МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису

РАДЧИШИН ТАРАС ПЕТРОВИЧ

УДК 338.43:005.332.4:502.131.1

УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Спеціальність 073 - менеджмент

Галузь знань 07 - Управління та адміністрування

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Радчишин Т.П.

Науковий керівник: Курбацька Лариса Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент

Дніпро - 2026

АНОТАЦІЯ

Радчишин Т.П. Управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств у контексті сталого розвитку. - Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 073 - Менеджмент. - Дніпровський державний аграрно-економічний університет, Дніпро, 2026.

Дисертацію присвячено науково-практичним питанням управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств у контексті сталого розвитку.

Досліджено теоретико-методологічні засади формування конкурентоспроможності підприємств із акцентом на еволюцію наукових підходів до трактування її сутності. Узагальнено сучасні концепції конкуренції, конкурентних переваг і конкурентоспроможності, встановлено їх системний взаємозв'язок у межах єдиного економічного механізму. Виявлено трансформацію наукових поглядів від ресурсно-витратної парадигми до інтегративної інноваційно-цифрової та адаптаційної моделі розвитку підприємств. Окреслено ключові детермінанти формування конкурентоспроможності, серед яких інноваційність, цифровізація, стратегічне управління, людський капітал та інституційне середовище. За результатами узагальнення удосконалено підхід до розуміння конкурентоспроможності як інтегральної динамічної характеристики ефективності трансформації ресурсного потенціалу підприємства у систему стійких конкурентних переваг.

Узагальнено сутність поняття «фактори конкурентоспроможності» та систематизовано основні підходи до їх інтерпретації, зокрема ресурсний, інституційний, ринково-орієнтований і системний. Запропоновано багаторівневу класифікацію факторів, що охоплює внутрішні, зовнішні, мезорівневі та інституційні детермінанти. Розроблено мультифакторнуеконометричну модель оцінювання впливу ключових груп факторів на інтегральний рівень конкурентоспроможності підприємств.

Обґрунтовано доцільність застосування поєднання економетричних, індексних та якісних методів (SWOT- і PESTLE-аналіз) для комплексного аналізу конкурентного середовища. Визначено ключові детермінанти стійкої конкурентоспроможності, серед яких інноваційність, цифрова трансформація, екологічна адаптація та інтеграція у глобальні ланцюги доданої вартості.

Розкрито теоретико-методологічні засади сталого розвитку аграрного сектору економіки в умовах посилення глобальних викликів та структурної трансформації аграрних систем. Систематизовано еволюцію концепції сталого розвитку від екстенсивних та інтенсивних моделей до сучасних підходів, що інтегрують принципи sustainableagriculture, greeneconomy та digitalagriculture. Обґрунтовано багатовимірний характер сталого розвитку, який базується на взаємодії економічної ефективності, екологічної безпеки та соціальної стабільності. Значну увагу приділено концепції резильєнтності аграрного сектору як інтегральній характеристиці його здатності до адаптації, відновлення та протидії кризовим впливам. Визначено ключові інституційні механізми забезпечення сталого розвитку, зокрема аграрну політику ЄС (CAP), Європейський зелений курс (GreenDeal), екологічні стандарти та інструменти державної підтримки. Отримані результати формують концептуальне підґрунтя для подальших емпіричних досліджень і розроблення механізмів стратегічного управління аграрним сектором.

Досліджено сучасний стан та динаміку розвитку аграрного сектору України як одного з ключових системоутворювальних елементів національної економіки. Проаналізовано роль агропромислового комплексу у формуванні валового внутрішнього продукту, забезпеченні валютних надходжень та експортної спеціалізації держави. Встановлено, що аграрний сектор характеризується високою експортною орієнтацією з домінуванням зернових та олійних культур у структурі зовнішньої торгівлі.

Особливу увагу приділено дослідженню економічної еволюції аграрного сектору у 2015-2025 рр., визначенню структурних трансформацій

виробництва та змін у співвідношенні між рослинництвом і тваринництвом. Проведено порівняльний аналіз розвитку аграрного сектору України, Польщі, Франції та Німеччини, що дозволило виявити суттєвий технологічний і продуктивнісний розрив між українською та європейськими моделями аграрного розвитку. Проаналізовано екологічні та ресурсні аспекти функціонування аграрного сектору, зокрема стан ґрунтового покриву, динаміку родючості ґрунтів, баланс азоту та фосфору, а також екологічні ризики інтенсивного землеробства. Встановлено тенденцію до посилення деградаційних процесів, зниження вмісту гумусу та формування негативного балансу поживних речовин, що створює довгострокові загрози стійкому розвитку агросистем. Обґрунтовано, що подальший розвиток аграрного сектору України потребує переходу до моделі інноваційно-орієнтованого та екологічно збалансованого розвитку, заснованого на впровадженні ресурсозберігаючих технологій, цифровізації агровиробництва та підвищенні рівня агропромислової переробки.

Розкрито теоретико-методологічні та прикладні засади трансформації конкурентних стратегій аграрних підприємств під впливом екологічних і соціальних обмежень, зумовлених імплементацією ESG-принципів, політики Європейського зеленого курсу (GreenDeal) та регуляторних вимог ринку ЄС. Обґрунтовано, що сучасна конкурентоспроможність аграрних підприємств формується не лише економічними факторами, а й комплексом екологічних, соціальних та інституційних детермінант. Розроблено поліструктурнуадаптивно-регуляторну модель трансформації конкурентної архітектури аграрних підприємств, яка відображає взаємодію регуляторно-інституційного, ресурсно-технологічного, соціально-репутаційного, конкурентно-стратегічного та контурів економічної резильєнтності. Показано, що запропонована модель забезпечує системне врахування ESG-обмежень у процесі формування та коригування конкурентних стратегій підприємств аграрного сектору. Визначено, що її використання дозволяє підвищити рівень адаптивності підприємств до вимог європейського ринку,

мінімізувати ESG-ризики та посилити їхню стратегічну стійкість у довгостроковій перспективі. Обґрунтовано практичну значущість моделі для формування стратегій сталого розвитку, екологічної модернізації виробництва та підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств в умовах глобальної трансформації агропродовольчих систем.

Здійснено системний аналіз сучасних проблем і викликів, що обмежують сталий розвиток аграрних підприємств в умовах трансформаційної економіки України. Розкрито багаторівневий і взаємопов'язаний характер економічних, екологічних, соціальних, інноваційно-технологічних та інституційних детермінант, які формують сукупний вплив на конкурентоспроможність аграрного сектору. Особливу увагу приділено дослідженню причинно-наслідкових зв'язків між групами факторів, що проявляються у вигляді кумулятивного посилення кризових процесів.

Сформовано розширену класифікацію обмежень сталого розвитку з урахуванням сучасних викликів, зокрема кліматичних змін, демографічних трансформацій, цифрового відставання та логістичних дисбалансів. Обґрунтовано необхідність включення воєнно-кризового фактора до системи структурних детермінант сталого розвитку, що дозволяє розглядати його як системоутворюючий елемент, а не лише як зовнішній ризик.

У результаті проведеного дослідження сформовано комплексне науково-методичне підґрунтя моделі управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств у контексті сталого розвитку, що базується на інтеграції економічних, екологічних, соціальних, інноваційних та ризик-орієнтованих компонентів управління. Обґрунтовано, що сучасні умови функціонування аграрного сектору характеризуються високим рівнем невизначеності, посиленням кліматичних, логістичних, валютних, регуляторних та воєнних ризиків, що зумовлює необхідність трансформації традиційних підходів до забезпечення конкурентоспроможності підприємств.

У межах дослідження розроблено концептуальну архітектуру моделі управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств, яка включає систему суб'єктів та об'єктів управління, стратегічні цілі, функціональні блоки та адаптивно-ризиковий контур управління. Встановлено, що ефективність функціонування моделі забезпечується реалізацією принципів системності, адаптивності, інноваційності, екологічної збалансованості, цифровізації управління та стратегічної гнучкості. Доведено, що саме синергія зазначених принципів формує передумови довгострокової конкурентної стійкості аграрних підприємств в умовах нестабільного зовнішнього середовища.

Особливу увагу приділено формуванню структурних компонентів моделі, які представлені економічним, екологічним, соціальним та інноваційно-цифровим блоками. Обґрунтовано, що інтеграція цифрових технологій, систем моніторингу ризиків, ESG-орієнтованих підходів та інструментів адаптивного управління дозволяє підвищити ефективність використання ресурсного потенціалу підприємств та рівень їх конкурентної адаптивності. Запропоновано механізм реалізації моделі, який включає етапи стратегічної діагностики, оцінювання внутрішнього потенціалу, ідентифікації ризиків, формування стратегії сталого розвитку, реалізації управлінських рішень та системи контролю й коригування.

У процесі дослідження удосконалено методичний підхід до оцінювання конкурентоспроможності аграрних підприємств шляхом розробки інтегрального показника конкурентоспроможності, який, на відміну від існуючих підходів, враховує коефіцієнт ризикостійкості підприємства. Це дозволило інтегрувати у систему оцінювання вплив кліматичних, логістичних, валютних, регуляторних, воєнних та продовольчих ризиків, що суттєво підвищує аналітичну цінність запропонованого інструментарію.

На основі проведеного групування аграрних підприємств Дніпропетровської області за рівнем конкурентоспроможності та адаптивності встановлено суттєву диференціацію підприємств за рівнем

інноваційності, цифровізації, ризикостійкості та інтеграції ESG-компонентів у систему управління. Визначено, що підприємства інноваційно-адаптивного типу характеризуються найвищими показниками конкурентної стійкості, тоді як підприємства традиційно-ресурсного типу залишаються найбільш вразливими до зовнішніх ризиків та структурних трансформацій аграрного ринку.

Отримані результати підтверджують доцільність використання адаптивно-ризикової моделі управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств як ефективного інструменту забезпечення їх сталого розвитку. Практичне значення запропонованих підходів полягає у можливості їх використання для стратегічного управління аграрними підприємствами, підвищення рівня їх конкурентної стійкості, удосконалення системи ризик-менеджменту та формування довгострокових конкурентних переваг в умовах глобальної економічної нестабільності.

Розглянуто механізми інтеграції blockchain та цифрових фінансових інструментів у діяльність аграрних підприємств як чинника підвищення їх міжнародної конкурентоспроможності в умовах сталого розвитку. Проаналізовано основні технологічні рішення, зокрема смарт-контракти, токенізацію активів, DeFi-моделі фінансування та системи простежуваності ланцюгів постачання. Досліджено їх вплив на зниження трансакційних витрат, підвищення прозорості операцій та розширення доступу до глобальних ринків. Проведено SWOT-аналіз цифровізації агросектору, який виявив як потенційні переваги, так і ключові інституційні та технологічні обмеження. Виконано сценарний аналіз розвитку аграрних підприємств за різних рівнів цифрової інтеграції - від традиційної моделі до повної blockchain-екосистеми. Отримані результати підтверджують, що поглиблення цифрової трансформації сприяє формуванню інноваційної, прозорої та ESG-орієнтованої моделі розвитку агросектору.

Досліджено теоретико-методологічні та прикладні засади прогнозування конкурентних позицій аграрних підприємств на

міжнародному ринку в умовах глобальної невизначеності. Особливу увагу приділено впливу геополітичних, логістичних та ринкових факторів, які формують нову архітектуру зовнішніх ризиків та визначають динаміку конкурентоспроможності підприємств.У межах дослідження обґрунтовано сценарно-інтегрований підхід до моделювання конкурентних позицій, що базується на формуванні інтегрального індексу глобальної невизначеності та механізмі сценарного коригування конкурентної позиції. Враховано нелінійний характер впливу зовнішніх факторів та оцінено варіативність розвитку підприємств у різних сценаріях.Емпіричну базу становлять розрахунки на прикладі аграрного підприємства Дніпропетровської області за період 2020-2026 рр., які підтвердили високу чутливість конкурентних позицій до змін зовнішнього середовища, а також наявність порогових ефектів і асиметрії кризових та відновлювальних процесів.Отримані результати мають практичне значення для стратегічного управління аграрними підприємствами, зокрема в частині підвищення їх адаптивності, формування експортних стратегій та управління ризиками в умовах нестабільних міжнародних ринків.

Ключові слова: конкурентоспроможність підприємства, сільське господарство, механізм, управління, інновації, цифровізація, сталий розвиток, конкурентні переваги, аграрні підприємства, інтегроване управління, ESG, ефективність, механізми управління, інституційне забезпечення, технологічний розвиток, аграрний сектор, стратегія, економіко-математичне моделювання, державна політика, ризик-менеджмент, стратегічне управління, стратегія, концептуальна модель, критерії конкурентоспроможності, оцінювання конкурентоспроможності, розвиток, національна економіка, світова торгівля; глобальні тенденції

ANNOTATION

Radchyshyn T.P. Management of the competitiveness of agricultural enterprises in the context of sustainable development. - Qualifying scientific work with a manuscript copyright. The dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 073 “Management” (07 “Management and Administration”). - Dnipro State Agrarian and Economic University, Dnipro, 2026.

The dissertation is devoted to the theoretical substantiation and development of scientific and practical approaches to managing the competitiveness of agricultural enterprises in the context of sustainable development.

The study investigates the theoretical and methodological foundations of enterprise competitiveness formation, with particular emphasis on the evolution of scientific approaches to interpreting its essence. Contemporary concepts of competition, competitive advantages, and competitiveness are systematized, and their interrelationships within a unified economic mechanism are identified. The transformation of scientific perspectives from the resource-cost paradigm to an integrative innovation-driven, digital, and adaptive model of enterprise development is revealed. The key determinants of competitiveness formation are identified, including innovativeness, digitalization, strategic management, human capital, and the institutional environment. Based on the conducted synthesis, the conceptual understanding of competitiveness is further developed as an integral dynamic characteristic reflecting the efficiency of transforming an enterprise’s resource potential into a sustainable system of competitive advantages.

The essence of the concept of “competitiveness factors” is generalized, and the principal approaches to their interpretation, including resource-based, institutional, market-oriented, and systemic approaches, are systematized. A multi-level classification of competitiveness factors encompassing internal, external, meso-level, and institutional determinants is proposed. A multifactor econometric model is developed to assess the impact of key groups of factors on the integral

level of enterprise competitiveness. The expediency of combining econometric, index-based, and qualitative methods (SWOT and PESTLE analyses) for a comprehensive assessment of the competitive environment is substantiated. The key determinants of sustainable competitiveness are identified, including innovativeness, digital transformation, environmental adaptation, and integration into global value chains.

The theoretical and methodological foundations of sustainable development of the agricultural sector under conditions of increasing global challenges and structural transformation of agrarian systems are explored. The evolution of the sustainable development concept is systematized, tracing its progression from extensive and intensive development models to contemporary approaches integrating the principles of sustainable agriculture, the green economy, and digital agriculture. The multidimensional nature of sustainable development is substantiated as being grounded in the interaction of economic efficiency, environmental security, and social stability. Particular attention is devoted to the concept of agricultural sector resilience as an integral characteristic of its capacity for adaptation, recovery, and resistance to crisis-related impacts. The key institutional mechanisms for ensuring sustainable development are identified, including the European Union’s Common Agricultural Policy (CAP), the European Green Deal, environmental standards, and public support instruments. The obtained results provide a conceptual foundation for further empirical research and the development of strategic management mechanisms for the agricultural sector.
The current state and development dynamics of Ukraine’s agricultural sector, as one of the key system-forming components of the national economy, are examined.

The role of the agro-industrial complex in generating gross domestic product, ensuring foreign exchange earnings, and shaping the country’s export specialization is analyzed. It is established that the agricultural sector is characterized by a high degree of export orientation, with cereals and oilseed crops dominating the structure of foreign trade.

Particular attention is devoted to examining the economic evolution of the agricultural sector during 2015-2025, identifying structural transformations in agricultural production, and assessing shifts in the balance between crop and livestock production. A comparative analysis of the agricultural sectors of Ukraine, Poland, France, and Germany was conducted, revealing a substantial technological and productivity gap between the Ukrainian agricultural model and its European counterparts. Environmental and resource-related dimensions of agricultural development were investigated, including the condition of soil resources, trends in soil fertility, nitrogen and phosphorus balances, and the ecological risks associated with intensive farming practices. The findings indicate an increasing prevalence of land degradation processes, a decline in humus content, and the emergence of negative nutrient balances, all of which pose significant long-term threats to the sustainability of agroecosystems. The study demonstrates that the future development of Ukraine's agricultural sector requires a transition toward an innovation-driven and environmentally balanced model based on the implementation of resource-efficient technologies, the digitalization of agricultural production, and the expansion of agro-industrial value-added processing.

The research further elaborates the theoretical, methodological, and applied foundations for the transformation of competitive strategies of agricultural enterprises under the influence of environmental and social constraints arising from the implementation of ESG principles, the European Green Deal, and the regulatory requirements of the European Union market. It is argued that contemporary agricultural competitiveness is determined not only by economic factors but also by a complex set of environmental, social, and institutional determinants. A polystructural adaptive-regulatory model for transforming the competitive architecture of agricultural enterprises is proposed, reflecting the interaction among regulatory-institutional, resource-technological, socio-reputational, competitive-strategic, and economic resilience dimensions. The model provides a systematic framework for incorporating ESG constraints into the design and adjustment of enterprise competitive strategies. Its application enhances

enterprises' adaptability to European market requirements, reduces ESG-related risks, and strengthens long-term strategic resilience. The practical significance of the model lies in its applicability to sustainable development strategies, environmental modernization of production systems, and the enhancement of agricultural enterprises' competitiveness amid the global transformation of agri-food systems.

A comprehensive analysis of the contemporary challenges constraining the sustainable development of agricultural enterprises within Ukraine's transforming economy was undertaken. The study reveals the multi-level and interconnected nature of economic, environmental, social, innovation-technological, and institutional determinants that collectively influence the competitiveness of the agricultural sector. Particular attention is paid to the causal relationships among these factors, which generate cumulative effects and intensify systemic crisis processes.

An expanded classification of sustainable development constraints is proposed, taking into account current challenges such as climate change, demographic transformations, digital lag, and logistical imbalances. The necessity of incorporating the war-crisis factor into the system of structural determinants of sustainable development is substantiated, enabling its interpretation as a system-forming element rather than merely an external risk factor.

As a result, a comprehensive scientific and methodological framework for managing the competitiveness of agricultural enterprises in the context of sustainable development has been developed. The framework is based on the integration of economic, environmental, social, innovation, and risk-oriented management components. The study demonstrates that the contemporary agricultural sector operates under conditions of heightened uncertainty and increasing exposure to climate, logistical, currency, regulatory, and war-related risks, thereby necessitating the transformation of traditional approaches to competitiveness management and the adoption of adaptive, resilience-oriented development strategies.

Within the scope of the study, a conceptual architecture of the agricultural enterprise competitiveness management model has been developed, encompassing a system of management subjects and objects, strategic objectives, functional blocks, and an adaptive-risk management contour. It has been determined that the effectiveness of the model's functioning is ensured through the implementation of the principles of systems thinking, adaptability, innovativeness, ecological balance, managerial digitalization, and strategic flexibility. It has been demonstrated that the synergy of these principles forms the prerequisites for the long-term competitive resilience of agricultural enterprises under conditions of an unstable external environment.

Particular attention has been paid to the formation of the structural components of the model, represented by economic, environmental, social, and innovation-digital blocks. It has been substantiated that the integration of digital technologies, risk monitoring systems, ESG-oriented approaches, and adaptive management tools enhances the efficiency of resource utilization and the level of competitive adaptability of enterprises. A mechanism for model implementation has been proposed, comprising stages of strategic diagnostics, internal potential assessment, risk identification, sustainable development strategy formulation, managerial decision implementation, and a system of monitoring and adjustment.

In the course of the research, the methodological approach to assessing the competitiveness of agricultural enterprises has been improved through the development of an integral competitiveness indicator, which, unlike existing approaches, incorporates the enterprise risk-resilience coefficient. This has enabled the integration of climatic, logistical, currency, regulatory, military, and food-related risks into the assessment system, significantly increasing the analytical value of the proposed toolkit.

Based on the conducted clustering of agricultural enterprises in the Dnipropetrovsk region by levels of competitiveness and adaptability, a significant differentiation of enterprises has been identified in terms of innovativeness, digitalization, risk resilience, and ESG integration into management systems. It has

been determined that innovation-adaptive enterprises demonstrate the highest levels of competitive stability, whereas traditional resource-based enterprises remain the most vulnerable to external risks and structural transformations in the agricultural market.

The obtained results confirm the feasibility of using an adaptive-risk competitiveness management model for agricultural enterprises as an effective tool for ensuring sustainable development. The practical significance of the proposed approaches lies in their applicability for strategic management, enhancement of competitive resilience, improvement of risk management systems, and formation of long-term competitive advantages under conditions of global economic instability.

Mechanisms of integrating blockchain and digital financial instruments into agricultural enterprises' activities have been examined as a factor of enhancing their international competitiveness within the framework of sustainable development. Key technological solutions have been analyzed, including smart contracts, asset tokenization, DeFi financing models, and supply chain traceability systems. Their impact on reducing transaction costs, increasing operational transparency, and expanding access to global markets has been investigated. A SWOT analysis of agricultural sector digitalization has been conducted, revealing both significant opportunities and key institutional and technological constraints. A scenario analysis of agricultural enterprise development under different levels of digital integration from traditional models to a fully blockchain-based ecosystem has been carried out. The results confirm that deepening digital transformation contributes to the formation of an innovative, transparent, and ESG-oriented agricultural development model.

Theoretical, methodological, and applied foundations for forecasting the competitive positions of agricultural enterprises in the international market under conditions of global uncertainty have been studied. Particular attention has been given to the impact of geopolitical, logistical, and market factors that shape a new architecture of external risks and determine the dynamics of enterprise

competitiveness. Within the study, a scenario-integrated approach to modeling competitive positions has been substantiated, based on the formation of an integral global uncertainty index and a mechanism for scenario-based adjustment of competitive positioning. The nonlinear nature of external factors has been taken into account, and variability of enterprise development across different scenarios has been assessed. The empirical basis includes calculations for an agricultural enterprise in the Dnipropetrovsk region for the period 2020-2026, which confirm the high sensitivity of competitive positions to external environmental changes, as well as the presence of threshold effects and asymmetry between crisis and recovery processes. The obtained results have practical significance for strategic management of agricultural enterprises, particularly in enhancing adaptability, developing export strategies, and managing risks in volatile international markets.

Keywords: enterprise competitiveness, agriculture, mechanism, management, innovation, digitalization, sustainable development, competitive advantages, agricultural enterprises, integrated management, ESG, efficiency, management mechanisms, institutional support, technological development, agricultural sector, strategy, economic and mathematical modeling, public policy, risk management, strategic management, conceptual model, competitiveness criteria, competitiveness assessment, development, national economy, world trade, global trends.

СПИСОК НАУКОВИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

I. Фахові статті:

1. Курбацька Л.М., Радчишин Т.П. Інноваційні підходи до управління конкурентоспроможністю агробізнесу. Інвестиції: практика та досвід. 2025. № 8. С. 115 – 119. https://doi.org/10.32702/2306-6814.2025.8.115

2. Курбацька Л.М., Радчишин Т.П. Модель інтегрованого управління сталим розвитком аграрних підприємств. Інвестиції: практика та досвід. 2025. № 23. С. 169-174.https://doi.org/10.32702/2306-6814.2025.23.169

3. Радчишин Т.П. Механізми підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств в умовах сталого розвитку. Агросвіт. 2025. № 23. С. 244-251. https://doi.org/10.32702/2306-6792.2025.23.244

4. Радчишин Т.П. Інституційні та технологічні механізми підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств в умовах мінливого ринкового середовища. Агросвіт. 2025. № 24. С. 244-251. https://doi.org/10.32702/2306-6792.2025.24.244

5. Радчишин Т.П. Стратегічні імперативи формування конкурентних переваг аграрних підприємств у контексті трансформації глобальних продовольчих ринків. Інвестиції: практика та досвід. 2025. № 24. С. 272-278. https://doi.org/10.32702/2306-6814.2025.24.272

6. Радчишин Т.П. Економіко-математичні моделі оцінювання рівня конкурентоспроможності аграрних підприємств у системі сталого розвитку. Ефективна економіка. 2025. № 12. https://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.12.155

II. Тези:

7. РадчишинТ. П. Сутність управління соціальною відповідальністю бізнесу // Фінанси, банківська система та страхування в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку в кризовій економіці. Матеріали VIМіжнародної науково-практичної Інтернет-конференції 2-3 березня 2023 р.:Дніпро : ДДАЕУ, 2023. С. 174-175.

8. Радчишин Т. П.Особливості управління соціальною відповідальністю бізнесу // Актуальні проблеми економіки, управління та маркетингу в аграрному бізнесі:матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Дніпро, 05-06 жовтня 2023 р. Дніпро, ДДАЕУ, 2023. С. 108-109.

9. Радчишин Т. П. Вплив глобалізації на конкурентоспроможність аграрного виробництва: виклики та можливості // Актуальні проблеми економіки, управління та маркетингу в аграрному бізнесі: матеріали III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Дніпро, 03-04жовтня 2024 р. Дніпро, ДДАЕУ, 2024. С. 231–232.

10. Радчишин Т. П.Роль сталого розвитку у формуванні конкурентних переваг аграрних підприємств // Проблеми та перспективи фінансового забезпечення відновленняекономіки України: Матеріали I Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції 3-4 березня 2025 р.: Дніпро : ДДАЕУ, 2025. С. 201-204.

11. Радчишин Т.П. Соціально-економічні аспекти управління конкурентоспроможністю аграрного бізнесу // Обліково-фінансове, інформаційне та мовно-комунікаційне забезпеченнясталого розвитку аграрного сектору економіки: проблеми, пріоритети,перспективи: збірник тез III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції 22-23 жовтня 2025 р. Дніпро: ДДАЕУ, 2025. С. 333-334.

12. Radchyshyn T. Systemic-dynamic approach to management of the competitiveness of agricultural enterprises in the long-term perspective // International experience in scientific research. Proceedings of the 5th International scientific and practical conference. BoScience Publisher (December 18-20, 2025). Chicago, USA. 2025. Pp. 603-607.

13. Radchyshyn T. Management determinants of competitive sustainability of agricultural enterprises during the period of structural transformations// Science and education: synergy of innovation. Proceedings of the 5th International

scientific and practical conference. MDPC Publishing (December 22-24, 2025). Berlin, Germany. 2025. Pp. 439-443

14. Radchyshyn T. Competitiveness of agricultural enterprises as a factor in ensuring food security in the context of sustainable development // Innovations of modern science and education. Proceedings of the 4th International scientific and practical conference. Perfect Publishing (December 25-27, 2025). Vancouver, Canada. 2025. Pp. 476-480.

15. Radchyshyn T. Adaptive management of competitive positions of agricultural enterprises in conditions of growing market uncertainty // Innovation and development in world science. Proceedings of the 3rd International scientific and practical conference. MDPC Publishing (December 29-31, 2025). Zurich, Switzerland. 2025. Pp. 437-441.

ЗМІСТ

ВСТУП 20
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ 37
1.1. Поняття та сутність конкурентоспроможності аграрних підприємств 37
1.2. Фактори, що визначають конкурентоспроможність аграрних підприємств 60
1.3. Концептуальні основи сталого розвитку аграрного сектору економіки 81
Висновки до розділу 1 99
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ 101
2.1. Стан та динаміка розвитку аграрного сектору в Україні 101
2.2. Вплив економічних, екологічних та соціальних факторів на конкурентоспроможність аграрних підприємств 129
2.3. Аналіз сучасних проблем і викликів, що перешкоджають сталому розвитку аграрних підприємств 151
Висновки до розділу 2 161
РОЗДІЛ 3. МОДЕЛІ ТА МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ 163
3.1. Модель управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств у контексті сталого розвитку 163
3.2. Розробка механізмів адаптації аграрних підприємств до змін ринкового середовища 183
3.3. Прогнозування конкурентних позицій аграрних підприємств на міжнародному ринку 199
Висновки до розділу 3 220
ВИСНОВКИ 222
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 228
ДОДАТКИ 262

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Актуальність дослідження зумовлена фундаментальними трансформаціями, що відбуваються в аграрному секторі під впливом глобалізації, посилення конкуренції на світових продовольчих ринках, кліматичних змін та переходу до парадигми сталого розвитку. У сучасних умовах аграрні підприємства функціонують у складному багаторівневому середовищі, де конкурентоспроможність визначається не лише традиційними економічними показниками ефективності виробництва, а й здатністю інтегрувати екологічні та соціальні компоненти у стратегічне управління.

Зростаючі вимоги до якості та безпечності аграрної продукції, впровадження екологічних стандартів Європейського Союзу, а також необхідність декарбонізації виробничих процесів формують нові умови конкурентної боротьби, в яких ключовим фактором стає інноваційно-інвестиційна спроможність підприємств. Водночас значна частина аграрних підприємств характеризується обмеженим доступом до сучасних технологій, недостатнім рівнем цифровізації та низькою адаптивністю до змін ринкового середовища, що посилює їхню вразливість.

Тому особливої наукової та практичної значущості набуває проблема формування ефективних механізмів управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств, які б враховували принципи сталого розвитку та забезпечували довгострокову економічну стійкість, екологічну безпеку й соціальну відповідальність. Недостатня розробленість комплексних підходів до інтеграції даних аспектів у систему стратегічного управління аграрнимипідприємствами обумовлює необхідність подальших теоретико-методологічних досліджень у даному напрямі.

Таким чином, дослідження управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств у контексті сталого розвитку є своєчасним і науково обґрунтованим, оскільки спрямоване на вирішення актуальних проблем

підвищення ефективності функціонування аграрного сектору та його адаптації до сучасних викликів глобальної економіки.

Аналіз наукових джерел у межах дослідження, присвяченого управлінню конкурентоспроможністю аграрних підприємств у контексті сталого розвитку, охоплює напрацювання представників різних етапів еволюції економічної теорії, а також сучасних наукових шкіл менеджменту та аграрної економіки. Проблематика формування та забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств характеризується складністю, багатовимірністю та міждисциплінарним характером, що зумовлює різноманітність теоретико-методологічних підходів до її дослідження.

Теоретичні засади формування конкурентних переваг та закономірностей розвитку ринкових систем були закладені у працях класиків економічної думки, зокрема А. Сміта, Д. Рікардо та Д.Шумпетера[255; 256; 245; 246; 249], які розглядали питання ефективності розподілу ресурсів, спеціалізації виробництва та конкуренції як рушійної сили економічного розвитку. Подальший розвиток концептуальних підходів до аналізу ринкової рівноваги та ролі підприємства у конкурентному середовищі здійснили науковці, які акцентували увагу на механізмах адаптації суб’єктів господарювання до змін ринкової кон’юнктури та значенні гнучкості економічних систем.

Суттєвий внесок у формування сучасної парадигми управління конкурентоспроможністю зробили представники неокласичної та інституціональної економіки, а також теорії стратегічного менеджменту, зокрема М. Портер, Д. Барні, Р. Грант та інші дослідники [231-233; 155; 156; 184]. У їхніх працях обґрунтовано підходи до формування конкурентних стратегій підприємств, управління ланцюгами створення вартості, розвитку інноваційного потенціалу та підвищення ефективності використання ресурсів. Особлива увага приділяється питанням стратегічної адаптації

підприємств до динамічного зовнішнього середовища та формування довгострокових конкурентних переваг.

Вагомий науковий внесок у дослідження проблем розвитку аграрного сектору та забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств належить вітчизняним ученим, серед яких О. Є. Гудзь, А.О. Сітковська, І.І. Вініченко, Л.М. Курбацька, Н.М. Купріна, С.М. Халатур,О. П. Хаєцька, І.Г. Кадирус, С.С. Яременкота інші [22; 107-110; 14-18; 55-56; 50-54; 123-125; 128; 30-33; 146; 147; 84; 117; 139; 140]. У їхніх працях розкриваються особливості функціонування аграрних підприємств в умовах трансформаційної економіки, досліджуються фактори формування їхньої конкурентоспроможності, а також обґрунтовуються напрями підвищення ефективності виробництва, інноваційного розвитку та адаптації до змін ринкового середовища з урахуванням засад сталого розвитку.

Проведений аналіз наукової літератури засвідчує наявність потужного теоретико-методологічного підґрунтя для подальшого дослідження проблем управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств у контексті сталого розвитку. Водночас сучасні глобалізаційні виклики, посилення екологічних обмежень, зміна споживчих пріоритетів та зростання ринкової невизначеності актуалізують необхідність удосконалення існуючих підходів до управління конкурентними перевагами та розроблення комплексних механізмів забезпечення стійкого розвитку аграрного сектору.

Ключовим напрямом формування ефективної системи управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств є інтеграція економічних, екологічних та соціальних складових у межах концепції сталого розвитку. Необхідним є вдосконалення інституційного середовища, активізація інноваційної діяльності, цифрова трансформація управлінських процесів, а також впровадження ресурсозберігаючих технологій. Реалізація зазначених підходів створює передумови для підвищення конкурентних позицій аграрних підприємств як на національному, так і на міжнародному рівнях та забезпечує їх довгострокову економічну, соціальну й екологічну стійкість.

Зв'язок роботи з науковими планами, програмами, темами. Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Дніпровського державного аграрно-економічного університету кафедри менеджменту і права за темою: «Проєктування управлінських рішень в умовах VUCA- ТА BANI-середовища: економічні та правові механізми в аграрній сфері» (2024-2028 рр., номер держреєстрації 0124U001458), у межах якої автором обґрунтовано концептуальні засади та розроблено практичні рекомендації щодо управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств.

Метою дисертаційного дослідження є поглиблення теоретико-методологічних засад та розроблення науково-практичних рекомендацій щодо удосконалення системи управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств у контексті забезпечення їх сталого розвитку в умовах трансформаційних змін соціально-економічного середовища.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення комплексу взаємопов’язаних наукових завдань, спрямованих на:

- узагальнення та систематизацію теоретико-методологічних підходів до трактування сутності конкурентоспроможності аграрних підприємств із уточненням її змістовного наповнення в умовах сучасних трансформацій аграрного сектору;

- ідентифікацію та наукову класифікацію ключових факторів, що визначають рівень і динаміку конкурентоспроможності аграрних підприємств у контексті ринкової невизначеності та глобалізаційних викликів;

- обґрунтування концептуальних засад сталого розвитку аграрного сектору економіки як системної основи формування довгострокових конкурентних переваг підприємств;

- дослідження сучасного стану та тенденцій розвитку аграрного сектору України з виявленням закономірностей його структурної трансформації;

- здійснення комплексного аналізу впливу економічних, екологічних та соціальних чинників на формування конкурентоспроможності аграрних підприємств;

- виявлення та систематизацію ключових проблем і системних викликів, що стримують забезпечення сталого розвитку та підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств в Україні;

- розроблення концептуальної моделі управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств у контексті сталого розвитку з урахуванням сучасних інституційних та ринкових умов;

- обґрунтування науково-методичних підходів до прогнозування конкурентних позицій аграрних підприємств на міжнародних ринках та формування механізмів їх адаптації до динамічних змін зовнішнього середовища.

Об’єктом дослідження є процес формування та функціонування системи управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств у контексті забезпечення їх сталого розвитку та адаптації до трансформаційних змін соціально-економічного середовища.

Предметом дослідження виступають економічні відносини, що виникають у процесі розроблення, удосконалення та імплементації методичного інструментарію, а також організаційно-економічних механізмів управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств, спрямованих на підвищення їхньої ефективності, інноваційності та стійкості в умовах динамічної взаємодії ринкових і екологічних факторів.

Гіпотеза наукового дослідження ґрунтується на припущенні, що формування та впровадження комплексного механізму управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств у контексті сталого розвитку є визначальним чинником підвищення їх довгострокової економічної стійкості, інноваційної спроможності та ринкової адаптивності. Передбачається, що системна інтеграція стратегічних, організаційно-економічних, інноваційних та екологічно орієнтованих складових управління

забезпечить збалансований розвиток підприємств, оптимізацію використання ресурсного потенціалу, підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності та зміцнення конкурентних позицій як на національному, так і на міжнародному аграрному ринках. Удосконалення управлінських підходів із урахуванням імперативів сталого розвитку, зокрема екологічної відповідальності, ресурсозбереження та соціальної складової, сприятиме формуванню довгострокових конкурентних переваг і забезпеченню гармонізації економічного зростання аграрного сектору з вимогами сталого розвитку.

Методи дослідження. У дисертаційній роботі застосовано комплекс взаємопов'язаних загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання, що забезпечують системне та всебічне дослідження процесів управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств у контексті сталого розвитку. Теоретико-методологічну основу дослідження становлять системний підхід і діалектичний метод пізнання, які дали змогу розглядати конкурентоспроможність аграрних підприємств як багатовимірну динамічну категорію, що формується під впливом економічних, соціальних та екологічних чинників сталого розвитку.

У межах дослідження здійснено критичний аналіз наукових джерел, присвячених проблематиці конкурентоспроможності підприємств аграрного сектору, сталого розвитку, ESG-орієнтованого управління та інституційних трансформацій аграрної економіки. Для поглибленого розуміння механізмів формування та підвищення конкурентних переваг аграрних підприємств використано метод аналізу конкретних ситуацій (case-study), що передбачав дослідження практики функціонування підприємств аграрного сектору в різних умовах ринкового середовища з ідентифікацією ключових факторів їхньої конкурентоспроможності, стійкості та адаптивності.

Статистичний аналіз застосовано для обробки та інтерпретації системи економічних, соціальних та екологічних показників діяльності аграрних підприємств, що дало змогу кількісно оцінити рівень їхньої

конкурентоспроможності, ефективності використання ресурсів та відповідності принципам сталого розвитку. Метод бенчмаркінгу використано для порівняння ключових показників діяльності досліджуваних підприємств із кращими галузевими практиками та міжнародними стандартами сталого розвитку, що дозволило визначити стратегічні напрями підвищення їхньої конкурентної позиції.

Аналіз динаміки та тенденцій розвитку аграрного сектору сприяв виявленню закономірностей трансформації конкурентного середовища під впливом глобалізаційних процесів, цифровізації та екологізації виробництва, а також формуванню аналітичної бази для прогнозування розвитку конкурентоспроможності підприємств. Для обґрунтування причинно-наслідкових зв’язків між факторами сталого розвитку та рівнем конкурентоспроможності аграрних підприємств застосовано економетричне моделювання, що дало змогу кількісно оцінити вплив ключових економічних, екологічних та соціальних детермінант на результативність їхньої діяльності.

Сценарний підхід використано для формування альтернативних траєкторій розвитку аграрних підприємств у контексті різних комбінацій впливу факторів сталого розвитку та змін зовнішнього середовища, що стало основою для розроблення рекомендацій щодо стратегічного управління їх конкурентоспроможністю. Комплексне застосування зазначених методів забезпечило наукову обґрунтованість отриманих результатів та дозволило сформувати цілісний підхід до управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств у контексті сталого розвитку.

Інформаційною базою дослідження, присвяченого управлінню конкурентоспроможністю аграрних підприємств у контексті сталого розвитку, слугували законодавчі та нормативно-правові акти України, що регулюють функціонування аграрного сектору, засади конкурентної політики та імплементацію принципів сталого розвитку в національну економіку. Окрему групу інформаційних джерел становлять офіційні статистичні

матеріали Державної служби статистики України, Світового банку, а також аналітичні бази даних міжнародних інституцій, зокрема Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO) й Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD), які містять систематизовані показники розвитку аграрного сектору, рівня його конкурентоспроможності, ефективності використання ресурсного потенціалу та екологічної стійкості сільськогосподарських систем.

Важливе місце в інформаційному забезпеченні дослідження посідають наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, у яких розкрито теоретико-методологічні засади управління конкурентоспроможністю підприємств, концепції сталого розвитку, а також підходи до забезпечення економічної, екологічної та соціальної збалансованості функціонування аграрного сектору. Додаткову інформаційну основу становлять аналітичні матеріали міжнародних організацій, профільні наукові публікації, електронні інформаційні ресурси, а також результати власних досліджень автора, спрямовані на виявлення закономірностей формування конкурентних переваг аграрних підприємств та обґрунтування ефективних механізмів управління їх конкурентоспроможністю в умовах імплементації принципів сталого розвитку.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні існуючих та формуванні нових теоретико-методичних положень управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств у контексті сталого розвитку, а також у розробленні прикладних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів забезпечення їх конкурентних переваг в умовах трансформаційних змін аграрного сектору та посилення впливу економічних, екологічних і соціальних чинників. У процесі дослідження отримано такі наукові результати:

вперше:

- запропоновано концептуально-методичний інструментарій сценарного прогнозування конкурентоспроможності аграрних підприємств, який

інтегрує систему екзогенних факторів воєнного, політичного та економічного походження. Запропонований підхід враховує багатовимірну природу ризикового середовища, зокрема: геополітичні ризики, що зумовлюють зміну торговельних режимів і доступу до міжнародних ринків; деструкцію та фрагментацію глобальних логістичних ланцюгів постачання, яка безпосередньо впливає на експортну спроможність аграрних підприємств; високу волатильність кон'юнктури світових аграрних ринків, що проявляється у коливаннях цін, попиту та умов торговельного обміну. Запропонований сценарний підхід забезпечує формування альтернативних траєкторій розвитку конкурентних позицій аграрних підприємств залежно від комбінації ризикових факторів, що дозволяє підвищити адекватність і прогностичну точність оцінювання в умовах структурної нестабільності міжнародного економічного середовища;

удосконалено:

- науково-методичний підхід до формування моделі управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств у контексті сталого розвитку шляхом інтеграції адаптивно-ризикового контуру управління. Запропонований підхід передбачає поєднання стратегічної діагностики, цифрового моніторингу ризиків та сценарного прогнозування в єдину управлінську систему. На відміну від існуючих підходів, у моделі забезпечується безперервний зворотний зв'язок між результатами діяльності підприємства та коригуванням управлінських рішень. Додатково інтегровано ESG-орієнтовані критерії оцінювання конкурентоспроможності, що дозволяє враховувати екологічні та соціальні параметри нарівні з економічними показниками. Реалізація запропонованого підходу забезпечує підвищення адаптивності аграрних підприємств до змін зовнішнього середовища та зниження рівня стратегічної невизначеності;

- методичний інструментарій до оцінювання конкурентоспроможності аграрних підприємств шляхом розроблення авторського інтегрального показника конкурентоспроможності, що базується на поєднанні економічних,

соціальних, екологічних та інноваційних індикаторів. На відміну від існуючих підходів, запропонований показник доповнено коефіцієнтом ризикостійкості, який відображає здатність підприємства протидіяти впливу кліматичних, логістичних, валютних, регуляторних, воєнних та продовольчих ризиків. Інтегровано ризик-орієнтований підхід у систему оцінювання конкурентних позицій аграрних підприємств. Конструкція показника забезпечує врахування як імовірності настання ризиків, так і рівня їх потенційного впливу на результати діяльності підприємства. Запропонований підхід, на відміну від класичних інтегральних моделей, відображає не лише поточний рівень конкурентоспроможності, але й її стійкість у динамічному та невизначеному зовнішньому середовищі. Реалізація даного інструментарію підвищує точність стратегічного аналізу та обґрунтованість управлінських рішень у сфері сталого розвитку аграрних підприємств;

- науково-методичні засади управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств через розробку поліструктурної адаптивно-регуляторної моделі трансформації конкурентної архітектури в умовах посилення ESG-вимог, екологосоціальних обмежень та імплементації європейської політики GreenDeal. На відміну від існуючих підходів, модель враховує взаємозв’язок між екологізацією виробництва, соціальною відповідальністю, цифровізацією та формуванням довгострокових конкурентних переваг аграрного бізнесу. У межах запропонованого підходу конкурентна архітектура підприємства розглядається як динамічна адаптивна система, здатна до структурної реконфігурації під впливом регуляторних, екологічних і соціальних обмежень міжнародного ринку. Удосконалення також полягає у включенні до системи оцінювання конкурентоспроможності параметрів стратегічної резильєнтності, декарбонізації та циркулярного використання ресурсів. Запропонований підхід дозволяє комплексно оцінювати рівень адаптації аграрних підприємств до вимог європейського

ринку та прогнозувати зміну їх конкурентних позицій у середньо- та довгостроковій перспективі;

набуло подальшого розвитку:

- трактування поняття «конкурентоспроможність підприємства», яке, на відміну від існуючих підходів, розглядається не лише як здатність суб'єкта господарювання утримувати стійкі ринкові позиції, але і як інтегральна динамічна характеристика ефективності трансформації ресурсного потенціалу у систему довгострокових конкурентних переваг шляхом реалізації інноваційних, цифрових, управлінських та адаптаційних механізмів в умовах нестабільного зовнішнього середовища та посилення глобальної конкуренції, що дозволяє комплексно враховувати взаємодію економічних, інституційних, технологічних і стратегічних факторів розвитку підприємства;

- теоретико-методологічний підхід до формалізації процесу формування конкурентоспроможності аграрних підприємств, що базується на побудові мультифакторної економетричної моделі з ієрархічною структурою факторних детермінант. На відміну від традиційних однофакторних або лінійно-адитивних підходів, обґрунтовано доцільність включення у модель комплексу взаємопов'язаних блоків впливу, які відображають ресурсно-виробничі, фінансово-економічні, інноваційно-технологічні, ринково-конкурентні та інституційно-правові характеристики підприємницької діяльності. Встановлено, що зазначені факторні групи доцільно інтерпретувати як латентні змінні, які формуються через систему спостережуваних індикаторів та відображають багатовимірну природу конкурентоспроможності. Методологічно значущим є перехід до логарифмічної специфікації моделі, що забезпечує інтерпретацію параметрів у показниках еластичностей та дозволяє оцінювати відносну чутливість результативного показника до змін окремих детермінант. Додатково обґрунтовано наявність синергетичних ефектів між факторами різної

природи, що зумовлює їхній мультиплікативний вплив на інтегральний рівень конкурентоспроможності;

- концептуальна модель сталого розвитку аграрного сектору, що ґрунтується на системному підході та інтегрує ресурсну ефективність, екологічну безпеку та ринкову конкурентоспроможність у єдину взаємопов'язану структуру. На відміну від традиційних лінійно-галузевих підходів, запропонована модель відображає нелінійний характер взаємодії між зазначеними компонентами та враховує їхню взаємну обумовленість у процесі формування довгострокової стійкості аграрних систем. Ресурсна ефективність виступає базовим системоутворюючим елементом, який визначає межі екологічного навантаження та одночасно формує економічні передумови підвищення конкурентоспроможності. Екологічна безпека інтерпретується як регуляторний контур розвитку, що забезпечує відтворення природно-ресурсного потенціалу та обмежує екстернальні ефекти виробничої діяльності. Ринкова конкурентоспроможність розглядається як інтегральний результат синергетичної взаємодії ресурсних та екологічних параметрів, що відображає здатність аграрного сектору адаптуватися до умов глобальної конкуренції. Наявність циклічних зворотних зв'язків між компонентами моделі зумовлює ефект самопідсилення сталого розвитку через інноваційні, цифрові та інституційні механізми трансформації аграрного виробництва. Запропонований підхід дозволяє перейти від фрагментарного аналізу окремих факторів до системного моделювання процесів сталого розвитку як цілісної динамічної системи;

- науково-методичний підхід до ідентифікації та класифікації факторів, що перешкоджають сталому розвитку аграрних підприємств, який, на відміну від існуючих, передбачає комплексне врахування економічних, екологічних, соціальних, інституційних та інноваційно-технологічних чинників впливу. Особливістю запропонованого підходу є включення до системи оцінювання воєнних ризиків, що впливають на виробничий потенціал, логістичне

забезпечення та інвестиційну привабливість аграрного сектору. Також враховано наслідки кліматичних змін, які проявляються через зростання частоти екстремальних погодних явищ, деградацію природних ресурсів та підвищення рівня виробничих ризиків. Виокремлено цифрову трансформацію як самостійний фактор формування конкурентоспроможності аграрних підприємств в умовах розвитку технологій Agriculture 4.0. Крім того, до класифікації факторів включено євроінтеграційні процеси, що визначають необхідність адаптації підприємств до стандартів Європейського Союзу у сфері якості, екологічної безпеки та сталого розвитку. Запропонований підхід ґрунтується на принципах системності, комплексності та взаємозв'язку між окремими групами факторів, що дозволяє враховувати їхній сукупний вплив на результати господарської діяльності.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що розроблені в межах дослідження теоретико-методичні положення доведено до рівня прикладного інструментарію та практичних рекомендацій щодо формування ефективного механізму управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств у контексті забезпечення сталого розвитку. Запропоновані науково-методичні підходи створюють підґрунтя для обґрунтування управлінських рішень, спрямованих на підвищення конкурентних переваг, стійкості, інноваційної спроможності та адаптивності сільськогосподарських підприємств в умовах трансформаційних змін і посилення впливу факторів сталого розвитку.

Результати дослідження можуть бути використані органами державної виконавчої влади та місцевого самоврядування при формуванні та реалізації аграрної політики, зокрема в частині удосконалення інституційних та регуляторних механізмів забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектору з урахуванням екологічних, економічних і соціальних пріоритетів сталого розвитку. На рівні сільськогосподарських підприємств запропоновані положення можуть слугувати основою для вдосконалення систем стратегічного управління, управління конкурентними позиціями, ризиками та

ресурсним потенціалом з метою забезпечення довгострокової економічної ефективності та сталого розвитку в умовах ринкової невизначеності.

Окремі результати дослідження можуть бути використані у науково-дослідній діяльності та освітньому процесі закладів вищої освіти при підготовці фахівців у галузях менеджменту, аграрної економіки та публічного управління і адміністрування.

Основні науково-прикладні розробки та рекомендації впроваджено Департаментом освіти і науки Дніпропетровської обласної державної адміністрації, зокрема, пропозиції щодо сценарного підходу до прогнозування конкурентних позицій аграрних підприємств на міжнародному ринку, який базується на інтеграції геополітичних, логістичних та ринкових ризиків у єдиний індекс глобальної невизначеності (довідка про впровадження № 3410/0/211-27 від 28.05.2026). Пропозиції та результати наукових досліджень застосовано в практичній роботіселянського (фермерського) господарства «Адоніс» Дніпровського району Дніпропетровськоїобласті, зокрема при застосуванні авторського інтегрального показника конкурентоспроможності на аграрному підприємстві, який забезпечує формування системи комплексного оцінювання ефективності його діяльності. Розрахунок інтегрального показника дає можливість оперативно виявляти слабкі місця у структурі управління та коригувати стратегічні пріоритети розвитку. Крім того, впровадження запропонованого показника підвищує прозорість оцінювання ефективності управлінських рішень для керівництва (довідка про впровадження № 30-5 від 24.03.2026).

Апробацію результатів наукових досліджень здійснено в діяльності сільськогосподарського товариства з обмеженою відповідальністю «Вікторія» Дніпровського району Дніпропетровської області, зокрема при застосуванні розробленої моделі трансформації конкурентних стратегій підприємства в умовах посилення екологічних та соціальних вимог, зокрема відповідно до підходів GreenDeal та ESG-стандартів. Застосування зазначеної

моделі дозволило оцінити рівень екологічного та соціального навантаження на діяльність підприємства, а також визначити його вплив на формування конкурентної позиції на аграрному ринку (довідка про впровадження № 271-6 від 05.02.2026).

Теоретико-методологічні положення дослідження використовують у навчальному процесі Дніпровського державного аграрно-економічного університету під час викладання освітніх компонент «Актуальні проблеми сучасного менеджменту» та «Актуальні проблеми управління в агробізнесі» (довідка 42-11-1109 від 10.12.2025).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним, завершеним науковим дослідженням, у якому обґрунтовано нові теоретико-методичні та прикладні положення щодо формування та розвитку механізмів управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств у контексті забезпечення сталого розвитку. У роботі запропоновано авторські концептуальні підходи до удосконалення системи управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств, орієнтовані на посилення їх економічної стійкості, інноваційної спроможності, екологічної відповідальності та соціальної збалансованості в умовах трансформаційних змін аграрного сектору.

Розроблено науково-практичні рекомендації щодо підвищення рівня конкурентоспроможності аграрних підприємств на основі інтеграції принципів сталого розвитку, оптимізації ресурсного забезпечення, підвищення ефективності управлінських рішень та адаптації до змін зовнішнього середовища. Особливу увагу приділено формуванню механізмів довгострокової стійкості підприємств аграрного сектору як ключових суб’єктів забезпечення продовольчої безпеки та сталого розвитку національної економіки. У дисертації використано лише ті положення наукових праць, опублікованих у співавторстві, які є результатом особистого внеску здобувача.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення, результати прикладних досліджень, апробовано на міжнародних науково-практичних конференціях: VI Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Фінанси, банківська система та страхування в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку в кризовій економіці» (2-3 березня 2023р., Дніпро); II Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Актуальні проблеми економіки, управління та маркетингу в аграрному бізнесі» (05-06жовтня 2023 р., м. Дніпро); III Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Актуальні проблеми економіки, управління та маркетингу в аграрному бізнесі» (03-04 жовтня 2024 р., м. Дніпро); I Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Проблеми та перспективи фінансового забезпечення відновлення економіки України» (3-4 березня 2025 р., Дніпро); III Міжнародна науково-практична інтернет конференція «Обліково-фінансове, інформаційне та мовно-комунікаційне забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки: проблеми, пріоритети, перспективи» (22-23 жовтня 2025 р., Дніпро); V Міжнародна науково-практична конференція «International experience in scientific research» (December 18-20, 2025, Чикаго, США); V Міжнародна науково-практична конференція «Science and education: synergy of innovation» (December 22-24, 2025, Берлін, Німеччина); IV Міжнародна науково-практична конференція «Innovations of modern science and education» (December 25-27, 2025, Ванкувер, Канада); III Міжнародна науково-практична конференція «Innovation and development in world science» (December 29-31, 2025, Цюрих, Швейцарія).

Публікації. Основні наукові положення, результати та висновки дисертаційного дослідження висвітлено у 15 наукових працях загальним обсягом 4,9 друк. арк., з яких автору належить 4,2 друк. арк. Зокрема, 6 статей опубліковано у наукових фахових виданнях України категорії «Б» загальним обсягом близько 4,0 друк. арк., з яких автору належить 3,3 друк. арк. Результати дослідження апробовано у 9 тезах доповідей на міжнародних

та всеукраїнських науково-практичних конференціях загальним обсягом 0,9 друк. арк.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу,трьохрозділів, висновків, списку використаних джерел (285 найменувань), 9 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 280 сторінок, з них основний текст - 261 сторінок. Робота містить 56 таблиць та 11 рисунків.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

1.1. Поняття та сутність конкурентоспроможності аграрних підприємств

В умовах глобалізації світового господарства, цифровізації економіки, посилення екологічних викликів та нестабільності міжнародних ринків проблема конкурентоспроможності аграрних підприємств набуває особливої актуальності. Аграрний сектор є стратегічно важливою складовою національної економіки, оскільки забезпечує продовольчу безпеку держави, формує значну частку експортного потенціалу та сприяє соціально-економічному розвитку сільських територій. У зв'язку з цим конкурентоспроможність аграрних підприємств виступає ключовим чинником забезпечення стійкості функціонування аграрного виробництва та його адаптації до змін зовнішнього середовища [13; 15; 45; 117; 188; 202].

Категорія конкурентоспроможності є однією з фундаментальних у сучасній економічній науці, оскільки відображає здатність суб'єктів господарювання забезпечувати ефективне функціонування в умовах ринкової конкуренції, адаптуватися до динамічних змін зовнішнього середовища та формувати довгострокові конкурентні переваги. Формування теоретичних засад конкурентоспроможності відбувалося еволюційно та супроводжувалося трансформацією наукових підходів до розуміння сутності конкуренції, механізмів ринкової взаємодії та джерел економічної ефективності. Перші системні підходи до трактування конкуренції були сформовані представниками класичної економічної школи. Адам Сміт розглядав конкуренцію як природний механізм саморегуляції ринку, що забезпечує ефективний розподіл ресурсів через дію «невидимої руки» ринку [255; 256]. У межах класичної концепції конкуренція виступала основною рушійною силою економічного розвитку, а конкурентоспроможність пов'язувалася насамперед із виробничою ефективністю та здатністю виробника

мінімізувати витрати. Подальший розвиток класичних підходів пов’язаний із працями Давід Рікардо, який сформулював теорію порівняльних переваг. Відповідно до цієї концепції, конкурентоспроможність країни або виробника визначається здатністю спеціалізуватися на виробництві товарів із нижчими альтернативними витратами [245; 246]. Такий підхід став основою сучасних уявлень про міжнародну конкурентоспроможність та ефективну галузеву спеціалізацію. Класична школа розглядала конкуренцію переважно як цінове суперництво між товаровиробниками, тоді як конкурентні переваги ототожнювалися із нижчими витратами виробництва та продуктивністю праці.

Неокласична економічна теорія суттєво розширила трактування конкуренції, зосередивши увагу на механізмах ринкової рівноваги, поведінці економічних агентів та ефективності використання ресурсів. Представники неокласичної школи розглядали досконалу конкуренцію як ідеальну модель функціонування ринку, за якої жоден учасник не має можливості впливати на ринкову ціну. У межах неокласичного підходу конкурентоспроможність почала трактуватися не лише через виробничі витрати, але й через рівень продуктивності, ефективність використання факторів виробництва, якість продукції, інноваційну активність та здатність підприємства реагувати на зміни попиту. Особливого значення набули дослідження JosephSchumpeter, який розглядав конкуренцію як процес «творчого руйнування». Учений доводив, що головним джерелом конкурентних переваг є інновації, технологічні зміни та підприємницька ініціатива. Відтак конкурентоспроможність почала асоціюватися із здатністю суб’єкта господарювання генерувати та впроваджувати інновації швидше за конкурентів [249].

Подальший розвиток економічної науки сприяв формуванню інституціонального підходу, у межах якого конкурентоспроможність розглядається як результат взаємодії економічних, правових, соціальних та політичних інститутів. Представники інституціоналізму акцентували увагу

на тому, що ефективність ринкової конкуренції значною мірою залежить від якості державного регулювання, рівня розвитку ринкової інфраструктури, захисту прав власності, ефективності судової системи, податкової та митної політики, а також інноваційного середовища. Інституціональний підхід набуває особливої актуальності для аграрного сектору, оскільки конкурентоспроможність аграрних підприємств значною мірою залежить від державної підтримки сільського господарства, доступу до фінансових ресурсів, земельних відносин, інтеграції до міжнародних ринків, адаптації до стандартів ЄС та механізмів регулювання зовнішньої торгівлі [141; 156; 189; 190; 201; 223; 268;].

Поняття конкурентної переваги є ключовим елементом теорії конкурентоспроможності. У сучасній економічній науці конкурентні переваги трактуються як сукупність унікальних характеристик підприємства, що забезпечують йому кращі позиції порівняно з конкурентами. Значний внесок у розвиток теорії конкурентних переваг зробив MichaelPorter, який визначив два базові типи конкурентних переваг - переваги у витратах та диференціацію продукції. Відповідно до концепції М. Портера, конкурентоспроможність підприємства залежить від здатності формувати стійкі конкурентні переваги через оптимізацію ланцюга створення вартості, інновації, стратегічне управління та ринкове позиціонування [231-233]. У межах ресурсної теорії підприємства конкурентні переваги пояснюються наявністю унікальних ресурсів та компетенцій, які є складними для копіювання конкурентами. У сучасних дослідженнях дедалі більшого значення набувають цифрові технології, інтелектуальний капітал, організаційна гнучкість, екологічна відповідальність та інноваційний потенціал [137; 154; 187; 204; 243; 244].

Сучасна економічна наука розглядає конкурентоспроможність як багаторівневу категорію, що функціонує на різних рівнях економічної системи. На рівні продукції конкурентоспроможність визначається здатністю товару задовольняти потреби споживачів краще, ніж аналогічна продукція

конкурентів. Основними критеріями виступають якість, ціна, екологічність, інноваційність, безпечність та відповідність міжнародним стандартам. Для аграрної продукції важливого значення набувають органічне походження, сертифікація, простежуваність виробництва та логістична ефективність. На рівні підприємства конкурентоспроможність характеризує здатність суб'єкта господарювання забезпечувати стабільну прибутковість, ефективно використовувати ресурси, адаптуватися до змін ринкового середовища, впроваджувати інновації та підтримувати довгострокову ринкову стійкість [5; 16; 44; 120; 152; 201]. Конкурентоспроможність галузі відображає ефективність функціонування певного сектору економіки та його здатність конкурувати на внутрішньому і зовнішньому ринках. У випадку аграрного сектору вона залежить від рівня технологічного розвитку, державної аграрної політики, експортного потенціалу, інвестиційної привабливості та рівня інтеграції у світові ринки [8; 18; 29; 34; 150; 167; 202].

На макроекономічному рівні конкурентоспроможність національної економіки розглядається як здатність держави забезпечувати високий рівень продуктивності, економічного зростання та добробуту населення в умовах глобальної конкуренції. Вона визначається макроекономічною стабільністю, інноваційним розвитком, якістю інституцій, рівнем цифровізації, людським капіталом та ефективністю зовнішньоекономічної політики [6; 134; 166; 209].

Конкурентоспроможність аграрного підприємства доцільно розглядати як динамічну економічну категорію, що характеризує здатність суб'єкта аграрного господарювання ефективно функціонувати в умовах ринкової конкуренції, адаптуватися до трансформацій зовнішнього середовища та формувати стійкі конкурентні переваги. Специфіка аграрної сфери обумовлює особливості формування конкурентоспроможності, серед яких важливе місце займають залежність від природно-кліматичних факторів, сезонність виробництва, високий рівень ризикованості, значний вплив державного регулювання, потреба у впровадженні інноваційних та екологічних технологій, а також залежність від глобальних продовольчих

ринків. За сучасних умов конкурентоспроможність аграрних підприємств дедалі більше визначається не лише економічною ефективністю, а й здатністю забезпечувати сталий розвиток, екологічну безпеку, цифрову трансформацію та інтеграцію у міжнародний економічний простір [2; 45; 60; 110; 132; 145; 167; 203; 225; 254].

В таблиці 1.1 відображено еволюцію підходів до трактування категорії конкурентоспроможності в економічній науці з урахуванням зміни економічних парадигм і розширення змісту поняття. В додатку Б адаптовано таблицю з фокусом саме на конкурентоспроможність аграрних підприємств, із урахуванням специфіки агросектору (земельні ресурси, сезонність, біологічні активи, державне регулювання, продовольча безпека тощо).

Таблиця 1.1

Еволюція наукових підходів до трактування конкурентоспроможності

Етап (період)	Представники (школи)	Ключове трактування конкурентоспроможності	Основні акценти
Класичний (XVIII-XIX ст.)	А. Сміт, Д. Рікардо	Конкурентоспроможність як результат абсолютних і порівняльних переваг у виробництві	Спеціалізація, продуктивність праці, міжнародна торгівля
Неокласичний (кінець XIX - середина XX ст.)	А. Маршалл, Л. Вальрас	Конкурентоспроможність як здатність досягати ринкової рівноваги та ефективного розподілу ресурсів	Попит і пропозиція, цінова конкуренція, ефективність
Інституціональний (XX ст.)	Т. Веблен, Д. Норт	Конкурентоспроможність як результат впливу інституційного середовища	Роль правил, норм, державного регулювання
Структурний (середина XX ст.)	Дж. Бейн, Е. Мейсон	Конкурентоспроможність залежить від структури ринку та бар’єрів входу	Монополія, олігополія, концентрація ринку
Ресурсний (1980-1990 рр.)	Е. Пенроуз, Дж. Барні	Конкурентоспроможність визначається унікальними ресурсами та компетенціями підприємства	Унікальність ресурсів, VRIN-ресурси
Поведінковий, управліньський	М. Портер	Конкурентоспроможність як здатність формувати стійкі конкурентні переваги через стратегію	5 сил конкуренції, ланцюг цінності
Інноваційний (кінець XX -XXI ст.)	Й. Шумпетер, П. Друкер	Конкурентоспроможність як результат інновацій, технологічного розвитку	Інновації, цифровізація, НДДКР

Продовження таблиці 1.1

Глобалізаційний (XXI ст.)	Сучасні економісти (OECD, WEF)	Конкурентоспроможність як здатність успішно конкурувати на глобальних ринках	Глобальні ланцюги вартості, експорт, інтеграція
Сталий розвиток (XXI ст.)	UNEP, ЄС, сучасні дослідники	Конкурентоспроможність як поєднання економічної ефективності, екологічності та соціальної відповідальності	ESG-критерії, екологічна ефективність
Цифровий (сучасний етап)	OECD, McKinsey, сучасні дослідження	Конкурентоспроможність як здатність використовувати цифрові технології та дані для створення цінності	AI, bigdata, автоматизація, платформи

Джерело: адаптовано автором[255; 256; 245; 246; 249; 231-233; 239; 218-224; 256;]

Еволюція підходів до трактування конкурентоспроможності аграрних підприємств демонструє поступовий перехід від природно-ресурсної детермінованості (земля, клімат) до ринково-структурних пояснень, далі - до ресурсно-стратегічної концепції підприємства, і в сучасних умовах - до інноваційно-цифрової та сталорозвиткової парадигми агробізнесу. Сучасна конкурентоспроможність аграрних підприємств розглядається як інтегральна здатність ефективно використовувати земельні, технологічні та людські ресурси, адаптуватися до глобальних агропродовольчих ринків і забезпечувати екологічну та економічну стійкість виробництва.

Аналіз сучасних наукових досліджень засвідчує багатовекторність теоретико-методологічних підходів до трактування сутності конкурентоспроможності підприємств, що зумовлено ускладненням економічних процесів, трансформацією ринкового середовища та посиленням впливу інноваційних, інституційних і цифрових чинників на розвиток суб'єктів господарювання [45; 58; 96; 110; 112; 124; 143; 158; 193; 198; 206]. Вагомий внесок у формування концептуального підґрунтя дослідження конкурентоспроможності здійснили І. Білецький, М. Боровик і К. Воробйов, які розглядають її як складну багатофакторну економічну категорію, детерміновану сукупністю внутрішніх і зовнішніх факторів

функціонування підприємства [7]. Подальший розвиток теоретичного осмислення цієї категорії представлений у працях Ю. Бочарової та А. Бадіци, які на основі контент-аналізу розкривають багатовимірність і семантичну варіативність поняття конкурентоспроможності в сучасній економічній науці [9]. Теоретико-методологічні аспекти конкуренції як базової економічної взаємодії розкриваються також у роботах С. Волика, Н. Є. Каличевої та І. В. Чорнобровки, які обґрунтовують її роль як фундаментального механізму розвитку ринкової економіки [20; 34].

Значний масив наукових праць присвячений методичним аспектам оцінювання конкурентоспроможності підприємств. Зокрема, Н. Богацька та С. Христич акцентують увагу на розробленні системи економічних показників для вимірювання конкурентних позицій суб'єктів господарювання [8], тоді як Ж. А. Кононенко та співавтори розширюють аналітичний інструментарій дослідження конкурентного середовища шляхом використання сучасних методів оцінювання та аналізу інтеграційних процесів [39-42]. Посилення ролі економіко-математичних методів у дослідженні конкурентоспроможності відображено у працях І. М. Дашко, де обґрунтовується застосування прогнозних моделей для управління конкурентними перевагами підприємств [24].

Окремий напрям сучасних досліджень формує адаптаційна парадигма, у межах якої конкурентоспроможність розглядається як здатність підприємства ефективно реагувати на зміни зовнішнього середовища та забезпечувати власну стійкість в умовах невизначеності. Такі підходи представлені у працях М. Акулюшиної, Л. Зотової та В. Швеця, які пов'язують конкурентоспроможність із розвитком адаптивних здібностей підприємств [3]. Аналогічну позицію займають В. Вараксіна, І. Бархатов та Є. Боцула, наголошуючи на пріоритетності адаптації над традиційною моделлю конкурентного домінування [10]. В такому ж контексті слід відзначити дослідження Б. І. Косовича, Ю. Р. Самсіна та Ю. В. Максимця, які інтерпретують конкурентоспроможність як здатність підприємств успішно

протидіяти сучасним економічним викликам[45]. Важливим продовженням зазначеного підходу є праці О. В. Ареф'євої, С. Т. Пілецької та М. С. Лістрової, де конкурентоспроможність інтегрується у систему антикризового управління як один із ключових чинників забезпечення довгострокової стійкості підприємств [4].

Суттєве місце у структурі сучасних наукових досліджень займає ресурсно-потенціальний підхід, відповідно до якого конкурентоспроможність визначається рівнем розвитку та ефективністю використання економічного потенціалу підприємства. Даний напрям репрезентований роботами Н. В. Васюткіної та Є. С. Криленко, які обґрунтовують концепцію інтегрованого економічного потенціалу в умовах економіки знань [12]. Подібні підходи простежуються у працях Т. Гудзя та Н. Брусової, присвячених трансформації економічного потенціалу підприємств у контексті євроінтеграційних процесів [22]. Значення ресурсного забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств підкреслюється у дослідженнях С. Калініченка [35], тоді як М. Іващенко акцентує увагу на людському капіталі та персоналі як ключових джерелах формування конкурентних переваг [29].

Важливого розвитку набув інноваційний підхід до дослідження конкурентоспроможності, відповідно до якого визначальними чинниками її забезпечення виступають інноваційна активність, інтелектуальний капітал та комерціалізація результатів наукової діяльності. Так, Т. Васильців, О. Мульска, В. Зайченко та Я. Березівський пов'язують конкурентоспроможність із реалізацією інноваційного потенціалу та використанням механізмів комерціалізації інтелектуальної власності [11]. Аналогічну позицію займають В. П. Далик та співавтори, які визначають інноваційну активність одним із ключових чинників глобальної конкурентоспроможності [23]. У працях М. Копитка та М. Вінічука конкурентоспроможність розглядається в контексті світових інноваційних трансформацій [43], тоді як А. Косенко та співавтори акцентують увагу на ролі інтелектуальної власності як стратегічного ресурсу підприємства [44].

Значення інтелектуального капіталу для підвищення конкурентоспроможності регіональних економічних систем обґрунтовують Н. Красностанова та М. Смолкін [48].

У сучасному науковому дискурсі дедалі більшого значення набуває цифровий вимір конкурентоспроможності. Так, К. Інграм та співавтори досліджують вплив інформаційно-комунікаційних технологій на конкурентні позиції аграрних підприємств [27], тоді як Н. С. Іванова обґрунтовує роль штучного інтелекту як нового джерела формування конкурентних переваг [28]. Питання цифровізації та соціальної відповідальності в системі забезпечення конкурентоспроможності висвітлюються у працях О. Кравченко та А. Зінченка [46]. Інноваційно-технологічні механізми розвитку конкурентних переваг також досліджують Л. Вербівська, В. Воздвиженський та М.Тітова [13; 19].

Вагоме місце серед сучасних підходів посідає маркетингово-управлінська парадигма, відповідно до якої конкурентоспроможність розглядається як результат ефективного управління ринковою діяльністю підприємства. Зокрема, О.Бочко, П.Кожушко,В.Бойко, Л.Бойко обґрунтовують визначальну роль управління у формуванні конкурентних переваг аграрних підприємств [5; 6]. Маркетингово-поведінковий характер конкурентоспроможності розкривається також у працях М. О. Кравченко та О. М. Петровської [47]. Водночас С. Кононенко та Н. В. Іванова досліджують вплив аутсорсингу на конкурентоспроможність підприємств, підкреслюючи значення оптимізації бізнес-процесів для підвищення ефективності господарської діяльності [42].

Окрему групу становлять дослідження, присвячені інституційним чинникам конкурентоспроможності. Так, О. Акименко, В. Андарак та І. Рогова аналізують вплив тіньової економіки на конкурентні позиції підприємств, акцентуючи увагу на ролі формальних і неформальних інститутів у забезпеченні економічної ефективності [2]. Питання конкурентоспроможності в умовах євроінтеграції висвітлюються у працях О.

Кірейцевої та співавторів, тоді як О. Гарафонова, Г. Жосан та співавтори розглядають конкурентоспроможність аграрних підприємств у контексті стратегічного розвитку та післявоєнного відновлення економіки [36; 21].

Особливий напрям досліджень становлять праці, присвячені регіональному виміру конкурентоспроможності. Зокрема, О. Коваль та С. Козир аналізують територіальні аспекти відновлення конкурентних позицій регіонів, тоді як М. Манн і В. Огородніков розглядають конкурентоспроможність як стратегічний орієнтир регіонального соціально-економічного розвитку [37; 38; 65]. Водночас соціально-економічний аспект формування конкурентних переваг розкривають В. С. Адамовська, К. О. Астаф'єва та В. А. Шепелюк, які обґрунтовують значення матеріального стимулювання персоналу як одного з чинників зміцнення ринкових позицій підприємства [1]. Отже, сучасний науковий дискурс характеризується переходом від традиційних ресурсно-виробничих трактувань конкурентоспроможності до комплексного розуміння цієї категорії як результату взаємодії адаптаційних, інноваційних, інституційних, цифрових, маркетингових та соціально-економічних чинників, що особливо актуалізується в умовах трансформації аграрного сектору та посилення глобальної конкуренції.

Узагальнюючи результати аналізу, слід констатувати, що сучасна наукова думка, представлена зазначеними дослідженнями науковців, демонструє чіткий перехід до багатовимірного розуміння конкурентоспроможності як інтегральної характеристики, що поєднує ресурсні, інституційні, інноваційні, цифрові та соціальні детермінанти розвитку підприємств. Конкурентоспроможність аграрних підприємств постає не як статична властивість, а як динамічна система взаємопов'язаних економічних і позаекономічних факторів, здатна до безперервної трансформації в умовах глобальної невизначеності, євроінтеграційних процесів та післявоєнного відновлення економіки України.

В таблиці 1.2 та в додатку В систематизовано наукові підходи до трактування конкурентоспроможності підприємств у сучасній економічній науці.

Таблиця 1.2

Систематизація наукових підходів до трактування конкурентоспроможності підприємств у сучасній економічній науці

Група наукових підходів	Представники (узагальнено)	Концептуальний акцент	Рівень аналізу	Наукове значення
Теоретико-методологічний	І. Білецький, М. Боровик, К. Воробйов; С. Волик; Н. Каличева, І. Чорнобровка	Сутність конкуренції та конкурентоспроможності	Теоретичний	Формування категоріального апарату та базових дефініцій
Ресурсно-потенціальний	Н. Васюткіна, Є. Криленко; С. Калініченко; М. Іващенко	Ресурси, персонал, економічний потенціал	Мікрорівень	Обґрунтування ресурсної природи конкурентних переваг
Маркетингово-управлінський	М. Кравченко, О. Петровська; О. Ареф'єва та ін.	Управління, стратегія, антикризовість	Мікрорівень	Формування управлінських механізмів забезпечення конкурентоспроможності
Інноваційно-цифровий	Т. Васильців, О. Мульска; Н. Іванова; К. Інграм та ін.	Інновації, ШІ, цифровізація, ІКТ	Мікро, макрорівень	Перехід до knowledge-based та digitaleconomy моделі
Інституційно-економічний	О. Акименко, В. Андарак; Л. Заставнюк; Ж. Кононенко та ін.	Податки, тіньова економіка, інституції	Мезо, макрорівень	Вплив інституційного середовища на конкурентоспроможність
Сталий та адаптаційний	В. Вараксіна та ін.; О. Коваль; Н. Лівошко	ESG, адаптація, стійкість	Мікро, мезорівень	Перехід до моделі сталої конкурентоспроможості
Макроекономічний та глобальний	Т. Гудзь, Н. Брусова; В. Далик та ін.; О. Кірейцева та ін.	Євроінтеграція, глобальні ринки	Макрорівень	Конкурентоспроможність у глобальних економічних системах

Джерело: адаптовано автором [1-15; 19; 20-26; 31-39; 44; 51-60; 123]

Аналіз наукових джерел показує, що сучасна наукова думка концентрується навколо шести інтегрованих парадигм: ресурсної, управлінської, інноваційно-цифрової, інституційної, сталого розвитку та глобалізаційної, які формують багатовимірну модель конкурентоспроможності підприємств.

У науковій літературі поняття «конкуренція», «конкурентна перевага» та «конкурентоспроможність» перебувають у тісному взаємозв'язку, однак мають різний економічний зміст. Конкуренція є економічним процесом суперництва між суб'єктами ринку за обмежені ресурси, споживача та ринкові позиції. Конкурентна перевага являє собою певну характеристику або ресурс підприємства, що забезпечує йому кращі результати діяльності порівняно з конкурентами. Водночас конкурентоспроможність є інтегральною характеристикою суб'єкта господарювання, яка відображає його здатність ефективно використовувати конкурентні переваги в умовах ринкового середовища (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Співвідношення базових категорій конкурентної теорії

Категорія	Теоретична сутність	Економічна природа	Взаємозв'язок з іншими категоріями
Конкуренція	Динамічний процес суперництва економічних суб'єктів за ресурси, ринки збуту та прибуток	Процесуальна, системоутворювальна	Є середовищем формування конкурентних переваг і конкурентоспроможності
Конкурентна перевага	Унікальна характеристика або комбінація ресурсів, яка забезпечує вищу ефективність порівняно з конкурентами	Ресурсно-стратегічна	Формується в умовах конкуренції та є безпосереднім чинником конкурентоспроможності
Конкуренто-спроможність	Інтегральна здатність економічного суб'єкта утримувати та посилювати ринкові позиції у конкурентному середовищі	Інтегральна, результативна	Є результатом реалізації конкурентних переваг у процесі конкуренції

Джерело: адаптовано автором [2; 15; 67; 89; 134; 145; 157; 199; 200; 265; 281]

Таким чином, конкуренція формує середовище суперництва, конкурентні переваги виступають інструментом досягнення ринкового успіху, а конкурентоспроможність є результатом ефективної реалізації таких переваг.

У системній логіці сучасної економічної науки співвідношення зазначених категорій має ієрархічно-функціональний характер, де конкуренція виступає середовищем і механізмом взаємодії економічних суб'єктів, конкурентна перевага - первинним структурним ресурсом диференціації, а конкурентоспроможність - інтегральним результатом реалізації цих переваг у конкурентному середовищі. Таким чином, конкурентоспроможність не існує автономно, а є похідною категорією, що відображає ступінь ефективності трансформації потенціалу підприємства у стійкі ринкові позиції в умовах безперервної конкурентної взаємодії (рис. 1.1).

Схема взаємозв'язку базових категорій конкурентної теорії відображає складну систему причинно-наслідкових та функціональних залежностей між ключовими економічними категоріями, які визначають закономірності формування, розвитку та реалізації конкурентних відносин у ринковому середовищі. Базовою категорією даної системи виступає конкуренція як об'єктивний механізм ринкової взаємодії суб'єктів господарювання, що стимулює підвищення ефективності використання ресурсів, інноваційну активність та пошук нових джерел економічного зростання.

У процесі конкурентної взаємодії формуються конкурентні переваги, які відображають унікальні характеристики підприємства, його ресурсного потенціалу, управлінських компетенцій, технологічного рівня, інноваційних можливостей та здатності адаптуватися до змін зовнішнього середовища (рис. 1.1).Саме наявність і ефективне використання таких переваг забезпечують підприємству можливість досягати стійких ринкових позицій та підвищувати економічну результативність діяльності.

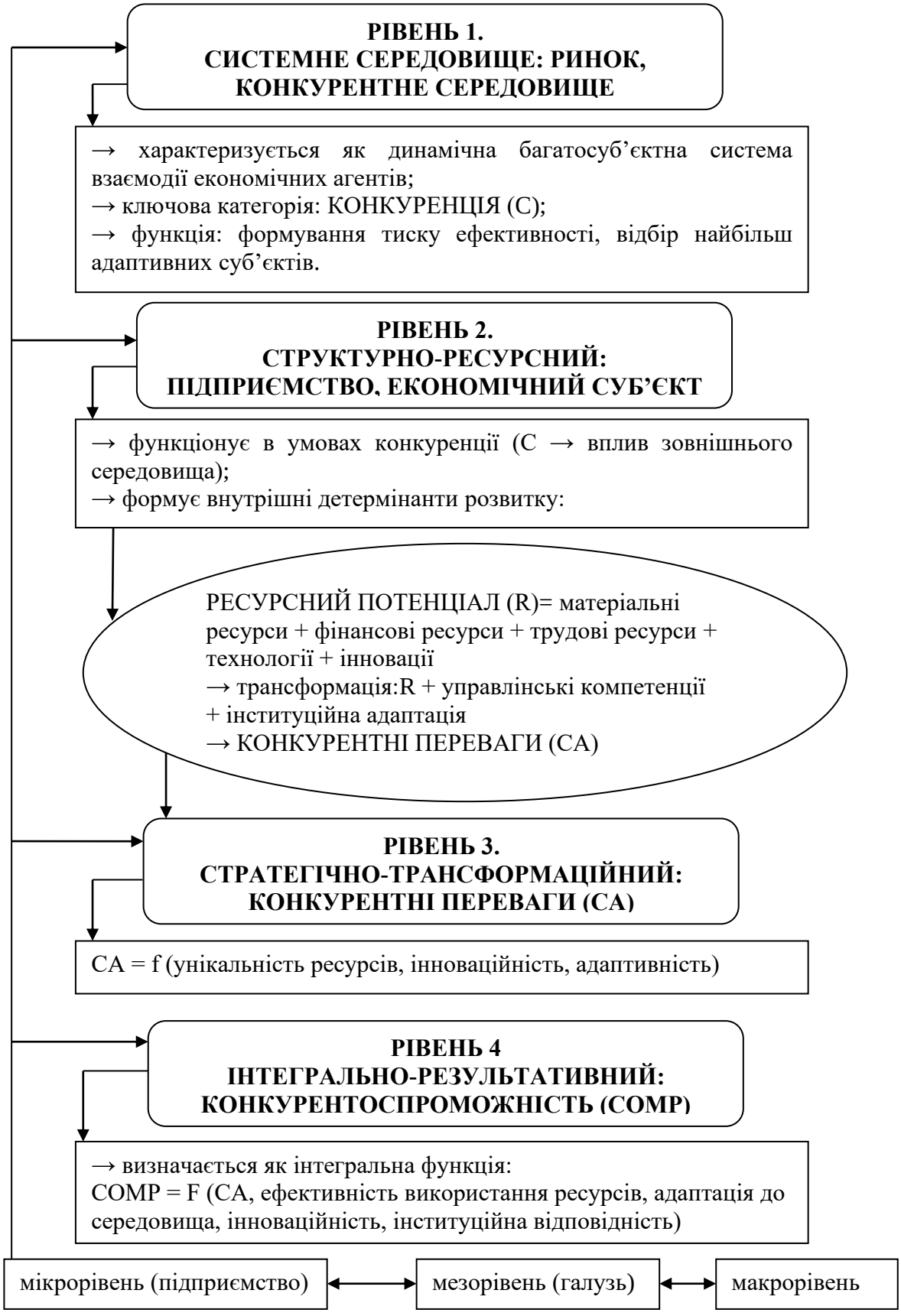

Рис. 1.1 Схема взаємозв'язку базових категорій конкурентної теорії

Джерело: власна розробка автора

Саме конкурентні переваги виступають безпосередньою передумовою досягнення конкурентоспроможності, яка характеризує здатність підприємства забезпечувати стійкі ринкові позиції, створювати вищу споживчу цінність та досягати кращих результатів порівняно з конкурентамиКонкурентоспроможність, своєю чергою, є інтегральною характеристикою ефективності функціонування підприємства та виступає результатом реалізації його конкурентних переваг у конкретних умовах ринкового середовища (рис. 1.1).

Рівень конкурентоспроможності визначає конкурентну позицію суб'єкта господарювання на ринку, яка відображає його відносне місце серед інших учасників ринкових відносин за показниками економічної ефективності, інноваційності, фінансової стійкості та ринкової активності. Подальший розвиток конкурентних позицій забезпечує формування конкурентного потенціалу підприємства, який акумулює наявні та перспективні ресурси, компетенції, організаційні можливості й управлінські інструменти для підтримки та нарощування конкурентних переваг у довгостроковій перспективі[121; 154; 168; 183; 222; 238]. У результаті ефективного використання конкурентного потенціалу досягається конкурентна стійкість підприємства, що характеризує його здатність зберігати та відтворювати конкурентні переваги в умовах нестабільності зовнішнього середовища, глобалізаційних викликів, цифрової трансформації та посилення вимог сталого розвитку.Таким чином, взаємозв'язок базових категорій конкурентної теорії формує цілісну логічну систему, у якій конкуренція виступає вихідною умовою виникнення конкурентних переваг, конкурентні переваги забезпечують формування конкурентоспроможності, конкурентоспроможність визначає ринкову позицію підприємства, а розвиток конкурентного потенціалу та конкурентної стійкості створює передумови для довгострокового успіху суб'єкта господарювання в умовах динамічного конкурентного середовища.

Особливого значення набуває необхідність концептуалізації логічного ланцюга «конкуренція - ресурсний потенціал - конкурентні переваги - конкурентоспроможність», що дозволяє інтерпретувати конкурентоспроможність як інтегральну результативну характеристику, сформовану внаслідок багаторівневої взаємодії ринкових, ресурсних, управлінських та інноваційних факторів.Запропонована схема (рис. 1.2) відображає процесуально-детермінований підхід, у межах якого кожен елемент виступає як функціонально необхідна ланка єдиної системи формування конкурентних позицій підприємства.

Проведений аналіз дозволяє констатувати, що формування конкурентоспроможності є не одноетапним результатом, а багаторівневим трансформаційним процесом, у якому конкуренція виступає зовнішнім системним імпульсом, ресурсний потенціал - внутрішньою базою розвитку, управлінсько-інноваційна трансформація - механізмом перетворення ресурсів, конкурентні переваги - проміжним стратегічним результатом, а конкурентоспроможність - інтегральним ефектом їх взаємодії. Таким чином, конкурентоспроможність підприємства слід розглядати як динамічну, багатовимірну та контекстно залежну категорію, що формується під впливом синергії ресурсних, інституційних, інноваційних і стратегічних факторів, і відображає здатність економічного суб’єкта до стійкого розвитку та адаптації в умовах посилення глобальної конкуренції.У межах сучасної економічної теорії дана схема відображає ієрархічно-детермінований механізм формування конкурентоспроможності, де: конкуренція виступає зовнішнім системним середовищем; конкурентні переваги - внутрішнім механізмом диференціації; конкурентоспроможність - інтегральним результатом взаємодії зовнішніх і внутрішніх факторів розвитку підприємства (рис. 1.2). Такий підхід дозволяє розглядати конкурентоспроможність не як статичну характеристику суб’єкта господарювання, а як динамічний процес постійного відтворення та нарощування конкурентних переваг під впливом змін ринкового, інституційного та технологічного середовища.

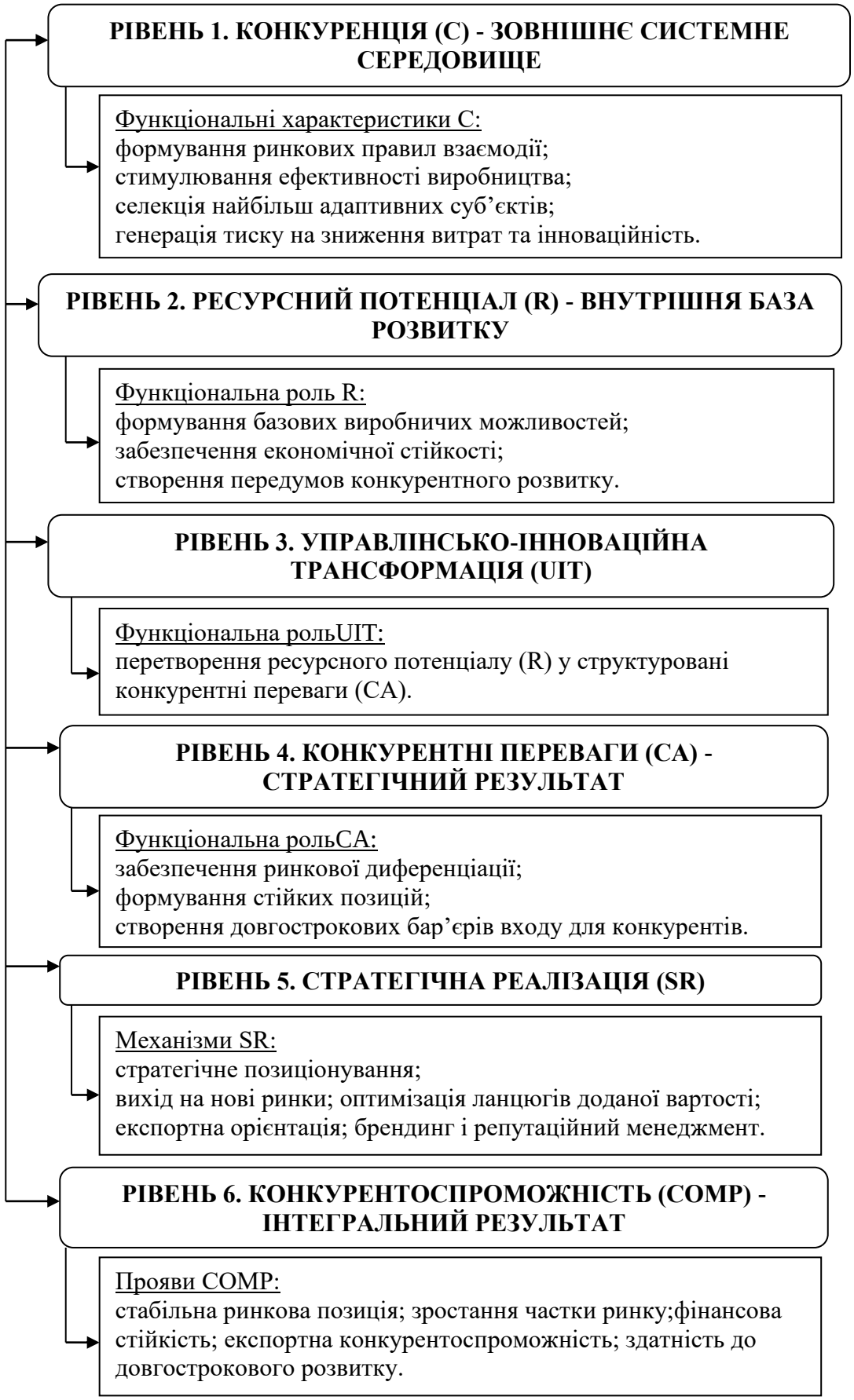

Рис. 1.2 Інтегральна логічна трансформація конкурентоспроможності (сутнісний ланцюг)

Джерело: власна розробка автора

Поняття «конкурентоспроможність» є міждисциплінарною категорією, яка досліджується в економічній теорії, менеджменті, маркетингу, стратегічному управлінні та аграрній економіці. У загальному розумінні конкурентоспроможність характеризує здатність суб'єкта господарювання ефективно функціонувати в умовах конкурентного середовища, забезпечуючи стійкі переваги над іншими учасниками ринку.

На мікроекономічному рівні конкурентоспроможність підприємства розглядається як інтегральна характеристика його діяльності, що відображає спроможність виробляти та реалізовувати продукцію, яка за ціновими, якісними, технологічними та іншими параметрами є більш привабливою для споживачів порівняно з продукцією конкурентів. У контексті аграрного сектору дана категорія має специфічні особливості, зумовлені залежністю виробництва від природно-кліматичних умов, сезонністю, високим рівнем ризиків, тривалим виробничим циклом та значною роллю державного регулювання[18; 29; 49; 92; 105; 163; 184; 189].

Конкурентоспроможність аграрного підприємства доцільно трактувати як комплексну соціально-економічну категорію, що характеризує здатність суб'єкта аграрного господарювання формувати, підтримувати та реалізовувати стійкі конкурентні переваги шляхом ефективного використання ресурсного потенціалу, інноваційних технологій, управлінських механізмів та ринкових інструментів з метою забезпечення довгострокової ефективності діяльності та сталого розвитку.

Сутність конкурентоспроможності аграрних підприємств проявляється через такі ключові аспекти:

- економічний аспект - забезпечення високої продуктивності, рентабельності та фінансової стійкості підприємства;

- ринковий аспект - здатність утримувати та розширювати ринкові позиції, адаптуватися до змін попиту й кон'юнктури аграрного ринку;

- інноваційний аспект - впровадження сучасних технологій, цифрових рішень, автоматизації виробничих процесів та інноваційних методів управління;

- соціальний аспект - створення належних умов праці, забезпечення зайнятості сільського населення та розвитку людського капіталу;

- екологічний аспект - дотримання принципів екологічної безпеки, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення сталого розвитку аграрного виробництва [12; 43; 59; 89; 110; 134; 144; 167; 185].

Таким чином, конкурентоспроможність аграрного підприємства є не лише результатом ефективної виробничої діяльності, але й відображенням здатності підприємства функціонувати відповідно до сучасних вимог сталого розвитку.

У науковій літературі сформувалося декілька концептуальних підходів до трактування конкурентоспроможності підприємства.

1. Ресурсний підхід, відповідно до ресурсної концепції, конкурентоспроможність формується на основі ефективного використання матеріальних, фінансових, трудових, земельних та інформаційних ресурсів. Для аграрних підприємств особливого значення набувають якість земельних ресурсів, рівень технічного забезпечення та доступ до інноваційних технологій [6; 12; 23; 28; 56; 130; 149; 151; 220; 244; 287].

2. Маркетинговий підхідакцентує увагу на здатності підприємства задовольняти потреби споживачів краще за конкурентів. У аграрній сфері маркетинговий підхід проявляється через якість продукції, екологічність виробництва, гнучкість цінової політики та ефективність каналів збуту [7; 9; 13; 26; 87; 93; 100; 123; 158; 164; 231; 254].

3. Інституціональний підхід, згідно з інституціональною теорією, конкурентоспроможність залежить від ефективності функціонування інституційного середовища: державної підтримки, податкової системи, митного регулювання, розвитку інфраструктури та механізмів державного управління аграрним сектором [56; 58; 137; 134; 145; 163; 223; 227; 241; 289].

4. Інноваційний підхід, інноваційна концепція пов’язує конкурентоспроможність із рівнем технологічного розвитку підприємства, його здатністю впроваджувати цифрові технології, точне землеробство, автоматизовані системи управління та біотехнології [24; 52; 58; 59; 64; 73; 121; 132; 141; 193].

5. Системний підхідрозглядає конкурентоспроможність як результат взаємодії внутрішніх і зовнішніх факторів, які формують єдину систему управління підприємством. Саме системний підхід є найбільш комплексним для дослідження аграрних підприємств [16; 23; 39; 46; 55; 119; 154; 209; 226].

Конкурентоспроможність аграрних підприємств має низку специфічних рис, що відрізняють її від конкурентоспроможності підприємств інших галузей економіки:

- висока залежність від природно-кліматичних умов;
- сезонний характер виробництва;
- тривалий виробничий цикл;
- значний рівень виробничих ризиків;
- залежність від світових цін на сільськогосподарську продукцію;
- обмеженість земельних ресурсів;
- підвищена роль державного регулювання та підтримки;
- необхідність забезпечення продовольчої безпеки.

До традиційних факторів конкурентоспроможності додаються нові чинники, серед яких цифровізація аграрного виробництва, екологізація діяльності, адаптація до змін клімату та інтеграція у міжнародні ланцюги доданої вартості.Конкурентоспроможність підприємства формується під впливом складної сукупності внутрішніх і зовнішніх чинників, взаємодія яких визначає його здатність до ефективного функціонування та розвитку в умовах ринкової конкуренції. Особливого значення набувають механізми забезпечення стійкої диференціації суб’єкта господарювання відносно інших учасників ринку.Основою конкурентоспроможності виступають конкурентні переваги підприємства (рис. 1.3).

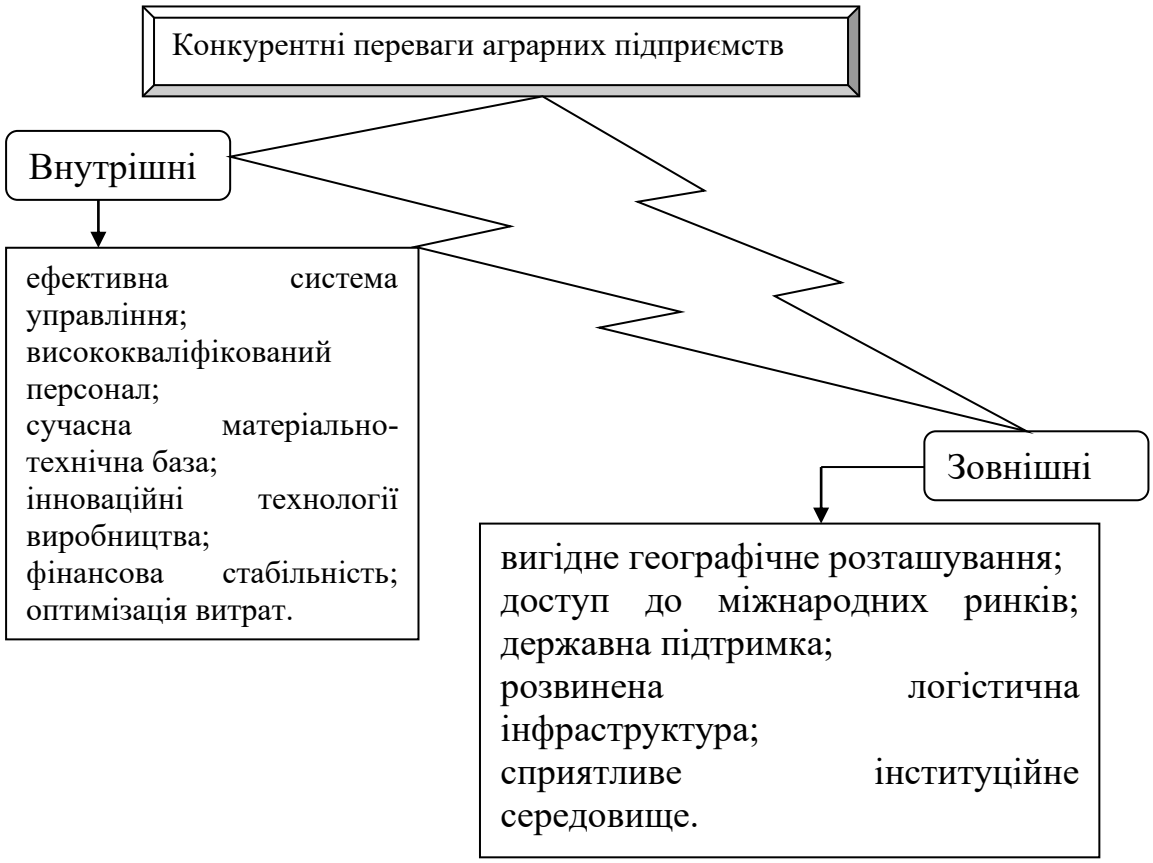

Рис. 1.3 Конкурентні переваги аграрних підприємств

Джерело: адаптовано автором [15; 19; 32; 49; 75; 73; 86; 90; 104; 206; 213]

Конкурентні переваги можуть бути короткостроковими та довгостроковими. В умовах глобальної конкуренції особливого значення набувають саме стійкі конкурентні переваги, які базуються на інноваціях, репутації, бренді та унікальних компетенціях підприємства[59; 67; 112; 123].

Сучасна концепція конкурентоспроможності аграрних підприємств дедалі більше інтегрується з концепцією сталого розвитку. Ефективність діяльності підприємства оцінюється не лише через економічні показники, але й через екологічні та соціальні результати.У рамках ESG-підходу (Environmental, Social, Governance) конкурентоспроможне аграрне підприємство повинно:забезпечувати екологічно безпечне виробництво; мінімізувати негативний вплив на довкілля; раціонально використовувати земельні та водні ресурси; підтримувати соціальний розвиток сільських

територій; впроваджувати принципи корпоративної відповідальності. Таким чином, конкурентоспроможність аграрних підприємств у XXI столітті трансформується із суто економічної категорії у багатовимірну систему забезпечення стійкого розвитку.Отже, конкурентоспроможність аграрних підприємств є складною інтегральною категорією, яка відображає здатність суб'єкта аграрного господарювання ефективно функціонувати в умовах динамічного конкурентного середовища, формувати стійкі конкурентні переваги та забезпечувати довгостроковий розвиток.

Сутність конкурентоспроможності аграрних підприємств визначається поєднанням економічних, технологічних, соціальних, екологічних та інституційних компонентів. Ключовими детермінантами конкурентоспроможності виступають інноваційність, цифровізація, ефективність управління ресурсами, адаптивність до глобальних викликів та орієнтація на принципи сталого розвитку.Для аграрних підприємств України проблема підвищення конкурентоспроможності має стратегічне значення, оскільки безпосередньо впливає на забезпечення продовольчої безпеки, інтеграцію у світовий аграрний ринок та формування експортного потенціалу держави [45; 48; 93; 123; 124; 143; 156; 173; 204; 220; 236; 245].

Проведений аналіз наукових підходів засвідчив відсутність єдиного універсального трактування поняття конкурентоспроможності, що зумовлено багатовимірністю даної економічної категорії та постійною трансформацією умов функціонування підприємств. Сучасні тенденції розвитку економіки, цифровізації, інноваційної активності та посилення глобальної нестабільності потребують уточнення змістовного наповнення поняття конкурентоспроможності з урахуванням адаптаційних, стратегічних та інституційних аспектів розвитку підприємства. Тому пропонується удосконалене трактування поняття «конкурентоспроможність підприємства», яке, на відміну від існуючих підходів, розглядається не лише як здатність суб'єкта господарювання утримувати стійкі ринкові позиції, але і як інтегральна динамічна характеристика ефективності трансформації

ресурсного потенціалу у систему довгострокових конкурентних переваг шляхом реалізації інноваційних, цифрових, управлінських та адаптаційних механізмів в умовах нестабільного зовнішнього середовища та посилення глобальної конкуренції, що дозволяє комплексно враховувати взаємодію економічних, інституційних, технологічних і стратегічних факторів розвитку підприємства.

Отже, проведене теоретичне дослідження дозволило встановити, що конкурентоспроможність підприємства є складною багаторівневою економічною категорією, зміст якої еволюціонував від класичного розуміння як здатності суб'єкта господарювання до ефективної ринкової конкуренції до сучасної інтегративної концепції, що охоплює ресурсні, інноваційні, інституційні, цифрові, адаптаційні та стратегічні компоненти розвитку. Аналіз наукових підходів засвідчив відсутність єдиного універсального трактування даного поняття, що пояснюється багатовимірністю конкурентних процесів, динамічністю зовнішнього середовища та трансформацією сучасних моделей економічного розвитку.

У процесі дослідження було встановлено, що категорії «конкуренція», «конкурентна перевага» та «конкурентоспроможність» формують єдину логіко-функціональну систему, у межах якої конкуренція виступає зовнішнім середовищем і механізмом ринкового відбору, конкурентні переваги - результатом ефективної трансформації ресурсного потенціалу підприємства, а конкурентоспроможність - інтегральним показником результативності реалізації цих переваг у процесі ринкової взаємодії. Обґрунтовано, що формування конкурентоспроможності має процесуально-трансформаційний характер і залежить від рівня адаптивності підприємства, його інноваційної активності, якості стратегічного управління, цифрової трансформації та здатності реагувати на глобальні виклики.

Систематизація сучасних наукових джерел дала змогу виявити домінування інноваційно-цифрової та сталорозвиткової парадигм у сучасних дослідженнях конкурентоспроможності, особливо в умовах посилення

глобальної конкуренції, євроінтеграційних процесів, воєнно-економічної нестабільності та структурної трансформації економіки України. Особливого значення в сучасних умовах набувають питання цифровізації, розвитку людського та інтелектуального капіталу, екологізації виробництва, впровадження ESG-принципів та інституційної адаптації підприємств до нових умов функціонування. На основі проведеного аналізу удосконалено трактування поняття конкурентоспроможності підприємства, яку запропоновано розглядати як інтегральну динамічну характеристику ефективності трансформації ресурсного потенціалу у систему довгострокових конкурентних переваг шляхом реалізації інноваційних, цифрових, управлінських та адаптаційних механізмів в умовах нестабільного зовнішнього середовища. Такий підхід дозволяє комплексно враховувати взаємодію економічних, інституційних, технологічних і стратегічних факторів розвитку підприємства та створює теоретичне підґрунтя для подальшого дослідження механізмів управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств у контексті сучасних трансформаційних процесів.

1.2. Фактори, що визначають конкурентоспроможність аграрних підприємств

У сучасній економічній теорії конкурентоспроможність підприємства розглядається як багатовимірна категорія, що відображає здатність економічного суб’єкта формувати, підтримувати та відтворювати стійкі конкурентні переваги в умовах динамічного ринкового середовища. Тому ключового значення набуває категорія «фактор конкурентоспроможності», яка виступає аналітичною одиницею декомпозиції складної системи детермінант, що визначають ефективність функціонування підприємства [51; 59; 63; 94; 108; 137; 141; 160; 193; 206; 228].

Під фактором конкурентоспроможності доцільно розуміти елемент внутрішнього або зовнішнього середовища підприємства, який прямо або опосередковано впливає на його здатність генерувати додану вартість, забезпечувати оптимізацію витрат, підвищувати продуктивність використання ресурсів та формувати довгострокові стійкі конкурентні переваги. Таким чином, фактори конкурентоспроможності виступають системоутворюючими детермінантами стратегічної результативності підприємства, інтегруючи виробничі, фінансові, інституційні та ринкові параметри його діяльності.

У межах сучасних теоретико-методологічних підходів до аналізу конкурентоспроможності доцільно виокремити кілька концептуальних парадигм, що визначають різні аспекти інтерпретації факторного впливу. Передусім, ресурсний підхід (Resource-BasedView) акцентує увагу на внутрішніх характеристиках підприємства, розглядаючи конкурентоспроможність як функцію унікальних, важко відтворюваних ресурсів і компетенцій. У межах даної парадигми ключовими факторами виступають специфічні активи, технологічні можливості, організаційні рутини та управлінські компетенції, які забезпечують стійкі бар’єри для імітації з боку конкурентів [5; 9; 45; 56; 115; 127; 129; 144; 187; 193].

Інституційний підхід розглядає конкурентоспроможність крізь призму впливу формальних і неформальних правил гри, що визначають межі та стимули економічної поведінки підприємств. Факторами конкурентоспроможності виступають якість інституційного середовища, рівень правової захищеності власності, ефективність державного регулювання, а також ступінь розвитку ринкових інститутів, які формують транзакційні витрати та визначають доступ до ресурсів.

Ринково-орієнтований підхід базується на положенні про визначальну роль зовнішнього конкурентного середовища, в якому підприємство функціонує. Згідно з цим підходом, фактори конкурентоспроможності пов’язані з ринковою структурою, інтенсивністю конкуренції, еластичністю

попиту, рівнем інтеграції у глобальні ланцюги постачання та здатністю підприємства адаптуватися до змін ринкової кон'юнктури.Нарешті, системний підхід передбачає розгляд конкурентоспроможності як результату інтегративної взаємодії внутрішніх і зовнішніх факторів у межах цілісної соціально-економічної системи. У межах даної парадигми особливого значення набуває синергетичний ефект, що виникає внаслідок взаємодії ресурсних, інституційних та ринкових детермінант, а також здатність підприємства до самоорганізації та адаптації в умовах невизначеності (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Теоретико-методологічні підходи до інтерпретації факторів конкурентоспроможності підприємства

Теоретичний підхід	Концептуальна основа	Ключові фактори конкурентоспроможності	Механізм формування конкурентних переваг
Ресурсний підхід	Конкурентоспроможність визначається унікальними ресурсами та компетенціями підприємства	Специфічні ресурси, інтелектуальний капітал, технологічні активи, організаційні рутини, управлінські компетенції	Формування конкурентних переваг через унікальність, та незамінність ресурсів
Інституційний підхід	Конкурентоспроможність детермінується якістю формальних і неформальних інститутів	Правове середовище, захист прав власності, державне регулювання, транзакційні витрати, інституційна стабільність	Зниження невизначеності та трансакційних витрат через ефективні інститути та правила гри
Ринково-орієнтований підхід	Конкурентоспроможність формується під впливом ринкової структури та конкурентної динаміки	Рівень конкуренції, ринковий попит, цінова еластичність, глобальна інтеграція, позиціонування на ринку	Адаптація до ринкових умов через стратегічну поведінку та гнучкість
Системний підхід	Конкурентоспроможність є результатом взаємодії внутрішніх і зовнішніх факторів у складній системі	Сукупність ресурсних, інституційних, технологічних, соціально-економічних факторів	Синергетичний ефект взаємодії факторів та здатність до адаптації і самоорганізації

Джерело: адаптовано автором [44; 56; 58; 73; 84; 92; 118; 129; 145; 167; 209; 215; 224]

Таким чином, теоретико-методологічна інтерпретація факторів конкурентоспроможності дозволяє сформувати комплексне уявлення про багаторівневу природу даної категорії, що поєднує ресурсні, інституційні, ринкові та системні виміри економічної діяльності підприємства (табл. 1.4).

В умовах трансформації аграрного сектору економіки питання класифікації факторів конкурентоспроможності набуває особливої науково-прикладної значущості, оскільки дозволяє систематизувати багатовимірні детермінанти, що визначають ринкову позицію аграрних підприємств, та сформувати методологічну основу для подальшого аналізу їхньої економічної поведінки. Конкурентоспроможність аграрних підприємств є результатом комплексної взаємодії внутрішніх, зовнішніх та умовно-інституційних факторів, які функціонують у межах ієрархічно структурованої економічної системи.

З методологічної точки зору доцільним є виокремлення багаторівневої класифікації факторів конкурентоспроможності аграрних підприємств, що ґрунтується на принципах системності, причинно-наслідкової зумовленості та функціональної диференціації.Внутрішні (ендогенні) фактори формуються безпосередньо в межах аграрного підприємства та визначають його здатність до ефективного використання ресурсного потенціалу.До ключових елементів даної групи належать:

- виробничо-технологічний потенціал (рівень механізації, цифровізації та впровадження технологій точного землеробства);

- ресурсна забезпеченість (якість і структура земельного фонду, матеріально-технічна база, доступ до водних ресурсів);

- фінансово-економічний стан (ліквідність, платоспроможність, структура капіталу, інвестиційна спроможність);

- кадровий потенціал (рівень професійної підготовки персоналу, управлінські компетенції, наявність аграрного менеджменту);

- інноваційно-інформаційна складова (впровадження цифрових технологій, систем моніторингу та агроаналітики)[152; 146; 185; 193; 224; 229; 236; 241; 259; 284].

Зовнішні (екзогенні) фактори характеризують умови функціонування аграрних підприємств і визначають параметри їхньої ринкової адаптації.У цій групі доцільно виокремити:

- економічні фактори (цінова кон'юнктура аграрної продукції, інфляційні процеси, валютні коливання, глобальні продовольчі ринки);

- політико-правові фактори (державна аграрна політика, податкове регулювання, земельне законодавство, система дотацій і субсидій);

- технологічні фактори (рівень розвитку аграрних інновацій, доступ до сучасних технологій, міжнародна науково-технічна кооперація);

- екологічні фактори (кліматичні зміни, деградація ґрунтів, екологічні стандарти та вимоги сталого розвитку);

- соціально-демографічні фактори (міграційні процеси, стан сільського населення, забезпеченість трудовими ресурсами) [23; 45; 48; 92; 104; 123; 145; 189; 195; 209; 210; 224].

Мезорівневі (галузево-ринкові) фактори відображають специфіку функціонування аграрного сектору в межах регіональних та галузевих систем.До них належать:

- структура аграрного ринку та рівень конкурентної інтенсивності;

- розвиток логістичної та інфраструктурної системи;

- наявність переробних потужностей і ступінь інтеграції у ланцюги доданої вартості;

- розвиток аграрних кластерів і кооперaційних форм взаємодії;

- регіональні особливості природно-кліматичних умов виробництва [15; 46; 85; 96; 234; 248; 259].

Важливо підкреслити, що конкурентоспроможність аграрних підприємств формується не через ізольований вплив окремих факторів, а внаслідок їхньої складної системної взаємодії (рис. 1.3).

Рис. 1.3 Класифікація факторів конкурентоспроможності аграрних підприємств

Джерело: адаптовано автором[45; 49; 98; 108; 111; 128; 134; 159; 194; 206; 221; 245; 266]

Окрему, методологічно важливу групу становлять інституційні фактори, що визначають нормативно-інституційні параметри функціонуванняв аграрному секторі. До даної групи відносяться такі фактори:

- рівень захищеності прав власності на землю та інші активи;
- ефективність державного регулювання аграрного ринку;
- прозорість ринкових інститутів;
- рівень транзакційних витрат;
- ступінь інтеграції у міжнародні інституційні механізми.

Синергетичний ефект, що виникає між виробничими, інституційними та ринковими детермінантами, виступає ключовим механізмом формування довгострокових конкурентних переваг. Таким чином, запропонована класифікація дозволяє розглядати фактори конкурентоспроможності аграрних підприємств як багаторівневу, ієрархічно організовану систему, що інтегрує внутрішні ресурси підприємства з зовнішніми умовами його функціонування та інституційним середовищем розвитку аграрного сектору (рис. 1.3).

У сучасній економічній теорії конкурентоспроможності домінує положення про те, що вона не може бути редукована до дії окремого ізольованого фактора, а формується як інтегральний результат складної, багаторівневої та динамічної взаємодії сукупності внутрішніх і зовнішніх детермінант. Конкурентоспроможність доцільно розглядати як емерджентну характеристику соціально-економічної системи підприємства, що виникає внаслідок синергетичного поєднання ресурсних, інноваційних, інституційних та ринкових складових.

Методологічною основою такого підходу виступає концепція системності, яка передбачає аналіз не лише самих факторів, але й характеру їхніх взаємозв’язків, ступеня взаємної обумовленості та кумулятивного ефекту їхньої дії. У межах даної парадигми особливого значення набуває мультифакторна модель впливу, що дозволяє описати

конкурентоспроможність як результат одночасної дії множини змінних, які перебувають у стані постійної взаємодії та взаємного підсилення або нейтралізації [29; 135; 149; 166; 168; 194; 205; 224; 255].

Ключовим аспектом системної взаємодії є взаємозалежність ресурсних та інноваційних факторів. З одного боку, наявність якісного ресурсного потенціалу (земельні, фінансові, трудові та матеріально-технічні ресурси) створює базис для впровадження інноваційних рішень. З іншого боку, саме інноваційна активність забезпечує трансформацію наявних ресурсів у більш ефективні форми їх використання, підвищуючи продуктивність, знижуючи витрати та формуючи нові конкурентні переваги. Таким чином, між зазначеними групами факторів формується взаємопідсилювальний зв’язок, який має кумулятивний характер і визначає траєкторію розвитку підприємства.

Окрему системоутворюючу роль відіграє інституційне середовище, яке виконує функцію «рамкової умови» функціонування аграрних підприємств. Воно визначає базові правила економічної взаємодії, встановлює обмеження та стимули поведінки економічних агентів, а також формує рівень трансакційних витрат. Інституційні фактори не лише безпосередньо впливають на конкурентоспроможність, але й опосередковують дію інших груп факторів, модифікуючи їхню ефективність та результативність. У цьому сенсі інституційне середовище виступає метарівнем регулювання, який задає загальні параметри функціонування системи конкурентних відносин [44; 49; 56; 125; 127; 139; 168; 194; 204; 236; 254].

Отже, системна взаємодія факторів конкурентоспроможності характеризується нелінійністю, багатовимірністю та наявністю синергетичних ефектів, що унеможливлює їхню ізольовану інтерпретацію та обумовлює необхідність застосування комплексних аналітичних підходів, здатних відображати цілісну природу досліджуваного явища.

Мультифакторна модель впливу дозволяє формалізувати та систематизувати сукупність внутрішніх і зовнішніх детермінант

конкурентних переваг підприємства та базується на припущенні, що результуючий рівень конкурентоспроможності є функцією від множини факторів різної природи, які характеризуються неоднорідністю, різною силою впливу та взаємною кореляційною залежністю. Формально дана залежність може бути представлена у вигляді узагальненої функціональної конструкції, де інтегральний показник конкурентоспроможності виступає результативною змінною, а система ресурсних, виробничих, інституційних, ринкових та інноваційних факторів - пояснювальними змінними.

Ключовою особливістю мультифакторного підходу є визнання наявності не лише прямого, але й опосередкованого впливу окремих факторів, що реалізується через механізми взаємної детермінації та синергетичної взаємодії. Зокрема, окремі групи факторів можуть посилювати або послаблювати дію одна одної, формуючи ефект мультиплікативного впливу, який не може бути адекватно пояснений у межах однофакторних або лінійних моделей.

У межах мультифакторної моделі доцільно виокремити такі основні блоки детермінант:

- ресурсно-виробничий блок, який відображає рівень забезпеченості підприємства матеріальними, земельними, трудовими та технологічними ресурсами;

- фінансово-економічний блок, що характеризує інвестиційну спроможність, фінансову стійкість та ефективність використання капіталу;

- інноваційно-технологічний блок, який визначає здатність підприємства до впровадження інновацій та цифрової трансформації;

- ринково-конкурентний блок, що відображає умови функціонування на ринку, інтенсивність конкуренції та позиціонування підприємства;

- інституційно-правовий блок, який визначає рамкові умови господарської діяльності та рівень транзакційних витрат (рис. 1.4).

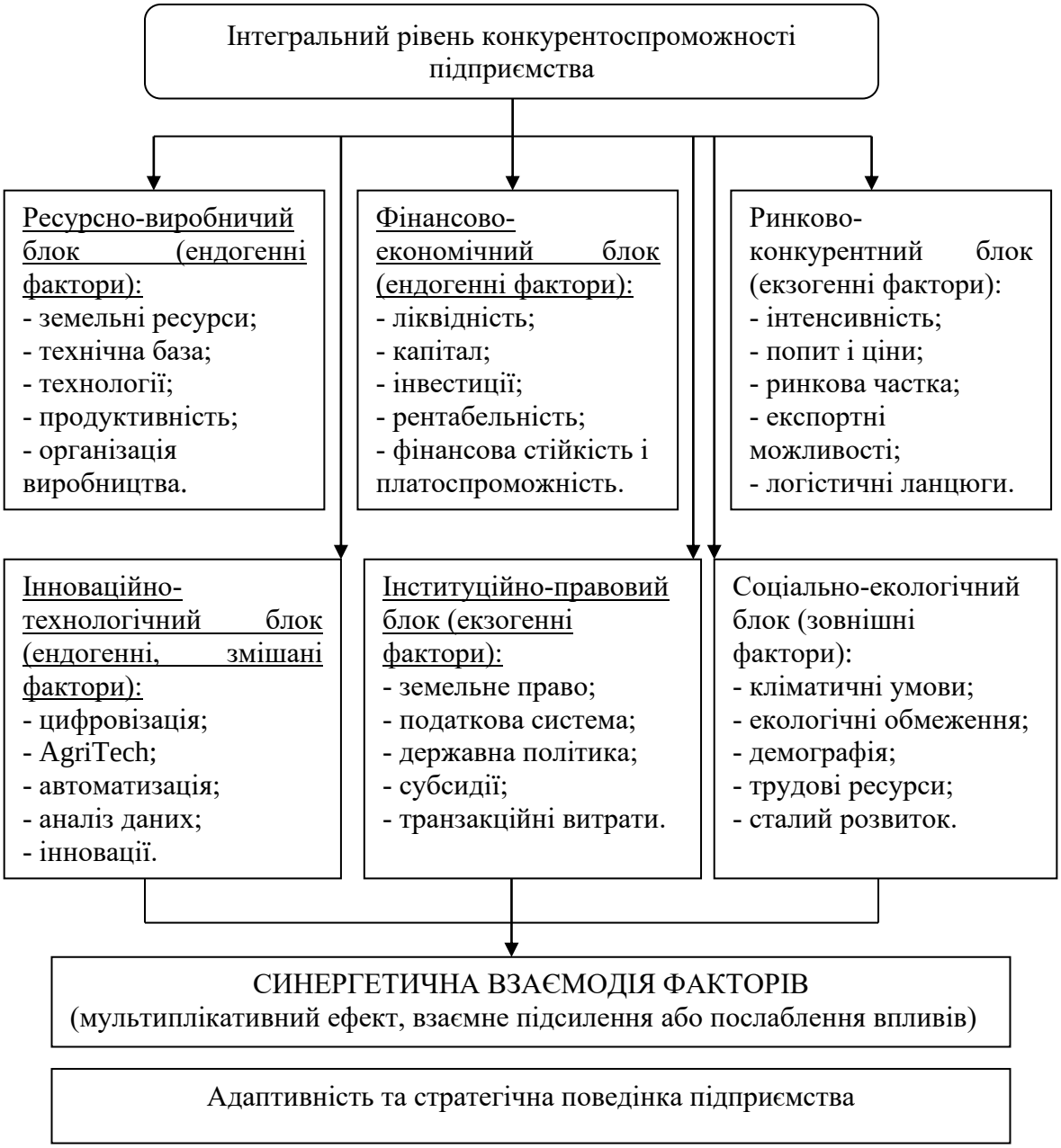

Рис. 1.4 Мультифакторна модель формування конкурентоспроможності аграрного підприємства

Джерело: власна розробка автора

Суттєвим методологічним аспектом мультифакторної моделі є врахування вагових коефіцієнтів впливу кожного фактора, що дозволяє відобразити нерівнозначність їхнього внеску у формування інтегрального рівня конкурентоспроможності. При цьому ваги можуть визначатися як на основі експертних оцінок, так і з використанням економетричних методів,

зокрема регресійного аналізу або методів головних компонент. Отже, мультифакторна модель впливу забезпечує системне уявлення про механізм формування конкурентоспроможності підприємства, дозволяючи враховувати складну взаємодію різнорідних факторів та виявляти ключові точки управлінського впливу для підвищення ефективності його функціонування (рис. 1.4).

Далі розглянута економетрична інтерпретація мультифакторної моделі конкурентоспроможності аграрних підприємств. Економетричне моделювання конкурентоспроможності аграрних підприємств ґрунтується на припущенні про наявність стохастичної залежності між інтегральним рівнем конкурентоспроможності та сукупністю внутрішніх і зовнішніх факторів, що характеризують виробничо-економічну діяльність суб'єкта господарювання. Мультифакторна модель набуває форми багатовимірної регресійної конструкції, яка дозволяє оцінити як силу, так і напрям впливу окремих детермінант. Інтегральна конкурентоспроможність аграрного підприємства Кімоделюється як функція п'яти латентних факторних блоків:

$$Ki=\beta0+\beta1Ri+\beta2Fi+\beta3Ti+\beta4Mi+\beta5Ii+\varepsilon i \quad (1.1)$$

Ki - інтегральний рівень конкурентоспроможності і-го аграрного підприємства;

β0 - константа моделі;

Ri -ресурсно-виробничий блок;

Fi - фінансово-економічний блок;

Ti -інноваційно-технологічний блок;

Mi - ринково-конкурентний блок;

Ii - інституційно-правовий блок;

εi - випадкова похибка, що відображає вплив неврахованих змінних.

Декомпозиція факторних блоків (структурна модель). Ресурсно-виробничий блок:

Ri=f(LANDi,TECHi,LABi,PRODi)

Фінансово-економічний блок:

Fi=f(LIQi,PROFi,CAPi,INVi)

Інноваційно-технологічний блок:

Ti=f(DIGi,INNi,AUTi)

Ринково-конкурентний блок:

Mi=f(COMPi,DEMi,PRICEi,EXPi)

Інституційно-правовий блок:

Ii=f(LAWi,TAXi,TRANSi)

Для формалізації досліджуваних взаємозв'язків використано систему структурованих індикаторів (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Опис змінних багаторівневої, мультифакторної, латентно-структурної моделі конкурентоспроможності аграрних підприємств

Позначення	**Зміст змінної**	**Тип**
Ki	Інтегральний індекс конкурентоспроможності	залежна змінна
Ri	Ресурсно-виробничий блок	латентна змінна
Fi	Фінансово-економічний блок	латентна змінна
Ti	Інноваційно-технологічний блок	латентна змінна
Mi	Ринково-конкурентний блок	латентна змінна
Ii	Інституційно-правовий блок	латентна змінна
Деталізація індикаторів		
Змінна	**Розшифровка**	
LAND	земельні ресурси	
TECH	технічна забезпеченість	
LAB	трудові ресурси	
PROD	продуктивність	
LIQ	ліквідність	
PROF	рентабельність	
CAP	структура капіталу	
INV	інвестиційна активність	
DIG	рівень цифровізації	
INN	інноваційна активність	
AUT	автоматизація виробництва	
COMP	інтенсивність конкуренції	
DEM	ринковий попит	
PRICE	цінова кон'юнктура	
EXP	експортна активність	
LAW	правове середовище	
TAX	податкове навантаження	
TRANS	транзакційні витрати	

Джерело: адаптовано автором[119; 156; 174; 179; 181; 195; 196; 207; 228; 235; 239; 244; 258]

Таким чином, модель набуває багаторівневої ієрархічної структури, де кожен факторний блок є латентною змінною, що формується через сукупність спостережуваних індикаторів.У випадку значної варіації показників доцільно застосування логарифмічної специфікації. Логарифмічна форма багаторівневої, мультифакторної, латентно-структурної моделі конкурентоспроможності аграрних підприємств має вигляд:

$$\ln K_i = \beta_0+\beta_1\ln R_i+\beta_2\ln F_i+\beta_3\ln T_i+\beta_4\ln M_i+\beta_5\ln I_i+\varepsilon_i \quad (1.2)$$

У такій формі коефіцієнти βj інтерпретуються як еластичності, тобто відносна зміна рівня конкурентоспроможності у відповідь на 1% зміну відповідного фактора.

Отже, запропонована багаторівнева, мультифакторна, латентно-структурна модель конкурентоспроможності аграрних підприємств дозволяє: кількісно оцінити структуру впливу факторів; визначити вагомість факторних блоків; виявити ключові драйвери конкурентоспроможності; ідентифікувати ефекти мультиколінеарності та взаємозалежності факторів; здійснювати прогнозування та сценарний аналіз; формувати обґрунтовані управлінські рішення щодо підвищення ефективності аграрних підприємств.

Сучасні підходи до дослідження конкурентоспроможності аграрних підприємств передбачають ідентифікацію системи ключових драйверів, що визначають динаміку їхнього розвитку[15; 94; 164; 187; 226; 230; 241]. У межах багатофакторної парадигми особлива увага приділяється взаємодії ресурсних, інституційних, інноваційних та ринкових детермінант. Зазначені драйвери формують комплексну основу для забезпечення стійких конкурентних позицій у довгостроковій перспективі. Їхня інтеграція дозволяє моделювати траєкторії підвищення ефективності функціонування аграрних підприємств в умовах трансформаційних змін зовнішнього середовища. Отже, системне врахування зазначених чинників забезпечує підвищення аналітичної точності оцінювання конкурентних переваг та обґрунтованість управлінських рішень (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Ключові драйвери конкурентоспроможності аграрних підприємств

Група драйверів	Ключові елементи (індикатори)	Механізм впливу на конкурентоспроможність	Рівень впливу
Ресурсно-виробничі драйвери	Земельні ресурси, технічна оснащеність, трудовий потенціал, продуктивність виробництва	Формування базового виробничого потенціалу, забезпечення ефективності використання факторів виробництва та зниження середніх витрат	Мікрорівень (підприємство)
Фінансово-економічні драйвери	Ліквідність, рентабельність, структура капіталу, інвестиційна активність	Підвищення фінансової стійкості, забезпечення доступу до інвестиційних ресурсів, розширення виробничих можливостей	Мікрорівень
Інноваційно-технологічні драйвери	Рівень цифровізації, інноваційна активність, автоматизація виробництва, впровадження AgriTech	Підвищення технологічної ефективності, формування інноваційних конкурентних переваг, зниження трансформаційних витрат	Мікро-, мезорівень
Ринково-конкурентні драйвери	Ринковий попит, цінова кон'юнктура, інтенсивність конкуренції, експортна орієнтація	Адаптація до ринкових змін, розширення ринкових часток, інтеграція у глобальні ланцюги доданої вартості	Мезо-, макрорівень
Інституційно-правові драйвери	Податкове середовище, земельне законодавство, державна підтримка, транзакційні витрати	Формування умов господарської діяльності, зниження невизначеності та трансакційних витрат, регулювання ринкової поведінки	Макрорівень
Соціально-екологічні драйвери	Демографічні умови, доступ до трудових ресурсів, кліматичні зміни, екологічні стандарти	Забезпечення довгострокової стійкості виробництва, адаптація до кліматичних ризиків, підтримка соціальної стабільності	Макрорівень

Джерело: адаптовано автором [29; 114; 141; 148; 153; 157; 167; 187; 193; 227; 248; 254]

У сучасній парадигмі сталого економічного розвитку особливого значення набуває концепт стійкої конкурентоспроможності, який відображає здатність аграрних підприємств не лише забезпечувати поточні конкурентні позиції, але й підтримувати їх у довгостроковій перспективі в умовах

зростаючої невизначеності, екологічних обмежень та технологічної трансформації аграрного сектору. Тому доцільним є виокремлення ключових стратегічних детермінант, що формують фундамент довготривалої конкурентної стійкості.

Першою базовою детермінантою виступає екологічна стійкість виробництва, яка відображає здатність аграрних підприємств забезпечувати відтворення природно-ресурсного потенціалу без його деградації. Йдеться про впровадження ресурсозберігаючих технологій, раціональне використання земельних і водних ресурсів, мінімізацію екологічного навантаження та дотримання принципів сталого землекористування. У стратегічному вимірі екологічна стійкість трансформується у довгострокову конкурентну перевагу через зниження екстернальних витрат та підвищення відповідності міжнародним екологічним стандартам [6; 15; 44; 126; 132; 141; 193; 202; 212].

Другою детермінантою є цифрова трансформація аграрного сектору, яка передбачає інтеграцію цифрових технологій у всі етапи виробничо-управлінського циклу. Впровадження інструментів точного землеробства, систем аграрної аналітики, великих даних та автоматизованих платформ управління ресурсами забезпечує підвищення продуктивності, зниження витрат та зростання точності управлінських рішень. У довгостроковій перспективі цифровізація формує технологічну диференціацію підприємств та підвищує їх адаптивність до змін зовнішнього середовища [11; 152; 163; 174; 194; 199; 201; 213; 231].

Третьою ключовою детермінантою виступає інтеграція у глобальні ланцюги доданої вартості, яка відображає ступінь включеності аграрних підприємств у міжнародні виробничо-збутові мережі. Така інтеграція забезпечує доступ до зовнішніх ринків, технологій, інвестицій та інновацій, а також сприяє підвищенню стандартів якості продукції. Водночас вона формує залежність від глобальної кон’юнктури, що вимагає підвищення

рівня стратегічного управління ризиками [12; 37; 44; 95; 101; 112; 136; 149; 150; 200].

Четвертою детермінантою є адаптивність підприємств до ринкових шоків, яка характеризує здатність аграрних суб'єктів оперативно реагувати на екзогенні зміни економічного, політичного або природно-кліматичного характеру. Адаптивність проявляється у гнучкості виробничих систем, диверсифікації діяльності, здатності до швидкої перебудови логістичних і збутових каналів, а також у стійкості фінансової системи підприємства. Саме цей фактор визначає рівень резильєнтності аграрного бізнесу в умовах кризових явищ [3; 116; 127; 148; 154; 192; 215; 219].

Таким чином, зазначені детермінанти формують системну основу стійкої конкурентоспроможності аграрних підприємств, забезпечуючи їх здатність до довгострокового розвитку, інноваційного оновлення та ефективної адаптації до структурних трансформацій аграрного сектору економіки (табл. 1.7).

Реалізація такого підходу потребує інтеграції стратегічного та операційного управління конкурентними процесами. Важливого значення набуває формування адаптивних механізмів реагування на зміни зовнішнього середовища та інституційних умов. У результаті забезпечується підвищення стійкості та економічної ефективності функціонування аграрних підприємств у довгостроковій перспективі. Крім того, системна імплементація зазначених детермінант сприяє формуванню інноваційно-орієнтованої моделі розвитку аграрного сектору. Підвищується рівень інтеграції аграрного сектору у глобальні ланцюги доданої вартості, що сприяє зміцненню його позицій на міжнародних ринках. У перспективі формуються передумови для переходу до якісно нового етапу розвитку конкурентоспроможності, який базується на принципах сталості та цифрової трансформації.Додатково відбувається посилення інноваційної складової економічного зростання аграрних підприємств. Поглиблюється їхня адаптивність до змін глобального конкурентного середовища та технологічних зрушень. У довгостроковому

вимірі формується стійка траєкторія підвищення конкурентних позицій на основі системної модернізації виробничо-управлінських процесів (табл. 1.7).

Таблиця 1.7

Детермінанти стійкої конкурентоспроможності аграрних підприємств

Детермінанта	Ключові механізми реалізації	Стратегічний ефект	Рівень впливу
Екологічна стійкість виробництва	Впровадження ресурсозберігаючих технологій; раціональне землекористування; мінімізація екологічних ризиків; дотримання ESG-стандартів	Зниження екстернальних витрат; підвищення відповідності міжнародним екологічним вимогам; формування «зеленої» конкурентної переваги	Макро-мезорівень
Цифрова трансформація аграрного сектору	Точне землеробство; BigData-аналітика; автоматизація виробництва; цифрові платформи управління ресурсами	Підвищення продуктивності; оптимізація витрат; формування технологічної диференціації	Мікро-мезорівень
Інтеграція у глобальні ланцюги доданої вартості	Експортна диверсифікація; відповідність міжнародним стандартам якості; кооперація з транснаціональними структурами	Розширення ринків збуту; доступ до інновацій і капіталу; підвищення конкурентного статусу	Мезо-макрорівень
Адаптивність до ринкових шоків	Гнучкість виробничих систем; диверсифікація діяльності; управління ризиками; перебудова логістики та збуту	Підвищення резильєнтності; мінімізація втрат у кризових умовах; забезпечення безперервності діяльності	Мікро-макрорівень

Джерело: власна розробка автора

В наукових дослідженнях проблематики конкурентоспроможності аграрних підприємств особливого значення набуває розроблення та застосування комплексного методичного інструментарію, який дозволяє не лише ідентифікувати ключові фактори впливу, але й кількісно та якісно оцінити їхню силу, напрям і взаємодію. Методичне забезпечення такого аналізу ґрунтується на поєднанні формалізованих економіко-математичних підходів та інтерпретаційних аналітичних методів, що забезпечує

багатовимірність оцінювання конкурентних позицій підприємства [13; 15; 52; 119; 124; 136; 149; 167; 247; 258; 260; 263].

Провідне місце серед інструментів оцінювання займають економетричні моделі, зокрема методи регресійного аналізу, які дозволяють встановити функціональну залежність між інтегральним рівнем конкурентоспроможності та сукупністю факторних змінних. Використання одно- та багатофакторних регресійних моделей забезпечує кількісну ідентифікацію сили впливу кожного детермінанта, а також дозволяє оцінити статистичну значущість отриманих результатів. У більш складних дослідженнях застосовуються панельні дані, моделі з фіксованими або випадковими ефектами, а також структурні економетричні моделі, що дають змогу враховувати латентні змінні та міжфакторні взаємозв'язки [6; 19; 25; 66; 100; 121; 136; 143; 162; 186; 203].

Другим важливим напрямом є індексні методи, які передбачають побудову синтетичних показників на основі агрегування множини часткових індикаторів. Такий підхід дозволяє здійснювати порівняльну оцінку рівня конкурентоспроможності між підприємствами або регіонами, а також відслідковувати динаміку змін у часі. Застосування нормалізації, вагового агрегування та методів багатовимірного шкалювання забезпечує підвищення аналітичної точності інтегральних індексів [9; 18; 23; 40; 59; 106; 121; 149; 193; 205].

Окреме місце посідають SWOT- та PESTLE-аналізи, які належать до якісних інструментів стратегічної діагностики. SWOT-аналіз дозволяє ідентифікувати внутрішні сильні та слабкі сторони підприємства, а також зовнішні можливості та загрози, формуючи основу для стратегічного позиціонування. PESTLE-аналіз, у свою чергу, забезпечує системну оцінку макросередовища через призму політичних, економічних, соціальних, технологічних, правових та екологічних факторів, що є критично важливим для аграрного сектору з високою залежністю від зовнішніх умов [64; 74; 82; 86; 108; 111; 134; 168; 190; 209].

Важливим напрямом методичного забезпечення є також побудова інтегральних показників конкурентоспроможності, які дозволяють узагальнити різнорідні за природою фактори в єдиний композитний індекс. Такі показники формуються на основі багатокритеріального аналізу, експертного оцінювання або економетричного зважування змінних. Їх використання забезпечує можливість комплексної оцінки рівня конкурентоспроможності з урахуванням структурної складності аграрних підприємств [10; 17; 26; 55; 61; 112; 184; 195; 208; 221].

Таким чином, поєднання економетричних, індексних та аналітико-стратегічних методів створює цілісну методологічну платформу для оцінювання впливу факторів конкурентоспроможності. Такий інтегрований підхід забезпечує як кількісну формалізацію причинно-наслідкових зв’язків, так і якісну інтерпретацію стратегічних детермінант розвитку аграрних підприємств у динамічному ринковому середовищі (табл. 1.8).

Таблиця 1.8

Методичні підходи до оцінювання впливу факторів конкурентоспроможності аграрних підприємств

Методичний підхід	Концептуальна основа	Інструментарій реалізації	Аналітичні можливості
Економетричні моделі (регресійний аналіз)	Формалізація причинно-наслідкових залежностей між конкурентоспроможністю та системою факторів	Одно- та багатофакторна регресія, панельні дані, моделі з фіксованими, випадковими ефектами, структурні рівняння	Кількісна оцінка сили та напряму впливу факторів; перевірка статистичних гіпотез; прогнозування
Індексні методи	Побудова інтегрального показника на основі агрегування часткових індикаторів	Нормалізація показників, вагове агрегування, метод головних компонент, багатовимірне шкалювання	Комплексна оцінка рівня конкурентоспроможності; міжпідприємницькі та міжрегіональні порівняння; динамічний аналіз
SWOT-аналіз	Стратегічна діагностика внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства	Матриця Strengths-Weaknesses-Opportunities-Threats	Ідентифікація стратегічних переваг і ризиків; формування напрямів розвитку

Продовження таблиці 1.8

PESTLE-аналіз	Системна оцінка макросередовища функціонування підприємства	Аналіз політичних, економічних, соціальних, технологічних, правових та екологічних факторів	Виявлення зовнішніх детермінант довгострокового впливу; оцінка макроризиків
Інтегральні показники конкурентоспроможності	Агрегація багатовимірних факторів у єдиний композитний індекс	Багатокритеріальне оцінювання, експертні методи, зважена сума, таксономічний аналіз	Узагальнена оцінка конкурентного потенціалу; ранжування підприємств; моніторинг у часі

Джерело: адаптовано автором[17; 46; 85; 184; 189; 190; 198; 206; 222; 231;246; 248; 251]

У межах сучасної економічної науки оцінювання впливу факторів конкурентоспроможності аграрних підприємств потребує застосування інтегрованого методичного інструментарію, який поєднує кількісні економетричні моделі та якісні аналітичні підходи. Така комбінація дозволяє забезпечити не лише формалізацію причинно-наслідкових зв’язків між детермінантами конкурентоспроможності, але й їхню стратегічну інтерпретацію в умовах високої невизначеності аграрного середовища. Відповідно, методологічна база дослідження повинна охоплювати як статистично верифіковані моделі, так і діагностичні та індексні інструменти узагальнення багатовимірних явищ(табл. 1.9).

Запропонована систематизація методичних підходів до оцінювання впливу факторів конкурентоспроможності аграрних підприємств ґрунтується на поєднанні економетричного моделювання з багаторівневою структуризацією латентних і спостережуваних змінних. Використання панельних даних забезпечує можливість одночасного аналізу просторової гетерогенності та часової динаміки конкурентних процесів. Комплексна інтерпретація отриманих оцінок дозволяє перейти від описового аналізу конкурентоспроможності до її формалізованого кількісного вимірювання з урахуванням системної взаємодії факторного середовища (табл. 1.9).

Таблиця 1.9

Методичні підходи до оцінювання впливу факторів конкурентоспроможності аграрних підприємств (з економетричною інтерпретацією)

Методичний підхід	Економетрична інтерпретація	Аналітичні можливості	Обмеження застосування
Економетричні моделі (регресійний аналіз)	$Ki=\beta_0+\sum\beta_jX_{ji}+\varepsilon_i$. Коефіцієнти β_jінтерпретуються як граничний (маржинальний) вплив факторів на рівень конкурентоспроможності; у лог-формі - як еластичності	Кількісна оцінка сили та напряму впливу; перевірка гіпотез; прогнозування; аналіз причинності	Вимоги до великих вибірок; мультиколінеарність; ризик пропущених змінних; складність моделювання нелінійностей
Індексні методи	$CI_i=\sum w_jz_{ji}$, де z_{ji} - стандартизовані змінні. Ваги wjможуть визначатися економетрично через PCA або регресійні моделі	Порівняльна оцінка підприємств; ранжування; моніторинг динаміки	Суб'єктивність ваг; чутливість до методу нормалізації; втрата структурної деталізації
SWOT-аналіз	Економетрич-на інтерпрета-ціяреалізуєть-ся через перетворення SWOT-елементів у бінарні змінні (0/1) або експертні рейтинги для включення в модель	Стратегічна ідентифікація конкурентних позицій	Висока суб'єктивність; відсутність прямої статистичної верифікації
PESTLE-аналіз	Перетворення макрофакторів у зовнішні регресориZ_kу розширеній моделі: $K_i=f(X_i,Z_t)$, часто у вигляді панельних або часових моделей	Оцінка макроризиків; стратегічне прогнозування	Низька формалізація; складність кількісного вимірювання окремих компонентів
Інтегральні показники конкуренто-спроможності	$K_i=\sum w_jX_{ji}$, де ваги можуть бути визначені через регресійні коефіцієнти або PCA; можливе включення у структурні моделі як залежна змінна	Комплексна оцінка; міжпід-приємницьке порівняння; динамічний аналіз	Залежність від методики агрегації; потенційна втрата інформаційної глибини

Джерело: адаптовано автором[59; 110; 114; 126; 137; 157; 169; 205; 226; 248; 249; 265]

Таким чином, розглянуті методичні підходи формують цілісну багаторівневу систему оцінювання впливу факторів конкурентоспроможності

аграрних підприємств, яка поєднує формалізовані економетричні інструменти з якісними аналітичними методами стратегічної діагностики. Економетричні моделі забезпечують кількісну ідентифікацію причинно-наслідкових зв'язків, індексні методи - агреговану оцінку багатовимірних явищ, тоді як SWOT- та PESTLE-аналізи виконують функцію інституційно-стратегічної інтерпретації зовнішнього та внутрішнього середовища. Інтегральні показники, у свою чергу, забезпечують синтез різнорідних факторів у єдину аналітичну конструкцію, що створює методологічне підґрунтя для комплексного аналізу та прогнозування конкурентних позицій аграрних підприємств у довгостроковій перспективі.

1.3. Концептуальні основи сталого розвитку аграрного сектору економіки

В умовах глобальної трансформації економічних систем концепція сталого розвитку аграрного сектору набуває визначального значення як методологічна основа забезпечення продовольчої безпеки, раціонального природокористування та довгострокової соціально-економічної стабільності. Аграрний сектор, будучи одночасно стратегічно важливою складовою національної економіки та одним із найбільш ресурсозалежних видів економічної діяльності, функціонує в умовах посилення екологічних, демографічних, технологічних і геополітичних викликів. Тому сталий розвиток аграрного сектору доцільно розглядати не лише як економічну категорію, а як комплексну соціо-еколого-економічну систему, орієнтовану на забезпечення збалансованого відтворення ресурсного потенціалу та підтримання стійкої динаміки розвитку.

Концептуальна основа сталого розвитку аграрного сектору ґрунтується на інтеграції трьох взаємопов'язаних компонентів - економічного, соціального та екологічного, збалансованість яких визначає рівень

ефективності функціонування аграрної системи у довгостроковій перспективі. Економічна складова передбачає забезпечення конкурентоспроможності аграрного виробництва, підвищення продуктивності, інвестиційної привабливості та ефективності використання ресурсів. Соціальний компонент охоплює розвиток сільських територій, підвищення рівня зайнятості, збереження людського капіталу та формування належних умов життєдіяльності сільського населення. Екологічний вимір, у свою чергу, орієнтований на збереження природно-ресурсного потенціалу, підтримання родючості ґрунтів, мінімізацію деградаційних процесів та впровадження екологічно безпечних технологій виробництва [62; 64; 85; 89; 113; 134; 149; 181; 208; 229; 234; 261].

Теоретико-методологічне підґрунтя концепції сталого розвитку аграрного сектору формується в межах системного, інституційного та еколого-економічного підходів. Системний підхід передбачає розгляд аграрного сектору як відкритої багаторівневої системи, функціонування якої визначається взаємодією економічних, природних та соціальних підсистем. Інституційний підхід акцентує увагу на ролі державного регулювання, правових механізмів та інституційної якості у формуванні умов сталого розвитку. Еколого-економічний підхід орієнтується на забезпечення балансу між економічною ефективністю та екологічною безпекою, що особливо актуалізується в умовах кліматичних змін та зростання антропогенного навантаження на агроекосистеми [29; 56; 85; 96; 207; 221; 245; 249; 268].

Важливою концептуальною характеристикою сталого розвитку аграрного сектору є його орієнтація на довгострокову резильєнтність та адаптивність до зовнішніх факторів. Особливого значення набувають процеси цифрової трансформації аграрного виробництва, впровадження технологій точного землеробства, розвиток інноваційних моделей управління та інтеграція у глобальні ланцюги доданої вартості. Цифровізація та інноваційність виступають не лише інструментами підвищення

продуктивності, але й механізмами мінімізації екологічних ризиків та оптимізації використання природних ресурсів.

Концепція сталого розвитку аграрного сектору також передбачає зміну парадигми управління від короткострокової максимізації економічного результату до стратегічно орієнтованої моделі розвитку, заснованої на принципах міжпоколінної відповідальності, ресурсної ефективності та соціальної інклюзивності. Ключового значення набуває формування механізмів державної підтримки, стимулювання екологічно орієнтованого виробництва та розвитку інституційної інфраструктури аграрного ринку.

Таким чином, концептуальні основи сталого розвитку аграрного сектору економіки формують цілісну методологічну систему, у межах якої економічна ефективність, соціальна стабільність та екологічна безпека розглядаються як взаємозалежні складові довгострокового функціонування аграрної сфери (табл. 1.10).

Запропонована концептуальна структура сталого розвитку аграрного сектору відображає інтегративний характер взаємодії економічних, соціальних, екологічних, інституційних та інноваційних компонентів. Концептуальні засади сталого розвитку аграрного сектору узагальнено як багатовимірну систему, у якій економічні, екологічні та технологічні детермінанти формують взаємопов’язану траєкторію еволюції галузі. Структура такої системи відображає перехід від лінійної моделі ресурсного зростання до нелінійної парадигми системної збалансованості, що враховує обмеженість природного капіталу та зростаючу роль інституційних обмежень. Особливе значення набуває синхронізація процесів цифровізації та екологізації, яка виступає каталізатором трансформації виробничо-управлінських практик аграрних підприємств. Водночас інтеграція зазначених концептів забезпечує формування нової якості економічного зростання, що базується на принципах резильєнтності, інноваційності та екологічної відповідальності (табл. 1.10).

Таблиця 1.10

Концептуальні основи сталого розвитку аграрного сектору економіки

Концептуальний компонент	Теоретико-методологічний зміст	Механізми реалізації	Стратегічний результат
Економічна складова	Орієнтація на забезпечення ефективного функціонування аграрного виробництва та підтримання його конкурентоспроможності у довгостроковій перспективі	Модернізація виробництва; цифровізація; оптимізація ресурсного використання; інтеграція у глобальні ринки	Підвищення конкурентоспромож-ності та економічної ефективності аграрного сектору
Соціальна складова	Забезпечення соціальної стабільності та розвитку людського капіталу сільських територій	Розвиток сільських територій; підтримка зайнятості; підвищення соціальних стандартів	Соціальна інклюзивність та стабільність розвитку сільських громад
Екологічна складова	Збереження природно-ресурсного потенціалу та мінімізація антропогенного навантаження на агроекосистеми	Впровадження екологічно безпечних технологій; раціональне природокористуван-ня; ESG-орієнтація	Екологічна стійкість та відтворення природних ресурсів
Інституційна складова	Формування нормативно-правових та організаційно-регуляторних умов сталого розвитку	Державна підтримка; податкові стимули; розвиток ринкових інститутів	Підвищення ефективності функціонування аграрного ринку
Інноваційно-технологічна складова	Інтеграція інновацій та цифрових технологій у виробничо-управлінські процеси	Точне землеробство; автоматизовані системи управління; технологічна модернізація	Підвищення адаптивності та технологічної конкурентоспроможн ості
Системно-адаптивна складова	Забезпечення здатності аграрного сектору до адаптації в умовах нестабільного зовнішнього середовища	Антикризове управління; диверсифікація виробництва; гнучкі моделі управління	Стійкість аграрного сектору до зовнішніх факторів та кризових явищ

Джерело: адаптовано автором[13; 45; 49; 89; 114; 124; 143; 156; 192; 216]

Наступний етап еволюції пов’язаний із переходом до інтенсивної моделі розвитку, що передбачає підвищення ефективності використання ресурсів через механізацію, хімізацію, селекційні досягнення та агротехнологічну модернізацію. У цей період ключовим орієнтиром

виступала максимізація продуктивності, однак екологічні наслідки інтенсифікації залишалися недостатньо врахованими, що зумовило накопичення екологічних дисбалансів.

Формування концепції сталого розвитку в аграрному секторі набуває системного характеру у межах підходів sustainableagriculture, розроблених міжнародними організаціями, зокрема FAO та OECD. У межах даної парадигми аграрне виробництво розглядається як соціо-еколого-економічна система, що має забезпечувати довгострокове відтворення ресурсів, економічну життєздатність господарств та соціальну справедливість розвитку сільських територій. Відбувається зміщення акценту з короткострокової максимізації урожайності на забезпечення збалансованості між продуктивністю та екологічними обмеженнями [180-182; 196].

Сучасний етап еволюції характеризується інтеграцією концепцій зеленої економіки (greeneconomy) та цифрового аграрного виробництва (digitalagriculture), що формує нову технологічно-екологічну парадигму розвитку. У цих умовах сталий розвиток аграрного сектору набуває ознак цифрово-екологічної трансформації, де ключову роль відіграють інноваційні технології, автоматизація, точне землеробство та управління на основі великих даних. Одночасно посилюється значення кліматичної нейтральності та скорочення вуглецевого сліду аграрного виробництва [218-224; 268; 275].

Загальною тенденцією еволюції є трансформація стратегічних пріоритетів від орієнтації на максимізацію врожайності до забезпечення резильєнтності аграрних систем, тобто їх здатності адаптуватися до екологічних, економічних та геополітичних шоків. Таким чином, сучасна концепція сталого розвитку аграрного сектору формується як багатовимірна система, що поєднує продуктивність, екологічну безпеку та адаптивну стійкість у довгостроковій перспективі.Ідентифікація ризиків та викликів сталого розвитку аграрного сектору економіки дозволяє не лише структурувати деструктивні фактори зовнішнього та внутрішнього середовища, але й виявити системні дисбаланси у взаємодії економічних,

екологічних та інституційних підсистем, що визначають траєкторію його довгострокової трансформації (табл. 1.11).

Таблиця 1.11

Ризики та виклики сталого розвитку аграрного сектору економіки

Група ризиків	Характеристика ризику	Причинно-наслідковий механізм впливу	Потенційні наслідки для сталого розвитку
Кліматичні ризики	Підвищення середньорічних температур, екстремальні погодні явища, зміна режимів опадів	Дестабілізація агровиробничих циклів, знижен-ня стабільності врожайності, зростання невизначеності виробництва	Погіршення продовольчої безпеки, зростання виробничих втрат, підвищення страхових та адаптаційних витрат
Деградація ґрунтів	Втрата родючості, ерозія, виснаження гумусу, засолення	Надмірна інтенсифікація, порушення сівозмін, нера-ціональне землекористування	Зниження продуктивності агросистем, довгострокове погіршення ресурсної бази
Волатильність аграрних ринків	Коливання цін на сільськогосподарську продукцію та ресурси	Нестабільність попиту та пропозиції, спекулятивні процеси	Зменшення інвестиційної привабливості, фінансова нестабільність підприємств
Геополітична нестабіль-ність	Воєнні конфлікти, торговельні обмеження, санкційні режими	Порушення логістичних ланцюгів, обмеження експорту, зростання транзакційних витрат	Зниження експортного потенціалу, ринкова ізоляція, структурні дисбаланси
Технологічне відставання	Недостатній рівень цифровізації та інноваційності агровиробництва	Повільне впровадження AgriTech, обмежений доступ до інновацій	Зниження продуктив-ності та конкурентоспроможності, технологічна залежність
Демографічна криза села	Старіння населення, міграція, скорочення трудових ресурсів	Відтік робочої сили, зниження якості людського капіталу, дег-радація соціальної інфраструкт	Дефіцит кадрів, зниження ефективності виробництва, соціальна депопуляція сільських територій

Джерело: адаптовано автором [14; 52; 56; 86; 89; 96; 99;109; 127; 138; 149]

Систематизація ключових ризиків сталого розвитку аграрного сектору свідчить про їхню багатовимірну природу та тісну взаємозалежність, що формує кумулятивний ефект посилення вразливості аграрних систем. Домінування кліматичних, ресурсних, ринкових та інституційних загроз зумовлює необхідність переходу до адаптивної моделі управління, орієнтованої на підвищення резильєнтності, диверсифікацію виробничих систем та впровадження інноваційних механізмів мінімізації ризиків.

Інституційне забезпечення сталого розвитку аграрного сектору є ключовим системоутворюючим елементом сучасної аграрної політики, оскільки саме держава та наднаціональні регуляторні структури Європейського Союзу формують нормативно-правові, фінансові та організаційні умови функціонування аграрних ринків. У цьому контексті особливого значення набуває узгодження національних стратегій розвитку аграрного сектору з положеннями спільної аграрної політики ЄС (CAP), Європейського зеленого курсу (GreenDeal), а також системою екологічних стандартів та механізмів регулювання земельних відносин. Інституційний вплив реалізується через багаторівневу систему стимулів і обмежень, спрямованих на підвищення ресурсної ефективності, екологічної безпеки та конкурентоспроможності аграрного виробництва (табл. 1.12).

Інституційна роль держави та Європейського Союзу у забезпеченні сталого розвитку аграрного сектору полягає у формуванні комплексної системи регуляторних, фінансових та екологічних інструментів, що визначають траєкторію трансформації аграрного виробництва. Узгоджена дія таких механізмів, як CAP, GreenDeal, екологічні стандарти, субсидійна політика та регулювання земельного ринку, забезпечує баланс між економічною ефективністю, екологічною безпекою та соціальною стабільністю. У результаті формується інституційне середовище, яке не лише регулює поточне функціонування аграрного сектору, але й визначає його довгострокову стійкість, адаптивність та конкурентоспроможність у межах глобальної аграрної економіки (табл. 1.12).

Таблиця 1.12

Інституційні механізми забезпечення сталого розвитку аграрного сектору

Інституційний механізм	Інструменти реалізації	Механізм впливу	Очікуваний ефект для сталого розвитку
Common Agricultural Policy (CAP)	Прямі виплати, програми розвитку сільських територій, екосхеми (eco-schemes)	Перерозподіл фінансових ресурсів, стимулювання екологічно орієнтованого виробництва	Підвищення економічної стабільності аграрних підприємств та екологічної відповідальності
GreenDeal (Європейський зелений курс)	Кліматичні цілі, скорочення викидів CO_2, розвиток органічного виробництва	Регуляторний тиск і стимулювання «зеленої» трансформації агросектору	Декарбонізація агровиробництва та посилення екологічної стійкості
Екологічні стандарти	Стандарти ISO, вимоги до пестицидів, норми захисту ґрунтів і водних ресурсів	Обмеження шкідливих практик, підвищення якості продукції	Зниження екологічного навантаження та підвищення конкурентоспроможності на міжнародних ринках
Субсидійні механізми державної підтримки	Дотації, гранти, компенсації відсоткових ставок, інвестиційні субсидії	Зменшення фінансових ризиків та стимулювання інвестиційної активності	Підвищення інвестиційної привабливості та технологічної модернізації
Регулювання земельного ринку	Земельне законодавство, обмеження концентрації земель, кадастрові системи	Контроль доступу до основного ресурсу виробництва та запобігання монополізації	Раціональне використання земельних ресурсів та запобігання їх деградації

Джерело: адаптовано автором[123; 142; 146; 180-182; 193; 254; 259; 284]

В умовах зростання глобальної невизначеності, кліматичних змін, геополітичних конфліктів та волатильності аграрних ринків особливої актуальності набуває концепція резильєнтності аграрного сектору. Вона відображає здатність аграрних систем зберігати функціональну стабільність, відновлюватися після зовнішніх шоків та адаптуватися до довгострокових структурних змін без втрати ключових економічних, соціальних та екологічних характеристик. Резильєнтність виступає інтегральною

характеристикою сталого розвитку, що поєднує елементи стійкості, адаптивності та трансформаційної спроможності аграрного сектору (табл. 1.13).

Таблиця 1.13

Концептуальні складові резильєнтності аграрного сектору економіки

Складова резильєнтності	Механізми формування	Ключові індикатори	Очікуваний системний ефект
Стійкість до криз	Створення резервів, страхові механізми, фінансова стабільність підприємств	Рівень фінансової ліквідності, стабільність виробництва, доступ до кредитних ресурсів	Мінімізація втрат у періоди кризових коливань
Адаптація до кліматичних змін	Впровадження кліматоадаптивних технологій, зміна агротехнологій, селекція	Урожайність у змінених кліматичних умовах, водоефективність, рівень деградації ґрунтів	Зменшення кліматичних ризиків та стабілізація виробничих циклів
Забезпечення продовольчої безпеки	Диверсифікація виробництва, стратегічні запаси, розвиток внутрішніх ринків	Рівень самозабезпечення, стабільність цін, доступність продовольства	Гарантування стабільного продовольчого забезпечення населення
Диверсифікація виробництва	Впровадження багатопрофільних виробничих моделей, розвиток переробки	Структура посівів, частка переробленої продукції, експортна диверсифікація	Зниження ринкових ризиків та підвищення економічної стабільності

Джерело: адаптовано автором[56; 145; 153; 168; 199; 207; 219; 223; 245]

Концепція резильєнтності аграрного сектору економіки формує сучасну парадигму розвитку аграрних систем, у межах якої ключовим є не лише забезпечення економічної ефективності, але й здатність до адаптації, відновлення та трансформації під впливом зовнішніх факторів. Узагальнення теоретичних положень свідчить, що резильєнтність є інтегральною характеристикою, яка об’єднує стійкість до кризових явищ, адаптивність до кліматичних змін, забезпечення продовольчої безпеки та диверсифікацію виробничих систем. Взаємодія зазначених компонентів формує системний ефект підвищення стабільності аграрного сектору та забезпечує його

довгострокову життєздатність у контексті глобальних викликів і структурних трансформацій світової економіки.

Одним із ключових аспектів дослідження конкурентоспроможності аграрних підприємств є формування ефективної системи її оцінювання. Необхідність комплексної оцінки обумовлена багатофакторністю аграрного виробництва, динамічністю ринкового середовища та потребою своєчасного прийняття управлінських рішень. Оцінювання конкурентоспроможності дозволяє визначити рівень ефективності функціонування підприємства, виявити сильні та слабкі сторони, встановити резерви підвищення ефективності та сформувати стратегічні напрями розвитку.

У науковій літературі відсутній єдиний універсальний підхід до оцінювання конкурентоспроможності підприємств, що пояснюється складністю та багатокомпонентністю даної категорії. Більшість сучасних методик базується на системному, комплексному та інтегральному підходах, які передбачають врахування економічних, фінансових, виробничих, маркетингових, інноваційних та соціально-екологічних показників.

Оцінювання конкурентоспроможності аграрних підприємств повинно здійснюватися з урахуванням таких принципів:

- комплексності;
- системності;
- об’єктивності;
- динамічності;
- адаптивності;
- порівнянності;
- стратегічної орієнтованості [14; 59; 98; 184; 196; 199; 235; 236; 247; 259; 264].

Особливість аграрної сфери полягає в тому, що результати діяльності значною мірою залежать від сезонності, природно-кліматичних умов та циклічності аграрного виробництва. Така залежність зумовлює необхідність використання не лише статичних, але й динамічних методів аналізу.

Для оцінювання конкурентоспроможності аграрних підприємств використовується система кількісних та якісних показників, які відображають різні аспекти функціонування підприємства.

До виробничих індикаторів належать:урожайність сільськогосподарських культур; продуктивність праці; фондовіддача; матеріаломісткість виробництва; енергоефективність; рівень використання земельних ресурсів. Виробничі показники характеризують ефективність використання ресурсного потенціалу підприємства та його здатність забезпечувати стабільний обсяг виробництва.Ключовими фінансово-економічними індикаторами є:рентабельність виробництва;рентабельність продажів; коефіцієнти ліквідності; фінансова стійкість; рівень платоспроможності; оборотність капіталу; собівартість продукції.

Особливого значення набуває показник рентабельності, який відображає ефективність господарської діяльності підприємства.Рівень рентабельності визначається за формулою:

$$R=P/C\times100\% \quad (1.3)$$

де:

R - рівень рентабельності;

P - прибуток;

C - витрати виробництва.

Маркетингові критерії конкурентоспроможності включають:частку ринку; рівень диверсифікації продукції; конкурентоспроможність цін; рівень впізнаваності бренду; ефективність каналів збуту; експортний потенціал. В умовах глобалізації аграрних ринків маркетингова складова стає одним із ключових елементів забезпечення довгострокових конкурентних переваг.Сучасна конкурентоспроможність аграрних підприємств значною мірою залежить від рівня технологічного розвитку. До відповідних показників належать:рівень цифровізації виробництва; впровадження систем точного землеробства; автоматизація технологічних процесів; обсяг

інвестицій в інновації; використання сучасної агротехніки; рівень екологізації виробництва [18; 47; 93; 97; 128; 144; 159; 229; 238; 263].

У сучасних дослідженнях широкого застосування набуває інтегральний підхід, який дозволяє об’єднати систему окремих показників у єдиний узагальнюючий індикатор [174; 179; 186; 192; 225; 228].Інтегральний показник конкурентоспроможності може визначатися за формулою:

$$I=\sum_{i=1}^{n} w_i x_i \quad (1.4)$$

де:

I - інтегральний показник конкурентоспроможності;

w_i - ваговий коефіцієнт показника;

x_i - нормалізоване значення показника;

n - кількість показників.

Перевагою інтегрального підходу є можливість комплексного врахування різних аспектів діяльності підприємства. Водночас складність полягає у визначенні вагових коефіцієнтів та стандартизації показників.

Конкурентоспроможність аграрного підприємства значною мірою залежить від обраної конкурентної стратегії. В сучасній економічній теорії найбільш поширеною є концепція конкурентних стратегій М. Портера, яка передбачає три базові моделі:стратегія лідерства за витратами; стратегія диференціації; стратегія фокусування [231-233]. Для аграрних підприємств стратегія мінімізації витрат часто реалізується через:оптимізацію виробничих процесів; масштабування виробництва; автоматизацію; впровадження ресурсозберігаючих технологій. Стратегія диференціації передбачає виробництво:органічної продукції; екологічно безпечної продукції; продукції з високою доданою вартістю; нішевих аграрних товарів.

Однією з ключових тенденцій сучасного аграрного розвитку є цифрова трансформація сільського господарства та цифровізація як фактор конкурентоспроможності. Використання цифрових технологій дозволяє:підвищити продуктивність праці; знизити виробничі витрати; оптимізувати використання ресурсів; мінімізувати ризики; покращити якість

управлінських рішень. До основних цифрових інструментів належать:GPS-моніторинг; дрони; IoT-технології; системи точного землеробства; BigData; штучний інтелект; блокчейн-технології в агрологістиці. Цифровізація стає не лише інструментом підвищення ефективності, але й важливим джерелом формування стійких конкурентних переваг.

Інноваційна діяльність є фундаментальною основою забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств. Інновації в аграрному секторі охоплюють:технологічні інновації; організаційні інновації; маркетингові інновації; екологічні інновації; управлінські інновації. Особливе значення мають біотехнології, генетичні інновації, автоматизовані системи управління виробництвом та кліматично адаптовані технології вирощування [62; 64; 85; 87; 97; 107; 148; 157; 207; 218; 254].

Ефективність інноваційної діяльності часто оцінюється через інноваційну віддачу:

$$E_i=\frac{\Delta P}{I_n} \quad (1.5)$$

де:

E_i - ефективність інновацій;

ΔP - приріст прибутку;

I_n - інвестиції в інновації.

Конкурентоспроможність аграрних підприємств формується в умовах високої невизначеності та ризиковості. Основними ризиками є:кліматичні ризики; валютні коливання; інфляційні процеси; логістичні ризики; геополітична нестабільність; зміни світової кон’юнктури; торговельні обмеження; екологічні загрози. Особливо актуальним для України є вплив військових ризиків, які суттєво змінюють умови функціонування аграрного сектору та структуру міжнародної торгівлі. Тому важливого значення набуває система ризик-менеджменту, яка повинна бути інтегрованою складовою системи управління конкурентоспроможністю підприємства.

Таким чином, конкурентоспроможність аграрних підприємств є складною багатокомпонентною категорією, що формується під впливом

широкого спектра внутрішніх та зовнішніх факторів. Її забезпечення потребує комплексного підходу, який поєднує ефективне використання ресурсного потенціалу, впровадження інновацій, цифровізацію виробництва, розвиток маркетингових механізмів та адаптацію до глобальних викликів.Сучасні методики оцінювання конкурентоспроможності повинні враховувати не лише економічні результати діяльності підприємства, але й соціальні, екологічні та інституційні аспекти сталого розвитку. У перспективі конкурентоспроможність аграрних підприємств дедалі більше визначатиметься рівнем технологічної модернізації, інноваційною активністю та здатністю адаптуватися до трансформацій світового аграрного ринку.

Узагальнення теоретико-методологічних засад дослідження конкурентоспроможності аграрних підприємств засвідчує, що дана економічна категорія має багаторівневу, динамічну та системно-детерміновану природу, яка формується під впливом взаємодії внутрішніх і зовнішніх факторів різної функціональної спрямованості. Проведений аналіз дозволив встановити, що конкурентоспроможність не може бути адекватно пояснена в межах одновимірних або лінійно-адитивних моделей, оскільки її формування зумовлюється складними синергетичними зв’язками між ресурсними, фінансовими, інноваційними, ринковими та інституційними детермінантами.

Найбільш методологічно обґрунтованим є мультифакторний підхід, який забезпечує інтеграцію різнорідних за природою показників у єдину аналітичну конструкцію та дозволяє формалізувати причинно-наслідкові залежності між ключовими змінними. Застосування економетричних моделей, зокрема регресійного аналізу та його розширених модифікацій, створює можливість кількісної оцінки сили впливу окремих факторів, тоді як індексні та інтегральні методи забезпечують узагальнення багатовимірної інформації в єдиний синтетичний показник.

Доцільним є поєднання формалізованих та експертно-аналітичних методів, таких як SWOT- та PESTLE-аналіз, що дозволяє враховувати як вимірювані, так і латентні характеристики зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування підприємств. Особливого значення набуває концепція стійкої конкурентоспроможності, яка акцентує увагу на довгострокових детермінантах розвитку, зокрема екологічній стійкості, цифровій трансформації, інтеграції у глобальні ланцюги доданої вартості та адаптивності до ринкових факторів [69; 75; 88; 108; 158; 198; 247; 249; 253].

Далі, в рамках дослідження, розроблено авторську концептуальну модель сталого розвитку аграрного сектору, що базується на системному підході та враховує взаємозв'язок між ресурсною ефективністю, екологічною безпекою та ринковою конкурентоспроможністю (рис. 1.5).

Запропонована концептуальна модель сталого розвитку аграрного сектору ґрунтується на системному підході та передбачає розгляд аграрної сфери як відкритої багаторівневої соціо-еколого-економічної системи, функціонування якої визначається динамічною взаємодією ресурсної ефективності, екологічної безпеки та ринкової конкурентоспроможності. На відміну від традиційних моделей, орієнтованих переважно на максимізацію економічного результату, запропонована конструкція базується на принципі структурної збалансованості та взаємообумовленості ключових компонентів розвитку.

Концептуальна архітектура моделі передбачає формування трирівневої системи взаємодії, у межах якої ресурсна ефективність виступає базовою економічною передумовою сталого функціонування аграрного виробництва. Вона охоплює оптимізацію використання земельних, матеріально-технічних, енергетичних та трудових ресурсів, підвищення продуктивності виробництва та зниження трансформаційних витрат. Ресурсна ефективність у запропонованій моделі розглядається не лише як інструмент економічного зростання, а як механізм мінімізації ресурсної виснаженості та забезпечення довгострокового відтворення виробничого потенціалу.

Другим структурним елементом моделі виступає екологічна безпека, яка виконує функцію системного обмежувача економічної активності та водночас детермінанти довгострокової стійкості аграрного сектору. Екологічний компонент передбачає підтримання родючості ґрунтів, скорочення антропогенного навантаження на агроекосистеми, впровадження екологічно орієнтованих технологій виробництва та забезпечення відповідності міжнародним стандартам сталого розвитку. У межах моделі екологічна безпека інтегрується у виробничо-економічні процеси через механізми ресурсозбереження, циркулярної економіки та ESG-орієнтованого управління.

Третім системоутворюючим компонентом виступає ринкова конкурентоспроможність, яка відображає здатність аграрного сектору забезпечувати стійкі конкурентні переваги в умовах глобалізації та високої ринкової турбулентності. Формування конкурентоспроможності визначається рівнем інноваційності, технологічної модернізації, цифрової трансформації та інтеграції у глобальні ланцюги доданої вартості. У запропонованій моделі конкурентоспроможність розглядається як похідний результат синергетичної взаємодії ресурсної ефективності та екологічної адаптивності.

Ключовим методологічним положенням авторської моделі є принцип циклічної взаємодії компонентів, відповідно до якого підвищення ресурсної ефективності сприяє зміцненню екологічної безпеки через скорочення ресурсних втрат, тоді як екологічна стабільність формує передумови для довгострокового зростання конкурентоспроможності. У свою чергу, ринкова конкурентоспроможність забезпечує фінансово-інвестиційну основу для подальшої технологічної модернізації та екологізації виробництва, формуючи ефект самопідсилювального розвитку.

Таким чином, запропонована концептуальна модель формує цілісне методологічне бачення сталого розвитку аграрного сектору як результату синергетичної взаємодії ресурсної ефективності, екологічної безпеки та

ринкової конкурентоспроможності, інтегрованих у систему довгострокового адаптивного розвитку(рис. 1.5).

Рис. 1.5 Концептуальна модель сталого розвитку аграрного сектору економіки

Джерело: власна розробка автора

Важливим елементом моделі виступає інституційно-регуляторне середовище, яке виконує координуючу функцію та забезпечує узгодження економічних, екологічних і соціальних інтересів через систему державної підтримки, нормативно-правового регулювання, податкових стимулів та механізмів екологічної відповідальності. Саме інституційна складова визначає ефективність інтеграції окремих компонентів моделі в єдину систему сталого розвитку.

Проведене дослідження концептуальних основ сталого розвитку аграрного сектору дозволяє стверджувати, що його функціонування визначається складною системою взаємопов'язаних економічних, екологічних, соціальних та інституційних детермінант, інтеграція яких формує передумови довгострокової стійкості аграрного виробництва. Сучасна парадигма розвитку аграрного сектору потребує переходу від ресурсно-експлуатаційної моделі до системно-збалансованого типу господарювання, орієнтованого на поєднання економічної ефективності, екологічної безпеки та соціальної стабільності. Ключовою умовою забезпечення сталого розвитку виступає синергетична взаємодія ресурсної ефективності, екологічної адаптивності та ринкової конкурентоспроможності, які формують інтегральну основу функціонування аграрного сектору в умовах глобальної трансформації економічного середовища. Процеси цифровізації, технологічної модернізації та інтеграції у глобальні ланцюги доданої вартості набувають статусу системоутворюючих факторів структурної трансформації аграрної економіки. Водночас визначальне значення має інституційно-регуляторне середовище, яке забезпечує координацію економічних, екологічних та соціальних інтересів через механізми державної підтримки, нормативно-правового регулювання та стимулювання інноваційного розвитку. Отже, сталий розвиток аграрного сектору доцільно розглядати як динамічний процес структурної адаптації, спрямований на забезпечення резильєнтності аграрної системи до зовнішніх факторів і довгострокового відтворення її ресурсного потенціалу.

Висновки до розділу 1

1. Конкурентоспроможність підприємства є не статичною характеристикою, а результатом безперервного процесу трансформації його ресурсного та управлінського потенціалу. Конкурентоспроможність формується під впливом інноваційних, цифрових та інституційних змін, які визначають здатність підприємства адаптуватися до нестабільного зовнішнього середовища. Конкуренція виступає системним механізмом ринкового відбору, тоді як конкурентні переваги є проміжною ланкою між ресурсами підприємства та його ринковими результатами. На цій основі конкурентоспроможність доцільно розуміти як інтегральний прояв ефективності реалізації стратегічного потенціалу суб'єкта господарювання. Такий підхід дозволяє більш комплексно відображати реальні закономірності розвитку підприємств у сучасній економіці.

2. Проведене узагальнення дозволяє трактувати конкурентоспроможність аграрних підприємств як результат структурної взаємодії різнорівневих факторів, що формуються у межах внутрішнього потенціалу та зовнішнього середовища. Її аналітичне відображення потребує відмови від спрощених лінійних залежностей на користь багатовимірного підходу, який враховує складність і взаємопов'язаність детермінант. Мультифакторнаеконометрична модель виступає інструментом формалізації впливу ключових груп змінних та визначення їх відносної ваги у формуванні інтегрального результату. Поєднання кількісних та якісних методів дозволяє підвищити обґрунтованість інтерпретації емпіричних результатів і уникнути редукції складних процесів до окремих показників. Водночас встановлено, що довгострокова конкурентоспроможність визначається насамперед стійкими структурними характеристиками підприємств, пов'язаними з інноваційним розвитком, екологічною відповідальністю та рівнем ринкової інтеграції.

3. Сталий розвиток аграрного сектору інтерпретовано як системно-структурований процес багаторівневої взаємодії економічних, екологічних, соціальних та інституційних детермінант. Еволюція концепції сталого розвитку відображає трансформацію від ресурсно-експлуатаційних і інтенсивних моделей до інтегрованих парадигм sustainabledevelopment, greeneconomy та digitalagriculture, що передбачають зростання рівня системності аграрних трансформацій. Методологічним ядром сучасного підходу виступає принцип збалансування економічної ефективності, екологічної безпеки та соціальної стабільності в умовах динамічної невизначеності зовнішнього середовища. Доведено, що концепт резильєнтності виконує роль інтегративного механізму, який забезпечує адаптаційну та відновлювальну спроможність аграрних систем у відповідь на кризові та структурні коливання.

РОЗДІЛ 2.
АНАЛІЗ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

2.1. Стан та динаміка розвитку аграрного сектору в Україні

Аграрний сектор є одним із системоутворювальних елементів національної економіки України, що визначає як макроекономічну стабільність держави, так і її позиції у глобальній торговельній системі. Його значення виходить за межі суто галузевого виміру та набуває стратегічного характеру, оскільки агропромисловий комплекс (АПК) виконує функції продовольчої безпеки, валютної стабілізації та експортної спеціалізації країни. Аграрний сектор стабільно забезпечує вагомий внесок у формування валового внутрішнього продукту України. У різні періоди його частка коливається в межах приблизно 10-15% ВВП, що свідчить про високу економічну значущість галузі [25].

Таблиця 2.1

Частка аграрного сектору у валовій доданій вартості (ВВП) України, 2015-2024 рр., %

Рік	Частка аграрного сектору у ВВП, %	Характеристика динаміки
2015	12,1	Пікове значення внаслідок девальвації та аграрного експорту
2016	11,7	Висока експортна кон'юнктура зернових та олійних культур
2017	10,2	Поступова стабілізація економіки
2018	10,1	Збереження стабільної структури АПК
2019	9,0	Зниження частки через зростання секторів послуг
2020	9,3	Помірне відновлення аграрного виробництва
2021	10,6	Зростання завдяки рекордному врожаю та експорту
2022	8,2	Різке скорочення через повномасштабну війну та логістичні обмеження
2023	7,4	Часткове відновлення, адаптація логістики експорту
2024	7,1	Стабілізація на новому структурному рівні економіки

Джерело: розрахунки автора за даними Світового банку, OECD,Statista[279; 280; 218-224; 257; 258]

Також слід враховувати мультиплікативний ефект агропромислового комплексу, який охоплює суміжні галузі - переробну промисловість, транспорт, логістику, машинобудування та торгівлю. Таким чином, реальний економічний вплив АПК є значно ширшим, ніж його пряма частка у ВВП.

Аналіз наведених даних (табл. 2.1) свідчить, що аграрний сектор України демонструє структурно важливу, але поступово зменшувану частку у ВВП, що зумовлено не скороченням виробництва, а випереджальним зростанням секторів послуг та переробної промисловості.Максимальні значення (понад 12% у 2015 р.) пояснюються:девальваційними процесами національної валюти, високою конкурентоспроможністю аграрного експорту, зростанням світових цін на зернові та олійні культури. Після 2019 р. спостерігається тренд структурної трансформації економіки, що проявляється у зменшенні питомої ваги первинного сектору. Водночас у 2022-2023 рр. відбулося різке зниження через воєнні дії, руйнування логістичних ланцюгів та тимчасову втрату частини виробничих потужностей.Поточне значення близько 7-7,5% ВВП свідчить про нову фазу стабілізації аграрного сектору, який зберігає статус одного з ключових елементів національної економіки, особливо у сфері валютних надходжень та експортної спеціалізації.

Україна характеризується високим рівнем аграрної орієнтації економіки, що проявляється у значній частці сільськогосподарського виробництва у структурі зайнятості, експорту та формуванні регіональних економік. Особливо важливою є інтеграція аграрного виробництва у вертикально інтегровані ланцюги доданої вартості, що посилює його роль у національній економічній системі.

В таблиці 2.2 проаалізовано структурну роль аграрного сектору в економіці України у порівнянні з іншими ключовими секторами (промисловість та послуги) за 2015-2024 рр. з використанням офіційних даних Світового банку та OECD.

Таблиця 2.2

Структура валової доданої вартості основних секторів економіки України, 2015-2024 рр., % ВВП

Рік	Аграрний сектор (сільське господарство, лісове господарство, рибальство)	Промисловість (включно з будівництвом)	Сектор послуг	Характер структурної моделі
2015	12,1	24,0	63,9	Експортно-аграрно-сировинна
2016	11,7	23,8	64,5	Сировинно-індустріальна
2017	10,2	23,5	66,3	Трансформаційна
2018	10,1	23,2	66,7	Сервісна домінанта
2019	9,0	22,8	68,2	Посилення сервісної економіки
2020	9,3	21,5	69,2	Кризова (COVID-19)
2021	10,6	22,0	67,4	Відновлювальна
2022	8,2	19,2	72,6	Воєнна структурна деформація
2023	7,4	19,1	73,5	Адаптаційна економіка
2024	7,1	19,0	73,9	Стабілізація сервісно-орієнтованої моделі

Джерело: розрахунки автора за даними WorldBank, OECD[279; 280; 218-224]

Проведений структурний аналіз свідчить про поступову трансформацію економіки України від аграрно-індустріальної до сервісно-орієнтованої моделі. Протягом 2015-2024 рр. частка аграрного сектору у ВВП скоротилася з 12,1% до 7,1%, що не відображає падіння фізичних обсягів виробництва, а є наслідком:випереджального зростання сектору послуг; структурної модернізації економіки; зміни цінових пропорцій між секторами; воєнного фактору та логістичних обмежень експорту.

Промисловість демонструє відносну стабільність (19-24%), однак її частка поступово знижується через недостатню інноваційну динаміку. Натомість сектор послуг є домінуючим структурним елементом (>70% ВВП після 2022 р.), що відповідає загальносвітовим трендам постіндустріальної економіки.Водночас аграрний сектор зберігає диспропорційно високу роль у

зовнішній торгівлі (до 40-50% експорту), що підкреслює його стратегічну функцію як валютогенеруючого ядра економіки України.

Аграрний сектор є ключовим драйвером зовнішньоекономічної діяльності України. Саме продукція АПК, передусім зернові культури (пшениця, кукурудза, ячмінь) та олійні культури (соняшник, ріпак, соя), формує основу товарного експорту держави. Частка аграрної продукції в загальному експорті України в окремі роки перевищує 40-50%, що свідчить про її критичну роль у забезпеченні зовнішньоторговельного балансу.Домінування аграрного експорту також визначає спеціалізаційний профіль України на світових ринках продовольства, де країна виступає одним із провідних постачальників зернових та олійних культур. Так формується стратегічна залежність України від кон'юнктури світових аграрних ринків, але водночас забезпечує стійкі конкурентні переваги.

В таблиці 2.3 проаналізовано динаміку експорту зернових та олійних культур України (2015-2025 рр.), сформовану на основі даних міжнародної торгівельної статистики, аналітики галузевих асоціацій та офіційних оцінок ринку.

Таблиця 2.3

Динаміка експорту зернових та олійних культур України, 2015-2025 рр.

Рік	Експорт зернових, млн т	Експорт олійних та продуктів переробки, млн т	Вартість зернових, млрд. дол. США	Вартість олійних, млрд дол. США	Частка у аграрному експорті, %	Ключові структурні особливості
2015	36,4	14,2	5,6	3,9	44	Домінування сировинного експорту, стабільний чорноморський коридор
2016	39,2	15,1	6,1	4,4	46	Зростання врожайності кукурудзи та соняшнику
2017	41,5	16,3	6,8	5,1	47	Посилення позицій на ринку ЄС та Азії

Продовження таблиці 2.3

2018	42,8	17,0	7,2	5,6	48	Розширення переробки соняшнику
2019	44,5	17,8	7,9	6,2	49	Пік перед COVID-19, стабільна логістика портів
2020	43,3	17,1	7,5	6,0	50	COVID-19: логістичні обмеження, але збереження експорту
2021	49,6	19,4	9,3	7,8	52	Рекордні врожаї, максимізація експорту зерна
2022	38,1	16,5	8,2	7,1	54	Війна: блокада портів, перебудова логістики (Дунай, ЄС)
2023	42,7	18,0	9.0	7,6	55	Часткове відновлення експорту через морський коридор
2024	46,7	19,1	11,2	8,0	57	Стабілізація експорту зерна та олійних культур
2025	45,0*	18,5*	10,8*	7,9*	56-58	Збереження високої експортної залежності від АПК, зростання переробки

* прогнозні (оцінкові) значення на основі тенденцій 2024-2025 рр.

Джерело: розрахунки автора[25; 279; 280; 218-224; 257; 258]

Стійка аграрна експортна спеціалізація України, протягом 2015-2025 рр. зернові та олійні культури формують понад половину аграрного експорту, що підтверджує структурну залежність національної економіки від сировинної аграрної моделі розвитку. Трансформація від сировинного до напівпереробного експорту, спостерігається поступове зростання частки продуктів переробки (соняшникова олія, соєва та ріпакова олія), що свідчить про поглиблення доданої вартості в агросекторі. Вплив кризових факторів

(коронавірус та війна)У 2020 та 2022 рр. зафіксовано тимчасове скорочення фізичних обсягів експорту, однак сектор демонструє високу адаптивність через переорієнтацію логістичних маршрутів. Зростання валютної ролі аграрного експорту, до 2025 р. валютні надходження від зернових та олійних культур перевищують 18-20 млрд дол. у сукупності, що робить агросектор ключовим стабілізатором платіжного балансу країни. Консолідація України як глобального постачальника продовольства, Україна зберігає статус одного з провідних експортерів кукурудзи, пшениці та соняшникової олії у світі, формуючи критичну частку на світових ринках продовольства.

Аграрний сектор є одним із ключових джерел валютних надходжень до національної економіки. Експорт агропродукції забезпечує значний приплив іноземної валюти, що сприяє підтриманню стабільності платіжного балансу та курсу національної валюти. У структурі валютних надходжень України аграрний експорт традиційно посідає провідні позиції, часто конкуруючи з металургійним та ІТ-секторами. Крім того, аграрний сектор формує суттєву частину бюджетних надходжень через систему податкових платежів, включаючи податок на прибуток підприємств, земельний податок, єдиний податок для аграріїв, а також митні надходження від експорту. Важливим є також непрямий фіскальний ефект через діяльність суміжних галузей, які залежать від аграрного виробництва.

Динаміка внеску аграрного сектору України у валютні надходження та бюджет у 2015-2025 рр. відображає структурну трансформацію національної економіки у напрямі посилення сировинно-експортної спеціалізації. Водночас спостерігається поступове зростання фіскальної значущості аграрного виробництва, що свідчить про підвищення його ролі як стабілізаційного елемента макроекономічної системи. Разом із цим посилюється залежність бюджетної стійкості від кон’юнктури світових аграрних ринків.В таблиці 2.4 проаналізовано внесок аграрного сектору України у валютні надходження та бюджетні доходи за період 2015-2025 рр.

Таблиця 2.4

Внесок аграрного сектору України у валютні надходження та бюджет, 2015-2025рр.

Рік	Експорт агропродукції, млрд дол. США	Частка агро в загальному експорті, %	Валютні надходження від АПК, млрд дол. США	Податкові надходження від АПК, млрд дол. США	Частка АПК у доходах держбюджету, %	Ключові макроекономічні характеристики
2015	14,6	38,0	14,6	2,1	6,8	Посткризова стабілізація, девальваційний ефект
2016	15,5	41,0	15,5	2,3	7,1	Зростання зернового експорту
2017	17,9	42,5	17,9	2,6	7,4	Розширення ринків ЄС і Азії
2018	18,8	39,9	18,8	2,8	7,6	Пік урожайності зернових
2019	22,2	44,2	22,2	3,2	8,0	Максимізація експорту зерна та олійних
2020	22,4	45,1	22,4	3,3	8,1	COVID-19: збереження експортної стійкості
2021	27,7	41,3	27,7	3,9	8,5	Передвоєнний максимум агроекспорту
2022	23,0	53,0	23,0	3,5	7,9	Війна, блокада портів, “зерновий коридор”
2023	22,1	52,0	22,1	3,4	7,6	Адаптація логістики через ЄС
2024	24,7	50,5	24,7	3,7	7,8	Відновлення морського експорту, стабілізація
2025*	22,5	47,5	22,5	3,3	7,2	Реструктуризація ринків, падіння експорту -8.8%

Джерело: дані агреговані на основі WorldBank, OECD, UN Comtrade, Держстату України та аналітичних оцінок OECD. Для 2025 р. використано попередні оцінки та макроекономічні індикатори експорту[25; 279; 280; 218-224; 257; 258]

Проведений динамічний аналіз внеску аграрного сектору України у формування валютних надходжень та бюджетних доходів у період 2015-2025 рр. дозволяє констатувати його системоутворюючу роль у національній економіці. Узагальнені показники свідчать, що агропромисловий комплекс стабільно забезпечував від 38% до понад 50% загального товарного експорту країни, виступаючи ключовим джерелом іноземної валюти та критичним

стабілізатором платіжного балансу.Еволюція показників демонструє наявність двох якісно відмінних етапів розвитку. Перший (2015-2021 рр.) характеризується поступовим нарощуванням експортного потенціалу, підвищенням продуктивності аграрного виробництва та розширенням географії зовнішніх ринків збуту, що забезпечило досягнення пікових значень валютних надходжень у 2021 р. Другий етап (2022-2025 рр.) відображає структурну трансформацію функціонування сектору в умовах війни, порушення логістичних ланцюгів та переорієнтації експортних потоків, що, однак, не призвело до втрати його базової макроекономічної значущості.

Особливої уваги заслуговує стабільність фіскального внеску аграрного сектору, частка якого у доходах державного бюджету коливалася в межах 6,8-8,5%. Даний факт свідчить про стійкість податкової бази АПК навіть в умовах високої зовнішньої волатильності та кризових факторів, що підтверджує його роль як одного з ключових донорів державних фінансів.

Отже, аграрний сектор України у досліджуваному періоді виконує функцію стратегічного драйвера економічної стабільності, забезпечуючи одночасно валютну стійкість, фіскальну надійність та експортну конкурентоспроможність держави. Отримані результати підтверджують необхідність подальшого розвитку агропромислового комплексу як пріоритетного напряму економічної політики в контексті забезпечення довгострокової макроекономічної рівноваги та інтеграції України у світові аграрні ринки.

Після 2022 р. відбулося структурне зростання залежності економіки від аграрного експорту (понад 50% у 2022-2023 рр.), що є наслідком:падіння металургії, руйнування промислового потенціалу, переорієнтації логістики на аграрні товари. Аграрний сектор України в аналізованому періоді виступає структурним ядром валютної стабільності держави, забезпечуючипонад половину експортних валютних надходжень у кризові

періоди, стабільну фіскальну базу бюджету, критичну роль у підтриманні макроекономічної рівноваги.

Динаміка виробництва сільськогосподарської продукції в Україні упродовж останнього десятиліття характеризується поєднанням структурного зростання, циклічної волатильності та суттєвого впливу екзогенних факторів, що зумовили нерівномірність розвитку аграрного сектору. Загалом галузь демонструє відносну стійкість до макроекономічних коливань, однак її виробнича траєкторія є чутливою до кліматичних факторів, кон'юнктури світових ринків та геополітичних змін.

У докризовий період (2015-2021 рр.) спостерігалася тенденція до поступового зростання валових обсягів сільськогосподарського виробництва, що було зумовлено підвищенням ефективності агротехнологій, розширенням використання інтенсивних методів землеробства, а також активною інтеграцією України у світові продовольчі ланцюги доданої вартості. Особливо динамічним був розвиток рослинницького сегмента, який став основним драйвером зростання завдяки високій конкурентоспроможності зернових та олійних культур на міжнародних ринках.

Водночас тваринницька галузь демонструвала більш помірну та нерівномірну динаміку, що пояснюється структурними проблемами сектору, включаючи високі витрати виробництва, недостатній рівень інвестицій та поступове скорочення поголів'я у дрібних господарствах. Це призвело до посилення дисбалансу між рослинницькою та тваринницькою складовими аграрного виробництва. Починаючи з 2022 р., динаміка виробництва зазнала суттєвих трансформацій під впливом воєнних дій, порушення логістичних маршрутів, втрати частини виробничих потужностей та обмеження доступу до сільськогосподарських земель у зонах бойових дій і тимчасової окупації. У результаті відбулося загальне скорочення фізичних обсягів виробництва, особливо у зерновому сегменті та тваринництві, що було частково компенсовано адаптаційними механізмами підприємств.

Важливою характеристикою періоду 2023-2025 рр. є поступова адаптація аграрного сектору до нових умов функціонування, що проявляється у диверсифікації культурної структури посівів, оптимізації витрат виробництва, активнішому впровадженні цифрових технологій та зміні логістичних стратегій експорту. Незважаючи на збереження підвищених ризиків, сектор демонструє ознаки відновлювальної динаміки, зокрема у сегменті олійних культур та високорентабельних експортно-орієнтованих позицій.Таким чином, динаміка виробництва сільськогосподарської продукції в Україні має багатофакторний характер і визначається взаємодією внутрішніх структурних змін та зовнішніх факторів. Незважаючи на кризові деформації останніх років, аграрний сектор зберігає базову виробничу спроможність і виступає ключовим елементом забезпечення продовольчої та економічної безпеки держави.

Динамічний аналіз аграрного сектору України в період 2015-2025 рр. потребує комплексного емпіричного виміру, що дозволяє ідентифікувати структурні, виробничі та ресурсні трансформації галузі під впливом як ендогенних, так і екзогенних факторів. З цією метою в дослідженні застосовано систему узагальнених статистичних показників, що відображають ключові аспекти функціонування агропромислового комплексу, зокрема обсяги виробництва, галузеву структуру та ефективність рослинницького виробництва. В таблиці 2.5 відображено довгострокову динаміку обсягів продукції рослинництва та тваринництва, що дозволяє оцінити структурні пропорції між двома базовими підсекторами аграрної економіки. Особливу увагу приділено трансформації співвідношення між ними, що є індикатором технологічної спеціалізації та зміни виробничих пріоритетів у межах національного агровиробництва.

Результати, наведені у таблиці 2.5, свідчать про домінування рослинницького підсектору в структурі аграрного виробництва, частка якого стабільно перевищує 75% та демонструє тенденцію до подальшого зростання.

Таблиця 2.5

Динаміка обсягів виробництва продукції рослинництва та тваринництва в Україні, 2015-2025 рр.

Рік	Рослинництво, млн. т	Тваринництво, млн. т	Загальна продукція АПК, млн. т	Частка рослинництва, %	Частка тваринництва, %
2015	54,2	17,6	71,8	75,5	24,5
2016	56,8	17,2	74,0	76,8	23,2
2017	62,1	16,9	79,0	78,6	21,4
2018	70,4	16,4	86,8	81,1	18,9
2019	75,2	16,1	91,3	82,4	17,6
2020	72,5	15,8	88,3	82,1	17,9
2021	84,0	15,6	99,6	84,3	15,7
2022	66,2	14,8	81,0	81,7	18,3
2023	69,5	15,1	84,6	82,1	17,9
2024*	72,0	15,3	87,3	82,5	17,5
2025*	73,5	15,4	88,9	82,7	17,3

Примітка: *2024-2025 - оцінки на основі прогнозів FAO, USDA та трендової екстраполяції.

Джерело: розрахунки автора на основі даних Держстату України, FAO, WorldBank та USDA [25; 279; 280; 218-224; 257; 258]

Домінування рослинництва підтверджує посилення експортно-орієнтованої моделі розвитку аграрної економіки України, яка базується на виробництві високорентабельної сировинної продукції. Водночас тваринництво характеризується відносною стагнацією, що відображає обмеженість інвестиційних ресурсів та структурні диспропорції розвитку АПК.

В таблиці 2.6проаналізовано взаємозв’язок між урожайністю зернових культур, валовими обсягами виробництва та впливом кліматичних і кризових факторів. Такий підхід дозволяє виявити ступінь кліматичної чутливості аграрного сектору та оцінити його адаптивність до зовнішніх факторів, включаючи екстремальні погодні умови та воєнні деструкції логістичних ланцюгів.

Таблиця 2.6

Вплив врожайності та кліматичних умов на виробництво зернових культур України, 2015-2025 рр.

Рік	Урожайність зернових, т/га	Валове виробництво, млн т	Кліматичні умови	Ключовий вплив
2015	4,1	60,0	Стабільні	Базовий рівень
2016	4,5	66,0	Сухе літо	Помірне зниження
2017	5,1	70,1	Сприятливі	Зростання врожайності
2018	5,7	75,5	Дуже сприятливі	Рекорд урожаю
2019	5,8	76,0	Стабільні	Стабільне зростання
2020	5,4	65,0	Посуха на півдні	Зниження врожайності
2021	6,7	86,0	Оптимальні	Пік виробництва
2022	4,6	65,0	Війна + посуха	Різке падіння
2023	5,1	58,4	Нестабільні	Часткове відновлення
2024*	5,3	61,0	Перепади опадів	Помірне зростання
2025*	5,2	59,5	Дефіцит вологи	Стагнація

Джерело: розрахунки автора за даними Держстату України[25]

Врожайність є критично залежною від кліматичних умов і воєнно-логістичних обмежень після 2022 р (табл. 2.6).Виявлено, що періоди сприятливих агрокліматичних умов корелюють із суттєвим зростанням урожайності зернових культур, тоді як посухи та кризові фактори, зокрема воєнного характеру після 2022 р., призводять до істотного зниження виробничих показників. Результати аналізу засвідчують недостатній рівень кліматичної стійкості аграрного сектору та необхідність розвитку адаптивних технологій землеробства.

В таблиці 2.7проаналізовано структурні зміни у виробництві продукції рослинництва в розрізі основних культурних груп, що дає можливість простежити довгострокові тенденції спеціалізації аграрного виробництва, зокрема поступове зростання частки олійних культур за рахунок відносного скорочення частки зернових. Така трансформація є відображенням змін у

глобальній кон’юнктурі аграрних ринків та підвищення ролі експортоорієнтованих культур.

Таблиця 2.7

Структура виробництва рослинництва України (зернові, олійні, технічні культури), 2015-2025 рр., % у загальному обсязі рослинницької продукції

Рік	Зернові культури	Олійні культури	Технічні культури (цукровий буряк, ін.)	Інші
2015	52	28	12	8
2016	50	30	12	8
2017	48	32	12	8
2018	47	34	11	8
2019	46	35	11	8
2020	44	37	11	8
2021	43	38	11	8
2022	41	40	11	8
2023	40	41	11	8
2024*	39	42	11	8
2025*	38	43	11	8

Джерело: розрахунки автора за даними Держстату України [25]

Аналіз структури виробництва (табл.2.7) демонструє чітку тенденцію до поступової трансформації рослинницького сектору у напрямі збільшення частки олійних культур за рахунок скорочення питомої ваги зернових. Така структурна перебудова відображає зміну економічної раціональності агровиробників, які орієнтуються на більш маржинальні та експортно привабливі культури. Одночасно формуються ризики посилення сировинної спеціалізації та залежності від зовнішньої кон’юнктури світових ринків.

Експортна діяльність аграрного сектору України характеризується високим рівнем структурної концентрації, що відображає домінування окремих груп сировинних товарів у загальному експортному портфелі. Водночас географія зовнішньоторговельних потоків демонструє асиметричну диверсифікацію, зумовлену як логістичними обмеженнями, так і інституційними трансформаціями глобальних аграрних ринків (табл. 2.8)

Таблиця 2.8

Експортна діяльність аграрного сектору України та основні торговельні партнери

Група аграрної продукції	Частка в аграрному експорті України (узагальнено)	Основні торговельні партнери	Ключові фактори попиту	Стратегічне значення для України
Зернові культури (пшениця, кукурудза, ячмінь)	Дуже висока (провідна позиція структури експорту)	ЄС (Іспанія, Нідерланди, Італія), Єгипет, Туреччина, Китай	Глобальний дефіцит зерна, продовольча безпека, конкурентна ціна	Формує базу валютних надходжень та визначає позицію України як «глобального постачальника зерна»
Олійні культури (соняшник, ріпак, соя)	Висока	ЄС (Німеччина, Нідерланди, Польща), Туреччина, Індія	Попит на рослинні олії, біопаливо, харчова промисловість	Забезпечує стабільну експортну виручку та високу додану вартість
Рослинні олії (соняшникова олія)	Дуже висока (одна з ключових експортних позицій)	Індія, Китай, ЄС, країни Близького Сходу	Харчова безпека, імпортозаміщення	Критично важливий товар для валютної стабільності та глобального іміджу України
М’ясо та продукція тваринництва	Середня	ЄС, Саудівська Аравія, ОАЕ	Попит на якісні білкові продукти	Має потенціал зростання, але поступається рослинницькому експорту
Цукор та продукти переробки	Низька, середня	ЄС, Туреччина, країни Близького Сходу	Коливання світових цін на цукор	Додаткове джерело диверсифікації аграрного експорту
Олійно-жирова та харчова продукція переробки	Зростаюча	ЄС, Великобританія, Канада	Попит на продукцію з високою доданою вартістю	Відображає процес структурної модернізації АПК
Інша агропродукція (мед, ягоди, органічна продукція)	Невелика, але динамічно зростаюча	ЄС (Німеччина, Франція, Польща)	Тренд на органічне та екологічне споживання	Перспективний сегмент диверсифікації експорту

Джерело: адаптовано автором за даними Держстату України [25]

Структура аграрного експорту України характеризується чітко вираженою сировинною домінантою, в якій провідне місце займають зернові культури та рослинні олії. Географія торговельних партнерів демонструє високу концентрацію на ринках Європейського Союзу, країн Близького Сходу та Північної Африки, що відображає як логістичну переорієнтацію останніх років, так і глобальну роль України як одного з ключових постачальників продовольства.Водночас спостерігається поступова трансформація структури експорту в напрямі збільшення частки продукції з більшою доданою вартістю, що є індикатором модернізаційних процесів у національному агропромисловому комплексі.

Динаміку зайнятості та соціальної ролі аграрного сектору України проаналізовано в таблиці 2.9.

Таблиця 2.9

Динаміка зайнятості та соціальна роль аграрного сектору України, 2015-2025 рр.

Рік	Частка зайнятих в агросекторі, % від загальної зайнятості	Частка агросектору у ВВП, %	Соціально-економічна характеристика
2015	17,5-18,0	12,0	Висока залежність сільських територій від аграрної зайнятості; післякризова стабілізація
2016	17,0-17,5	11,5	Повільна модернізація виробництва, збереження надлишкової зайнятості
2017	16,5-17,0	10,8	Поступове зростання продуктивності праці, скорочення робочої сили
2018	16,0-16,5	10,5	Концентрація виробництва у великих агрохолдингах
2019	13,9-15,0	10,0	Мінімальні значення зайнятості (структурна трансформація ринку праці)
2020	15,0	10,5	COVID-19: часткове повернення робочої сили у сільську місцевість
2021	14,1-15,1	10,9	Досягнення відносної стабільності; агросектор як ключовий роботодавець
2022	14,0	7,4	Різке падіння ВВП; війна, окупація земель, мобілізація робочої сили
2023	13,5-14,5	7,0-7,5	Дефіцит робочої сили (30%), міграція та мобілізація

Продовження таблиці 2.9

2024	13,0-14,0	7,0-7,4	Деформація ринку праці; старіння зайнятих у сільському господарстві
2025*	12,5-13,5	7,0-7,2	Структурне скорочення зайнятості, технологізація та механізація

*2025 -прогнозно-узагальнені оцінки на основі OECD та тенденцій ринку праці

Джерело: розрахунки автора за даними Держстату України, WorldBank, ILOSTAT та OECD[25; 218-224]

Аналізуючи дані таблиці 2.9, спостерігається системне скорочення зайнятості в аграрному секторі. У період 2015-2025 рр. спостерігається стійка тенденція зниження частки зайнятих в агросекторі (з 18% до 13%), що відображає структурну трансформацію економіки та підвищення продуктивності праці. Збереження високої соціальної ролі сільського господарства попри скорочення зайнятості. Аграрний сектор залишається одним із ключових роботодавців у сільських регіонах, визначаючи рівень доходів і соціальну стабільність сільського населення. Відбувається дуальна трансформація, інтенсифікація виробництва на фоні скорочення робочої сили. Зростання агровиробництва супроводжується зменшенням трудомісткості через механізацію, цифровізацію та агротехнології (AgriTech).

Посилення демографічного навантаження та старіння населення. Після 2022 р. загострилася проблема дефіциту робочої сили та старіння працівників, особливо у дрібних і середніх господарствах. Соціально-структурна вразливість сільських територій. Аграрний сектор виконує компенсаторну функцію зайнятості, особливо в умовах обмеженого розвитку альтернативних видів економічної діяльності у сільській місцевості. Аграрний сектор України у 2015-2025 рр. демонструє класичну модель структурної модернізації економіки, де скорочення зайнятості поєднується зі збереженням високої макроекономічної та соціальної значущості. Його роль як ключового роботодавця трансформується у бік технологічно інтенсивної

галузі з підвищеною продуктивністю праці та зменшеною, але більш кваліфікованою зайнятістю.

В таблиці 2.10 проаналізовано вплив кризових факторів на аграрний сектор України.

Таблиця 2.10

Вплив кризових факторів на функціонування аграрного сектору України

Кризовий фактор	Механізм впливу на аграрний сектор	Системні ефекти для економіки АПК	Довгострокові ризики
Коронавірус (порушення ланцюгів постачання)	Обмеження міжнародної торгівлі, логістичні затримки, зниження мобільності робочої сили, перебої у постачанні засобів виробництва (добрива, насіння, техніка)	Підвищення волатильності аграрних ринків, часткова переорієнтація на локальні ланцюги постачання, адаптація логістичних моделей	Посилення структурної залежності від глобальних ланцюгів постачання, необхідність диверсифікації логістики
Повномасштабна війна (2022 - дотепер)	Руйнування виробничої інфраструктури, окупація та втрата сільськогосподарських угідь, блокада портів, міграція робочої сили, мінування територій	Радикальна трансформація експортної інфраструктури (перехід до альтернативних маршрутів), зміна географії виробництва	Тривала дестабілізація аграрного виробництва, зниження інвестиційної привабливості, структурна деградація окремих регіонів
Мінування земель і деградація ґрунтів	Фізичне блокування використання земельних ресурсів, забруднення ґрунтів вибухонебезпечними залишками, руйнування агроекосистем	Скорочення потенціалу виробництва, зростання капіталомісткості відновлення агросектору, зміна структури землекористування	Тривала втрата родючості земель, необхідність масштабної рекультивації, екологічна деградація агроландшафтів
Енергетична криза та зростання витрат	Дефіцит енергоресурсів, зростання цін на паливо та електроенергію, перебої енергопостачання, залежність від імпорту енергоносіїв	Підвищення енергоємності аграрного виробництва, прискорення переходу до енергоефективних технологій	Структурне зростання витрат у довгостроковій перспективі, необхідність енергетичної диверсифікації та “зеленого” переходу

Джерело: адаптовано автором [19; 156; 196; 198; 238; 239; 246; 248]

Посилення кризових процесів, пов’язаних із військовими діями, логістичними обмеженнями, порушенням міжнародних ланцюгів постачання, інфляційними коливаннями, енергетичною нестабільністю та кліматичними змінами, формує комплексний багаторівневий вплив на функціонування аграрного сектору. У таких умовах особливої актуальності набуває необхідність системного дослідження причинно-наслідкових взаємозв’язків між кризовими факторами та результативністю функціонування агропромислового комплексу.

Концептуалізація впливу кризових факторів дозволяє виявити ключові канали трансмісії негативних економічних, ресурсних та інституційних шоків на виробничі, фінансові та експортні параметри аграрного сектору. Кризові явища мають мультиплікативний характер, оскільки їхній вплив поширюється не лише на безпосередні результати аграрного виробництва, але й на стан продовольчої безпеки, інвестиційну активність, рівень конкурентоспроможності та стійкість агроекосистем.

Тому виникає необхідність у розробці концептуальної моделі впливу кризових факторів на агропромисловий комплекс України, яка відображає систему причинно-наслідкових зв’язків між зовнішніми та внутрішніми дестабілізаційними чинниками, механізмами їх трансформації та наслідками для функціонування аграрного сектору (рис. 2.1).

Концептуалізація впливу кризових факторів на агропромисловий комплекс ґрунтується на нелінійній інтерпретації причинно-наслідкових зв’язків, у межах якої економічні, екологічні та інституційні фатори взаємно підсилюють кумулятивний ефект системної вразливості. Ключового значення набуває механізм трансмісії кризових імпульсів через виробничо-логістичні та фінансово-інвестиційні канали, що визначає асиметричність реакції аграрних підсистем. У сукупності зазначені взаємозв’язки дозволяють ідентифікувати структурні напрямкивразливості АПК, які визначають довгострокову стійкість галузевої системи в умовах багатовекторної нестабільності (рис. 2.1).

Рис. 2.1 Концептуальна модель впливу кризових факторів на АПК України (причинно-наслідкові зв’язки)

Джерело: власна розробка автора

Модель дозволяє комплексно ідентифікувати ключові ризики розвитку АПК та визначити напрями формування адаптивної та стійкої моделі управління аграрним виробництвом.

Регіональна диференціація розвитку аграрного сектору України є об'єктивним проявом територіальної неоднорідності природно-кліматичних умов, структури землекористування, рівня інтенсивності виробництва, інфраструктурної забезпеченості та соціально-економічних передумов функціонування сільського господарства. З огляду на значну площу території держави та різноманітність агрокліматичних зон, аграрне виробництво формується як просторово асиметрична система, у межах якої окремі регіони виконують різні спеціалізаційні та функціональні ролі.

Тому регіональні відмінності визначають не лише структуру сільськогосподарського виробництва, але й рівень його ефективності, інвестиційної привабливості та інтегрованості у внутрішні й зовнішні ринки. Західні, центральні, східні та південні регіони України характеризуються різними моделями аграрного розвитку, що зумовлено як природними факторами (родючість ґрунтів, кліматичні умови, наявність водних ресурсів), так і економіко-інституційними чинниками (структура господарств, рівень концентрації капіталу, доступ до інфраструктури та ринків збуту). Систематизовано ключові параметри регіональної диференціації аграрного сектору України, що дозволяє комплексно оцінити специфіку розвитку сільського господарства в різних частинах країни та виявити структурні диспропорції, які формують сучасну просторову модель аграрної економіки (табл. 2.11).

Регіональна диференціація розвитку аграрного сектору України відображає неоднорідність просторового розподілу природно-ресурсного потенціалу, інституційних умов та виробничо-технологічної бази. Важливоюдетермінантою виступає також різний ступінь інтеграції регіонів у національні та глобальні ланцюги доданої вартості, що зумовлює варіативність темпів структурної модернізації (табл. 2.11)

Таблиця 2.11

Регіональні відмінності розвитку аграрного сектору України

Регіон	Спеціалізація аграрного виробництва	Інфраструктурні та логістичні особливості	Ключові проблеми та обмеження	Узагальнена характеристика розвитку
Західні регіони	Молочно-м'ясне скотарство, картоплярство, овочівництво, дрібнотоварне фермерство	Відносно слабша логістика порівняно з центром, але краща інтеграція з ЄС	Фрагментація земель, низька концентрація капіталу, обмежений доступ до інвестицій	Орієнтація на диверсифіковане, екологічно орієнтоване виробництво з поступо-вою інтеграцією в європейські ринки
Центральні регіони	Зернові культури (пшениця, кукурудза), цукрові буряки, олійні культури	Розвинена транспортна мережа, високий рівень доступу до переробки та елеваторів	Висока концентрація виробництва, екологічне навантаження	Ядро аграрного виробництва України з високою продуктивністю та експортною орієнтацією
Східні регіони	Зернові культури, соняшник, частково тваринництво	Пошкодження інфраструктури, порушення логістичних ланцюгів	Воєнні ризики, мінування територій, деградація земель, інвестиційна невизначеність	Регіон з високим потенціалом відновлення, але значною мірою дестабілізований війною
Південні регіони	Зернові культури (пшениця, ячмінь), соняшник, виноградарство, зрошуване землеробство	Ключові морські порти (до 2022 р. - стратегічна перевага), нині частково обмежені	Дефіцит водних ресурсів, кліматичні ризики, логістичні обмеження через війну	Експортно орієнтований регіон із високою залежністю від кліматичних та інфраструктурних факторів

Джерело: адаптовано автором

Аналіз даних, поданих в таблиці 2.11, відображає ключові екологічні та ресурсні аспекти розвитку аграрного сектору України у 2015-2025 рр. і дає можливість комплексно оцінити тенденції зміни стану ґрунтових ресурсів, балансу поживних елементів та рівня екологічного навантаження на агроекосистеми. В умовах інтенсифікації сільськогосподарського виробництва особливої актуальності набуває проблема збереження природно-ресурсного потенціалу аграрної сфери, оскільки ефективність функціонування агропромислового комплексу безпосередньо залежить від

рівня родючості ґрунтів, збалансованості агрохімічних процесів та екологічної стійкості землекористування.

Таблиця 2.12

Екологічні та ресурсні аспекти розвитку аграрного сектору України, 2015-2025 рр.

Показник	2015	2017	2019	2021	2023	2025*	Тенденція
Органічна речовина ґрунтів (гумус, % у середньому по орних землях)	3,2	3,15	3,10	3,05	2,95	2,90	↓ системна деградація
Рівень деградації ґрунтів (ерозія, % площі)	29	30	31	32	33	34	↑ зростання
Баланс азоту (N), кг/га/рік	-5,8	-3,2	+1,5	+4,8	-6,0	-9,5	нестабільний, перехід до дефіциту
Баланс фосфору (P), кг/га/рік	-5,6 (оцінка 2015-2020)	-6,2	-7,0	-8,5	-10,5	-11,4	стійкий дефіцит
Індекс виснаження поживних речовин (NPK imbalanceindex)	1,25	1,30	1,38	1,45	1,60	1,75	↑ критичне погіршення
Споживання мінеральних добрив (кг д.р./га)	92	110	125	140	85	70	різке падіння після 2022
Втрати органічної речовини (тонн/га/рік)	0,5	0,52	0,55	0,60	0,65	0,70	прискорення втрат
Площа деградованих/потенційно забруднених земель (млн га)	6,5	6,8	7,0	7,3	7,8	8,2	↑ розширення
Ризик хімічного навантаження (індекс 0-1)	0,62	0,64	0,66	0,68	0,60	0,58	часткова нестабільність
Рівень водної ерозії (млн га ураження)	13,0	13,3	13,7	14,0	14,5	15,0	↑ зростання
Стійкість агроекосистем (індекс 0-1)	0,68	0,67	0,65	0,63	0,60	0,58	↓ зниження

*2025 -прогнозно-аналітична оцінка на основі трендів 2022-2024 рр. та сценаріїв UNEP/FAO щодо України.

Джерело: сформовано автором на основі статистичних даних Держстату України, OECD, FAO

У таблиці 2.12 систематизовано показники, що характеризують динаміку вмісту гумусу, рівень деградації ґрунтів, баланс азоту та фосфору, масштаби ерозійних процесів, інтенсивність використання добрив та

загальний рівень стійкості агроекосистем. Аналіз зазначених індикаторів дозволяє виявити структурні дисбаланси у використанні земельних ресурсів, оцінити наслідки інтенсивного землеробства та визначити основні ризики для довгострокового розвитку аграрного сектору України.

Протягом 2015-2025 рр. спостерігається системне зниження вмісту гумусу, що свідчить про поступову дегуміфікацію чорноземів. Основними чинниками є інтенсивне землеробство, скорочення внесення органічних добрив та недостатнє повернення рослинних решток у ґрунт. Зниження вмісту гумусу підтверджує перехід ґрунтової системи у стан негативного вуглецевого балансу, що є критичним індикатором деградації.

Баланс азоту демонструє високу волатильність, однак із 2022 р. формується чітка тенденція до дефіциту, що пов’язано зі скороченням внесення добрив та руйнуванням логістичних ланцюгів.Баланс фосфору є структурно негативним у всьому періоді, що узгоджується з результатами досліджень про виснаження ґрунтових поживних речовин в Україні. Негативний баланс означає, що винесення поживних речовин стабільно перевищує їх повернення у ґрунт, формуючи довгострокову загрозу продуктивності агросистем.

Зростання індексу деградації ґрунтів (з 29% до 34% площі) свідчить про посилення:водної та вітрової ерозії, втрати гумусу, ущільнення ґрунтів, локального забруднення агрохімікатами. Особливо критичним є накопичення дисбалансу NPK, що підвищує ризик евтрофікації водних екосистем та хімічного навантаження на агроландшафти.

Індекс стійкості агроекосистем демонструє чітку негативну траєкторію (0,68 → 0,58), що вказує на зниження здатності системи до самовідновлення. Таке зниження означає перехід від моделі “продуктивного інтенсивного землеробства” до моделі ресурсно-виснажувального типу виробництва, яка є довгостроково нестійкою без впровадження принципів сталого землекористування (precisionfarming, органічна рециркуляція, агролісомеліорація).

Таким чином, у 2015-2025 рр. аграрний сектор України функціонує в умовах поглиблення екологічного дисбалансу ґрунтових систем, що проявляється у деградації гумусу, негативному балансі поживних елементів та зростанні екологічних ризиків. Водночас ці процеси мають кумулятивний характер і формують довгострокові обмеження для збереження конкурентоспроможності аграрного виробництва.

В таблиці 2.13 проаналізовано економічну еволюцію аграрного сектору України за період 2015-2025 рр.

Таблиця 2.13

Економічна еволюція аграрного сектору України, 2015-2025 рр.

Показник	Роки						Тенденція
	2015	2017	2019	2021	2023	2025*	
Частка АПК у ВВП, %	12,1	10,5	9,8	10,2	7,4	7,0-7,5	↓ поступове зниження
Частка агроекспорту в загальному експорті, %	38-42	41-44	40-45	41-45	50-53	48-52	↑ висока експортна залежність
Вартість агроекспорту, млрд дол. США	14,6	17,9	22,2	27,7	22,1	23-26	↑ з коливаннями
Частка зайнятості в АПК, %	16,8	15,9	14,7	14,2	14,1	13-14	↓ повільне скорочення
Обсяг виробництва зернових, млн т	60,1	62,3	75,1	84,0	56-60	60-65	↑/↓ залежно від криз
Експорт зерна, млн т	37,5	41,5	49,7	50,8	40-45	45-50	стабільно високий рівень
Частка рослинництва у структурі виробництва, %	68	70	72	74	76	77	↑ домінування рослинництва
Частка тваринництва, %	32	30	28	26	24	23	↓ структурна деформація
Інвестиції в АПК, млрд дол. США	1,2	1,6	2,1	2,4	1,5	1.6-1.8	нестабільність
Питома вага доданої вартості АПК у ВВП, %	11-12	10-11	9-10	10-11	7-8	7-8	↓ структурне зменшення
Експорт олійних культур та продуктів переробки, % агроекспорту	32	34	36	38	40+	40-42	↑ зростання переробки
Індекс продуктивності агросектору (2015=100)	100	108	120	135	118	125	довгострокове зростання з кризовими провалами

*2025 -прогнозно-екстраполяційна оцінка на основі трендів 2021-2024 рр. (OECD, FAO, Мінекономіки України).

Джерело: сформовано автором основі даних WorldBank, OECD, Statista та офіційних оцінок макроекономічної статистики України.

Протягом 2015-2025 рр. спостерігається поступове зниження прямої частки аграрного сектору у ВВП (з 12% до 7%), що свідчить не про спад галузі, а про диверсифікацію національної економіки та зростання ролі секторів послуг і ІТ.Аграрний сектор демонструє стійке закріплення статусу експортного ядра економіки, забезпечуючи до половини валютних надходжень країни. Такий статус формує модель експортно-орієнтованої аграрної економіки відкритого типу.Відбувається чітка аграрна поляризація, зростає частка рослинництва (до 77%), скорочується тваринництво (до 23%). На основі цього відбувається перехід до сировинно-корпоративної моделі виробництва.Період 2022-2023 рр. демонструє різкі коливання обсягів виробництва та експорту через: військові дії, логістичні обмеження, порушення експортних маршрутів. Формується структурна нестабільність аграрного циклу.Збільшення частки олійних культур і продуктів переробки свідчить про повільний перехід до агропромислової інтеграції та зростання рівня доданої вартості.

Отже, економічна еволюція аграрного сектору України у 2015-2025 рр. характеризується поєднанням трьох ключових процесів: зниження частки у ВВП, посилення експортної домінанти та структурної трансформації виробництва у бік рослинництва й переробки. У сукупності формується модель високозалежної, але глобально конкурентної аграрної економіки, яка водночас демонструє ознаки структурної вразливості до зовнішніх факторів і геополітичних ризиків.

Україна характеризується як експортно-сировинна аграрна економіка, тоді як Польща перебуває у перехідній моделі, а Франція та Німеччина - у високотехнологічній агропромисловій системі з високою доданою вартістю. Рівень продуктивності землі в Україні є в 4-7 разів нижчим, ніж у Франції та Німеччині, що пояснюється: недостатньою переробкою, слабкою капіталізацією, обмеженим технологічним оновленням (табл. 2.14).

Таблиця 2.14

Порівняльна характеристика аграрного сектору України та країн ЄС (Польща, Франція, Німеччина), в середньому за 2020-2025 рр.

Показник	Україна	Польща	Франція	Німеччина	Наукова інтерпретація
Частка АПК у ВВП, %	7-8	2,5-3,5	1,5-2,0	0,8-1,2	Україна має значно вищу аграрну залежність
Частка зайнятості в с/г, %	13-14	8-10	2-3	1,2-1,5	Висока трудова аграризація України
Структура експорту (домінуючий тип)	сировина (зерно, олійні)	змішана (сировина + переробка)	висока додана вартість	високотехнологічна переробка	Рівень переробки зростає із розвитком економіки
ВВП на 1 га с/г земель, $/га	800-1200	2500-3500	4500-6000	5 000-7 000	Україна значно недоінвестована в гектар
Рівень доданої вартості в АПК	Низький-середній	середній	високий	дуже високий	Відображає технологічність сектору
Частка тваринництва в АПК, %	20-25	40-45	45-50	55-60	Україна має структурний перекіс у рослинництво
Експорт агропродукції, млрд $	22-30	45-55	75-85	70-90	Україна конкурує за обсягами, але не за доданою вартістю
Рівень аграрної продуктивності (індекс)	100	180	250	270	Західна Європа значно продуктивніша
Частка органічного виробництва, % площ	1-2	3-5	8-10	10-12	ЄС значно випереджає Україну
Інтенсивність добрив (кг/га)	70-120	150-200	180-220	200-250	Україна менш інтенсивна, але менш технологічна
Рівень механізації та цифровізації	середній	високий	дуже високий	дуже високий	Розрив у технологіях з ЄС зберігається

Джерело: розрахунки автора за даними WorldBank, FAO, Eurostat та ОЕС

Україна демонструє гіпертрофований розвиток рослинництва, тоді як у країнах ЄС домінує збалансована модель «рослинництво-тваринництво-переробка». Попри нижчу додану вартість, Україна є одним із глобальних лідерів за фізичними обсягами експорту зерна та олійних, що формує її статус критичного постачальника продовольства. Основним стратегічним обмеженням України є відставання у глибині переробки, цифровізації та органічному виробництві, що визначає різницю у вартості 1 га продукції.

Отже, порівняльний аналіз засвідчує, що аграрний сектор України функціонує у принципово іншій моделі розвитку порівняно з Польщею, Францією та Німеччиною. Якщо країни ЄС демонструють інтенсивно-інноваційну модель із високою доданою вартістю, то Україна залишається у фазі ресурсно-експортної аграрної спеціалізації. Водночас наявність значного земельного потенціалу та глобальна конкурентоспроможність у зерновому сегменті створюють передумови для переходу до більш складної агропромислової моделі за умови інституційної та технологічної модернізації.

Проведений аналіз стану та динаміки розвитку аграрного сектору України засвідчує його системоутворюючу роль у національній економіці, що проявляється через значний внесок у формування валового внутрішнього продукту, провідну позицію у структурі експорту та суттєвий вплив на забезпечення макроекономічної та валютної стабільності держави. Аграрний сектор виступає ключовим драйвером економічного зростання, що визначається як високою часткою у виробництві доданої вартості, так і мультиплікативним ефектом для суміжних галузей - транспорту, переробної промисловості та торгівлі.

Емпіричні тенденції свідчать про збереження експортно-орієнтованої моделі розвитку агропромислового комплексу, у межах якої домінуючу роль відіграють зернові та олійні культури. Водночас така спеціалізація посилює залежність національної економіки від кон’юнктури світових аграрних

ринків та логістичних обмежень, що особливо проявилося в умовах глобальних кризових потрясінь останніх років.

Одночасно встановлено, що динамічний розвиток аграрного сектору супроводжується наростанням структурних дисбалансів ресурсного та екологічного характеру. Зокрема, спостерігається поступова деградація ґрунтового покриву, зниження вмісту органічної речовини, а також стійкий негативний баланс основних елементів живлення (азоту та фосфору). Це свідчить про формування довгострокових ризиків виснаження природно-ресурсного потенціалу агросистеми та зниження її відтворювальної здатності. Крім того, посилення інтенсивних форм землекористування в поєднанні з недостатнім рівнем екологічної модернізації виробництва зумовлює зростання ризиків деградації агроландшафтів, включаючи ерозійні процеси та порушення біогеохімічних циклів. У сукупності визначені негативні тенденції формують суперечність між короткостроковою економічною ефективністю аграрного виробництва та довгостроковою екологічною стійкістю розвитку сектору.

Таким чином, аграрний сектор України характеризується подвійною природою розвитку: з одного боку, як ключовий макроекономічний драйвер та експортна опора держави, а з іншого - як система, що поступово накопичує екологічні та ресурсні обмеження. Подолання зазначених дисбалансів потребує переходу до моделі сталого аграрного розвитку, що базується на інноваційних технологіях землеробства, відновленні родючості ґрунтів та гармонізації економічних і екологічних цілей функціонування агропромислового комплексу.

2.2. Вплив економічних, екологічних та соціальних факторів на конкурентоспроможність аграрних підприємств

Сучасний етап розвитку аграрного сектору характеризується посиленням взаємозалежності економічних, екологічних та соціальних детермінант, що формують багатовимірне середовище функціонування аграрних підприємств. У цих умовах конкурентоспроможність перестає бути суто економічною категорією та набуває комплексного, системно-інтегрованого характеру, який відображає здатність суб'єктів господарювання адаптуватися до змін зовнішнього середовища. Зростаючий вплив кліматичних змін, ресурсних обмежень, демографічних трансформацій та соціальних вимог суспільства зумовлює необхідність переосмислення традиційних підходів до формування конкурентних переваг в аграрному секторі.

Особливого значення набуває інтеграція екологічних і соціальних параметрів у систему стратегічного управління підприємствами, що відображається у поширенні ESG-підходу та імплементації принципів сталого розвитку. У межах європейського інтеграційного простору додатковим фактором впливу виступають регуляторні механізми GreenDeal, які формують нові вимоги до виробничих процесів, ресурсної ефективності та екологічної відповідальності бізнесу. Таким чином, дослідження впливу економічних, екологічних та соціальних факторів на конкурентоспроможність аграрних підприємств є методологічно обґрунтованим і практично значущим напрямом наукового пошуку, що дозволяє ідентифікувати ключові драйвери трансформації аграрного бізнесу в умовах глобальної екологізації економіки.

Нормативно-правова база Європейського Союзу у сфері ESG (Environmental, Social, Governance) формується як комплекс взаємопов'язаних регламентів і директив, спрямованих на забезпечення екологічної трансформації економіки, підвищення прозорості нефінансової

звітності та перенаправлення інвестицій у сталі види діяльності. Центральним стратегічним документом виступає Європейський зелений курс (EuropeanGreenDeal), який визначає довгострокову мету досягнення кліматичної нейтральності ЄС до 2050 року та скорочення викидів парникових газів щонайменше на 55% до 2030 року [180-182].

Ключовим елементом ESG-архітектури є Регламент (ЄС) 2020/852 про встановлення рамок для сприяння сталим інвестиціям (EU TaxonomyRegulation), який запроваджує уніфіковану класифікаційну систему екологічно сталих економічних видів діяльності. Даний регламент визначає шість екологічних цілей, серед яких пом'якшення зміни клімату, адаптація до кліматичних змін, перехід до циркулярної економіки та захист біорізноманіття [242; 243]. Його функціональне значення полягає у формуванні «єдиної мови сталості» для інвесторів, фінансових установ та корпорацій.

Наступним системоутворюючим елементом є Директива 2022/2464/ЄС (CorporateSustainabilityReportingDirective, CSRD), яка суттєво розширює вимоги до нефінансової звітності підприємств. Вона запроваджує принцип подвійної суттєвості (doublemateriality), що передбачає одночасне врахування впливу підприємства на довкілля та впливу ESG-факторів на фінансову стійкість компанії [172]. CSRD забезпечує стандартизацію звітності через Європейські стандарти сталого розвитку (ESRS) та істотно розширює коло підприємств, що підпадають під обов'язкове розкриття ESG-інформації.

У контексті фінансового ринку важливу роль відіграє Регламент (ЄС) 2019/2088 про розкриття інформації щодо сталого фінансування (SFDR), який встановлює обов'язкові вимоги до фінансових учасників ринку щодо розкриття ESG-ризиків та характеристик інвестиційних продуктів [172]. Його метою є запобігання «greenwashing» та підвищення прозорості фінансових потоків у межах сталого інвестування.

Додатково, система GreenDeal включає низку пов'язаних нормативних актів, зокрема Регламент про європейські зелені облігації (EU GreenBond

Standard, 2023/2631), а також регуляторні механізми у сфері сталого корпоративного управління та належної обачності (Corporate Sustainability Due Diligence Directive - CSDDD), які формують обов'язок компаній контролювати екологічні та соціальні ризики у власних ланцюгах постачання [172; 246].

Таким чином, законодавча система ЄС у сфері ESG та GreenDeal характеризується високим рівнем інституційної інтеграції, де Taxonomy забезпечує класифікацію сталих видів діяльності, CSRD формує обов'язкову систему звітності, SFDR регулює фінансові потоки, а GreenDeal виступає стратегічною рамкою декарбонізації економіки (табл. 2.15).

Таблиця 2.15

Нормативно-правове забезпечення ESG та GreenDeal у ЄС і його вплив на аграрний сектор

Нормативно-інституційний акт	Ключова регуляторна функція	ESG-компонент	Імплікації для аграрних підприємств
Regulation (EU) 2020/852 (EU Taxonomy)	Формування уніфікованої системи класифікації сталих економічних видів діяльності	E (Environmental)	Визначає, які аграрні практики (органічне виробництво, декарбонізація) є «зеленими» та інвестиційно привабливими
Regulation (EU) 2019/2088 (SFDR)	Регламентація розкриття ESG-інформації фінансовими учасниками ринку	ESG (інтегровано)	Обмежує доступ агропідприємств до фінансування без ESG-стратегії та звітності
Directive (EU) 2022/2464 (CSRD)	Розширення обов'язкової нефінансової (ESG) звітності	ESG (інтегровано)	Підвищує вимоги до прозорості екологічних і соціальних показників агробізнесу
European Green Deal	Стратегічна рамка кліматичної нейтральності ЄС до 2050 року	E (Environmental) домінує	Формує довгостроковий тиск на скорочення викидів у сільському господарстві
Farmto Fork Strategy	Трансформація агропродовольчої системи ЄС	E + S	Змінює виробничі моделі аграрних підприємств та вимоги до якості продукції

Продовження таблиці 2.15

EU Biodiversity Strategy for 2030	Відновлення екосистем і біорізноманіття	E	Обмежує інтенсивні агротехнології, стимулює екологічне землеробство
CommonAgriculturalPolicy (CAP) 2023-2027	Фінансування та регулювання аграрного сектору ЄС	ESG (інтегровано)	Прив'язує субсидії до екологічних та соціальних стандартів
EU Nature Restoration Law	Юридично обов'язкове відновлення деградованих екосистем	E	Підвищує екологічні обмеження для використання сільськогосподарських земель

Джерело: адаптовано автором[172; 174-178; 218-224; 246]

Системний аналіз нормативно-правової бази ЄС свідчить, що ESG-архітектура формується як багаторівнева регуляторна система, у якій фінансові, екологічні та аграрні політики взаємопов'язані через принципи сталого розвитку. GreenDeal виступає стратегічним ядром, тоді як SFDR, CSRD та EU Taxonomy забезпечують фінансово-інституційну імплементацію екологічних вимог. Для аграрних підприємств це означає перехід від ресурсно-орієнтованої моделі виробництва до регуляторно-обумовленої ESG-конкурентної моделі, де доступ до ринку та капіталу прямо залежить від рівня екологічної та соціальної відповідності.

Тому необхідною є розробка інтегрованої моделі оцінювання конкурентоспроможності аграрних підприємств на основі поєднання економічних, екологічних та соціальних (ESG) факторів із визначенням їхньої взаємної ваги та синергетичного впливу.

Запропонована поліструктурнаадаптивно-регуляторна модель трансформації конкурентної архітектури аграрних підприємств в умовах ESG-конвергенції та екологосоціальних імперативів європейського ринку, яка ґрунтується на синтезі системного, інституційного, адаптивного, поведінкового та еколого-економічного підходів до управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств у середовищі посилення глобальних екологічних та соціальних регуляторів (рис. 2.2).

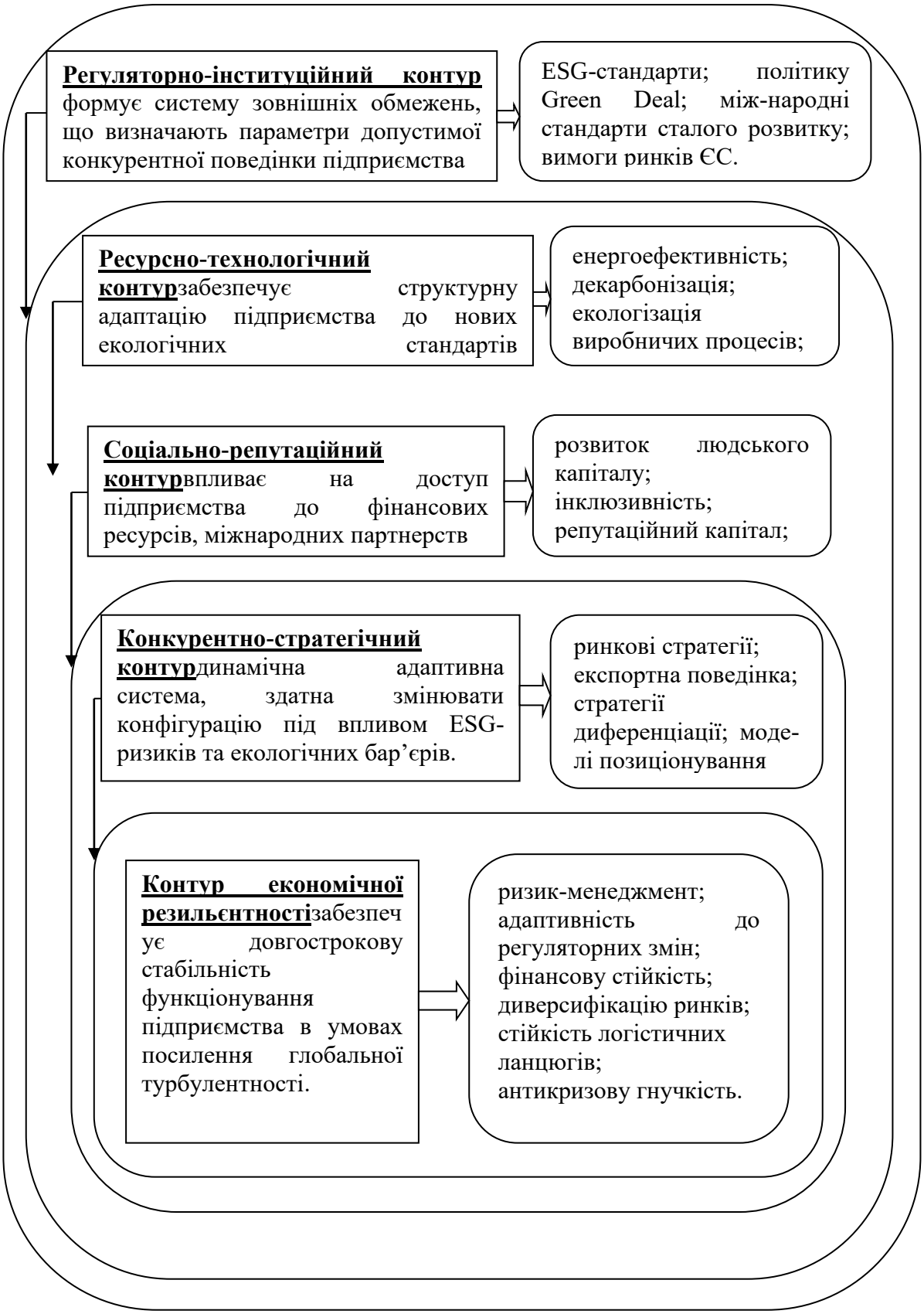

Рис. 2.2 Поліструктурнаадаптивно-регуляторна модель трансформації конкурентної архітектури аграрних підприємств в умовах ESG-конвергенції та екологосоціальних імперативів європейського ринку

Джерело: власна розробка автора

Концептуальна логіка моделі передбачає, що конкурентна архітектура аграрного підприємства більше не визначається виключно параметрами цінової ефективності чи виробничої продуктивності, а формується під впливом багаторівневих ESG-детермінант, інституційних обмежень Європейського зеленого курсу (GreenDeal), механізмів вуглецевого регулювання, екологічної сертифікації, вимог простежуваності ланцюгів постачання та соціальної відповідальності бізнесу. Модель включає п’ять взаємопов’язаних структурних контурів (рис. 2.2).

Наукова новизна запропонованої моделі полягає у:інтеграції ESG-детермінант у систему стратегічного управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств; поєднанні інституційних та поведінкових механізмів адаптації; формуванні багаторівневої системи оцінки стратегічної стійкості; врахуванні екологічних бар’єрів як факторів конкурентної реконфігурації аграрного бізнесу; обґрунтуванні переходу від ресурсно-орієнтованої до резильєнтно-адаптивної моделі конкурентних переваг.

Модель може бути використана для стратегічного аналізу конкурентоспроможності аграрних підприємств; при формуванні ESG-стратегій; для оцінювання рівня адаптації до вимог ринку ЄС; у прогнозуванні конкурентних позицій підприємств; у державній політиці підтримки сталого аграрного розвитку; при побудові інтегральних індексів конкурентної резильєнтності.

Отже, запропоновано поліструктурнуадаптивно-регуляторну модель трансформації конкурентної архітектури аграрних підприємств, яка, на відміну від існуючих підходів, інтегрує ESG-детермінанти, екологосоціальні імперативи європейського ринку та механізми стратегічної резильєнтності у систему управління конкурентоспроможністю аграрного бізнесу.

Загальна ідея моделі трансформації конкурентних стратегій аграрних підприємств під впливом ESG-обмежень: модель описує, як аграрне підприємство змінює тип конкурентної стратегії залежно від рівня екологічних та соціальних вимог зовнішнього середовища, які формуються

політиками типу EuropeanGreenDeal, стандартами ESG та ринковими вимогами ЄС.

Базова структура моделі, вхідні змінні (фактори впливу): модель ґрунтується на трьох інтегральних індикаторах:

1. Екологічний індекс (EI):

$$EI=\sum_{i=1}^{n} w_i E_i \quad (2.1)$$

де:

E_i - екологічні показники (викиди CO_2, стан ґрунтів, водокористування, використання добрив);

w_i - вагові коефіцієнти значущості.

2. Соціальний індекс (SI):

$$SI=\sum_{j=1}^{m} v_j S_j \quad (2.2)$$

де:

S_j - соціальні показники (зайнятість, умови праці, розвиток сільських територій, рівень освіти персоналу);

v_j - вагові коефіцієнти.

3. Регуляторний тиск ESG (R)

$$R=\alpha EI+\beta SI \quad (2.3)$$

де:

α,β - коефіцієнти політичної та ринкової чутливості;

R - інтегральний рівень ESG-обмежень

4. Функція вибору конкурентної стратегії:

Підприємство обирає стратегію CS як функцію від рівня регуляторного тиску:

$$CS=f(R)$$

5. Дискретна модель стратегічної поведінки

Залежно від рівня R, формуються 4 типи стратегій:

1) Низький рівень ESG-обмежень ($R \leq R_1$), формується стратегіявитратна (costleadership) (мінімізація витрат, інтенсивне виробництво, слабка екологічна орієнтація).

2) Середній рівень ($R_1 < R \leq R_2$), формується стратегіяефективізації ресурсів (оптимізація ресурсів; часткова екологізація; впровадження базових ESG-практик).

3) Високий рівень ($R_2 < R \leq R_3$), формується стратегіясталого розвитку (інтеграція ESG у бізнес-модель; сертифікація (organic, ISO, EU standards); цифровізація агровиробництва).

4) Дуже високий рівень ($R > R_3$), формується стратегія ESG-диференціації (екологічно чисте виробництво; преміальні ринки; повна відповідність GreenDeal; екологічний брендинг.

6. Перехідна динаміка (механізм трансформації), зміна стратегій описується як функція порогових переходів:

$$CS_{t+1}=CS_t+\Delta CS(R_t) \quad (2.4)$$

де:

$\Delta CS(R_t)$ - зміна стратегії під впливом зростання ESG-обмежень.

Отже, запропонована модель трансформації конкурентних стратегій аграрних підприємств під впливом ESG-обмежень дозволяє:формалізувати вплив GreenDeal та ESG-стандартів на аграрний сектор; пояснити перехід від цінової конкуренції до ESG-диференціації; визначити порогові точки трансформації стратегій; оцінити готовність підприємств до виходу на ринок ЄС.

Таким чином, розроблено модель трансформації конкурентних стратегій аграрних підприємств, яка враховує динаміку екологічних та соціальних обмежень у контексті імплементації політики GreenDeal та ESG-стандартів ЄС і дозволяє формалізувати перехід підприємств від витратної моделі конкуренції до ESG-орієнтованої диференціації.Запропонована модель трансформації конкурентних стратегій аграрних підприємств базується на концепції інтеграції екологічних та соціальних обмежень у систему стратегічного управління підприємством і відображає закономірності зміни його конкурентної поведінки під впливом сучасних регуляторних та ринкових вимог, зокрема політики EuropeanGreenDeal та

ESG-стандартів. В основі моделі лежить припущення, що конкурентна стратегія підприємства не є статичною характеристикою, а динамічно змінюється під впливом зростаючого регуляторного тиску, який формується сукупністю екологічних та соціальних параметрів зовнішнього середовища.

Формалізація моделі здійснюється через інтегральні індекси екологічного та соціального впливу, які узагальнюють відповідні групи показників виробничої діяльності підприємства. Екологічний індекс відображає рівень впливу виробничих процесів на природне середовище, включаючи викиди забруднюючих речовин, стан ґрунтів, інтенсивність використання водних ресурсів та хімічних засобів у виробництві. Соціальний індекс, у свою чергу, характеризує якість трудових відносин, рівень зайнятості, розвиток людського капіталу в сільській місцевості та ступінь соціальної відповідальності підприємства перед локальними громадами. Узагальнення цих двох компонентів дозволяє визначити інтегральний рівень ESG-обмежень, який інтерпретується як ключова зовнішня детермінанта стратегічних змін.

У межах моделі передбачається, що зростання інтегрального ESG-навантаження призводить до поступового переходу підприємства між різними типами конкурентних стратегій. На початковому етапі, коли рівень екологічних і соціальних вимог є відносно низьким, домінує стратегія мінімізації витрат, яка ґрунтується на інтенсивному використанні ресурсів та орієнтації на цінову конкуренцію. У міру посилення регуляторного тиску підприємства змушені переходити до стратегій підвищення ресурсної ефективності, що передбачає часткову інтеграцію екологічних практик та оптимізацію виробничих процесів. Подальше зростання ESG-вимог зумовлює перехід до стратегій сталого розвитку, які характеризуються системною інтеграцією екологічних та соціальних критеріїв у бізнес-модель, впровадженням сертифікаційних стандартів та активною цифровізацією аграрного виробництва. За умов високого рівня регуляторного тиску формується стратегія ESG-диференціації, яка передбачає повну відповідність

вимогам сталого розвитку, орієнтацію на преміальні ринки та формування «зеленого» конкурентного позиціонування.

Динаміка переходу між зазначеними стратегічними станами має нелінійний характер і визначається пороговими значеннями інтегрального ESG-індексу, перевищення яких ініціює структурні зміни у стратегічній поведінці підприємства. Таким чином, модель відображає механізм поступової трансформації конкурентних стратегій від традиційної витратної логіки до ESG-орієнтованої диференціації, що дозволяє пояснити адаптацію аграрних підприємств до нових умов функціонування на європейських та глобальних ринках. Важливим результатом запропонованого підходу є можливість формалізації моментів стратегічного зламу, коли накопичення екологічних і соціальних обмежень призводить до якісної зміни конкурентної поведінки підприємства.

Розроблену модель можна розраховувати на поєднанні мікрорівневих (підприємства) та макрорівневих (галузевих та регуляторних) даних. Ключова перевага запропонованої моделі в тому, що вона допускає як статистичну, так і експертно-індексну параметризацію, але для наукової строгості бажано спиратися на вимірювані показники.

Екологічна складова моделі (екологічний індекс (EI)) розраховується на основі виробничо-екологічної звітності аграрних підприємств та державної статистики. До базових джерел належать:

- обсяги викидів CO_2 та інших парникових газів (тонни/рік);
- використання мінеральних добрив і пестицидів (кг/га);
- рівень деградації ґрунтів або показники родючості;
- водоспоживання ($м^3$/га або $м^3$/тонну продукції);
- частка екологічно сертифікованих земель або виробництва;
- дані екологічного аудиту підприємств.

Необхідні дані можуть братися зі звітності підприємств, національних статистичних служб, Eurostat, FAO або звітів ESG/CSR.

Соціальна складова (соціальний індекс (SI)) відображає якість людського капіталу та соціальний вплив підприємства. Використовуються такі показники:

- рівень зайнятості в аграрному секторі (загальний і сезонний);
- середня заробітна плата в підприємстві або регіоні;
- умови праці (травматизм, безпека праці);
- рівень кваліфікації працівників (частка працівників із профільною освітою);
- демографічна стабільність сільських територій;
- соціальні інвестиції підприємств у громади.

Джерелами необхідних даних виступають статистичні служби, соціальні звіти підприємств, дані Міністерства аграрної політики, а також опитування та соціологічні дослідження.

Дані для регуляторного ESG-тиску (R), ця частина моделі є інтеграційною і формується як похідна від двох попередніх блоків, але для її калібрування використовуються також зовнішні індикатори:

- ступінь імплементації норм EuropeanGreenDeal у країні;
- кількість обов'язкових екологічних стандартів для агросектору;
- вимоги імпортерів (особливо ринку ЄС) щодо ESG-комплаєнсу;
- наявність екологічних податків або квот на викиди;
- доступ до «зеленого» фінансування (кредити, гранти, субсидії);
- частка продукції, що підлягає сертифікації (organic, GlobalG.A.P. тощо).

Зазначені дані формуються на рівні державної політики, міжнародних організацій та торговельних партнерів.

Найбільш складним є емпіричне вимірювання самої конкурентної стратегії (CS), оскільки вона є латентною змінною. Її можна оцінювати через проксі-показники:

- структура витрат (частка собівартості в ціні продукції);
- цінова позиція на ринку (порівняно з конкурентами);

- частка преміального або сертифікованого експорту;

- рівень доданої вартості продукції;

- інноваційність виробництва (інвестиції в технології, цифровізацію);

- позиціонування на ринку (massmarketta premium (eco)market).

У практичному розрахунку модель реалізується як індексна або панельна економетрична модель, де всі змінні нормалізуються (0-1 або z-score), а стратегія підприємства або визначається як категоріальна змінна, або оцінюється через інтегральний конкурентний індекс.

Для економетричної специфікації моделі та перевірки гіпотези щодо впливу екологічних та соціальних обмежень на конкурентоспроможність аграрних підприємств пропонується панельна регресійна модель із фіксованими ефектами, яка дозволяє врахувати як міжпідприємницьку неоднорідність, так і часову динаміку змін.

Базова специфікація моделі має вигляд:

$$CS_{it}=\beta_0+\beta_1 EI_{it}+\beta_2 SI_{it}+\beta_3 R_t+\beta_4 Z_{it}+\mu_i+\lambda_t+\varepsilon_{it} \quad (2.5)$$

де:

CS_{it} - рівень конкурентоспроможності і-го аграрного підприємства в момент часу t (інтегральний індекс або проксі, зокрема ринкова частка, експортна інтенсивність або прибутковість);

EI_{it} - екологічний індекс підприємства, що відображає інтенсивність впливу виробництва на навколишнє середовище;

SI_{it} - соціальний індекс, який характеризує якість соціального капіталу, умови праці та розвиток людських ресурсів;

R_t - регуляторний ESG-тиск (GreenDeal, екологічні стандарти ЄС), який моделюється як макроекономічна змінна, однакова для всіх підприємств у певний період;

Z_{it} - вектор контрольних змінних (розмір підприємства, рівень капіталізації, продуктивність праці, технологічний рівень, частка експорту);

μ_i - індивідуальні (фіксовані) ефекти підприємств, що відображають невимірювані структурні характеристики;

λ_t - часові ефекти, які враховують макроекономічні шоки, кризові явища та зміни ринкової кон'юнктури;

ε^{it} - випадкова похибка моделі.

Далі пропонується розширена специфікація з нелінійним ефектом ESG-тиску. Оскільки вплив екологічних та соціальних обмежень може бути нелінійним (наявність порогових ефектів), доцільним є включення квадратичного члена регуляторного тиску:

$$CS_{it}=\beta^0+\beta_1 EI_{it}+\beta_2 SI_{it}+\beta_3 R_t+\beta_4 R_{t2}+\beta_5 Z_{it}+\mu_i+\lambda_t+\varepsilon_{it} \quad (2.6)$$

Основна дослідницька гіпотеза полягає в тому, що посилення екологічних і соціальних вимог (зростання EI, SI та R) призводить до структурної трансформації конкурентоспроможності аграрних підприємств, причому характер цього впливу може бути як лінійним, так і нелінійним із пороговими ефектами.

Очікується, що коефіцієнти β_1 та β_2 є статистично значущими, але можуть змінювати знак залежно від рівня розвитку підприємства: на початкових етапах підвищення ESG-вимог може знижувати конкурентоспроможність через зростання витрат, тоді як у довгостроковій перспективі - підвищувати її за рахунок доступу до преміальних ринків та «зеленого» фінансування.

Якщо конкурентна стратегія розглядається як категоріальна змінна (витратна, ресурсоефективна, сталого розвитку, ESG-диференціація), модель може бути оцінена у вигляді мультиноміальноїлогіт-регресії (альтернативна специфікація зі змінною стратегією (мультиноміальна модель)):

$$P(CS_{it=k})=\frac{\exp(\alpha_k+\beta_{1k}EI_{it}+\beta_{2k}SI_{it}+\beta_{3k}R_{it})}{\sum_{j=1}^{K}\exp(\alpha_j+\beta_{1j}EI_{it}+\beta_{2j}SI_{it}+\beta_{3j}R_{it})},k=1,\ldots,K \quad (2.7)$$

де:

CS_{it} - тип конкурентної стратегії і-го аграрного підприємства в період t;

k - альтернативна стратегія (k=1,…,K);

EI_{it} - інтегральний показник впливу екологічних факторів (Environmental Index);

SI_{it} - інтегральний показник впливу соціальних факторів (SocialIndex);

R_{it} - вектор економічних характеристик підприємства (рентабельність, продуктивність, розмір підприємства, інноваційна активність тощо);

αk - константа для k-ї альтернативи;

$\beta_{1k},\beta_{2k},\beta_{3k}$ - параметри впливу відповідних факторів на ймовірність вибору k-ї конкурентної стратегії.

Для ідентифікації моделі одна зі стратегій обирається як базова категорія (referencecategory), відносно якої оцінюються логарифми відношень шансів:

$$\ln\left(\frac{P(CS_{it}=k)}{P(CS_{it}=0)}\right)=\alpha_k+\beta_{1k}EI_{it}+\beta_{2k}SI_{it}+\beta_{3k}R_{it},k=1,\ldots,K\text{-}1. \quad (2.8)$$

Оцінювання моделі доцільно здійснювати з використанням панельних методів (Fixed Effects), а також перевіркою на гетероскедастичність і автокореляцію. Для перевірки стійкості результатів рекомендовано застосування робастних стандартних похибок та альтернативних проксі-індикаторів конкурентоспроможності.

Для більш детального дослідження теми про вплив економічних, екологічних та соціальних факторів на конкурентоспроможність аграрних підприємств у Дніпропетровській області було обрано райони так, щоб вони відображали максимальну структурну різноманітність аграрного сектору, різний рівень індустріалізації та екологічного навантаження, а також різні типи сільськогосподарської спеціалізації [114]. Такий вибір районів дозволить зробити порівняльний аналіз більш науково обґрунтованим.Оптимальним є вибір таких трьох районів.Синельниківський район, який є одним із найбільш аграрно орієнтованих у Дніпропетровській області та характеризується значною часткою сільськогосподарського виробництва в структурі економіки. Тут добре представлені рослинницькі господарства, зокрема зернові та олійні культури, а також середні та великі агропідприємства. Соціально-економічні умови є відносно стабільними, а рівень індустріального впливу менший, ніж у промислових районах області.

Зазначені фактори дозволяють розглядати його як умовно «базовий» аграрний регіон для порівняння.

Дніпровський район є прикладом території з високим рівнем урбанізаційного та промислового впливу через близькість до міста Дніпро. Тут аграрні підприємства функціонують в умовах підвищеного екологічного навантаження, конкуренції за землю та трудові ресурси, а також складнішої соціальної структури. Такий район доцільно включати як «перехідний» тип території, де аграрний сектор адаптується до міських і промислових викликів, що дозволяє оцінити вплив зовнішніх обмежень на конкурентоспроможність.Криворізький район характеризується високим рівнем індустріалізації, значним екологічним навантаженням і наявністю потужного гірничо-металургійного комплексу. Аграрні підприємства тут функціонують у складних екологічних умовах, що безпосередньо впливає на якість земельних ресурсів, урожайність і структуру виробництва. Соціальні та екологічні фактори мають тут підвищену значущість, тому район є доцільним як «стресовий» кейс для перевірки стійкості конкурентоспроможності аграрних підприємств.

Таким чином, обрані райони формують методологічно сильну тріангуляцію дослідження, а саме Синельниківський район - аграрно домінантна модель розвитку; Дніпровський район - змішана урбаністично-аграрна модель із середнім рівнем тиску; Криворізький район - індустріально навантажена територія з високими екологічними ризиками. Такий підхід дозволяє коректно оцінити, як змінюється конкурентоспроможність аграрних підприємств залежно від різного рівня економічних, екологічних і соціальних обмежень, що повністю відповідає логіці ESG-орієнтованої моделі дослідження.

В додатку Л проаналізованоаграрні підприємства Дніпропетровської області, відібрані для трьох районівдослідження (Синельниківський, Дніпровський, Криворізький). У Синельниківському районі переважають класичні аграрні підприємства зернового профілю, що дозволяє розглядати

його як базову модель аграрного розвитку. У Дніпровському районі підприємства функціонують у зоні урбанізованого впливу, що створює змішану аграрно-індустріальну модель із високою конкуренцією за ресурси. У Криворізькому районі аграрні підприємства працюють в умовах високого екологічного навантаження, що є критично важливим для оцінки ESG-факторів і стійкості виробництва.

Отже, для економетричного моделювання використовується збалансована панель:

- 100 підприємств (i = 1…100);
- 8 років (t = 2018…2025);
- разом: 800 спостережень

Підприємства було згруповано за еколого-інституційним типом території, що напряму відповідає розробленій ESG-моделі. Група A - аграрно-спеціалізовані райони (низький екологічний тиск): Синельниківський район (i = 1-40), переважає зернове виробництво, низька індустріалізація, стабільні ґрунтові ресурси. Група B - урбанізований агропояс (середній тиск), Дніпровський район (i = 41-70), переважає конкуренція за землю, логістична орієнтація, часткова ESG-адаптація. Група C - індустріально навантажена зона (високий екологічний тиск), Криворізький район (i = 71-100), переважає деградація ґрунтів, промислові викиди, високі ESG-обмеження.

Залежна змінна, CS_{it}- конкурентоспроможність, вимірюватиметься як інтегральний індекс.

Екологічний індекс (EI_{it}) розраховується за формулою:

$$EI_{it}=w_1CO2_{it}+w_2Fert_{it}+w_3Water_{it}+w_4Soil_{it} \quad (2.9)$$

Соціальний індекс (SI_{it}) розраховується за формулою:

$$SI_{it}=v_1Wage_{it}+v_2Employment_{it}+v_3Education_{it}+v_4Safety_{it} \quad (2.10)$$

Регуляторний тиск (R_t)(однаковий для всіх підприємств у році).

$$R_t=\alpha EI_{region,t}+\beta ESG_{Policyt} \quad (2.11)$$

Повна економетрична панельна модель має вигляд:

$$CS_{it}=\beta_0+\beta_1 EI_{it}+\beta_2 SI_{it}+\beta_3 R_t+\beta_4 Group_i+\beta_5(EI_{it}\times R_t)+\mu_i+\lambda_t+\varepsilon_{it} \quad (2.12)$$

Наукова логіка побудови запропонованої економетричної панельної моделі ґрунтується на поєднанні просторового, часово́го та міжрегіонального вимірів аналізу, що забезпечує комплексне дослідження впливу ESG-факторів на розвиток регіональних економічних систем. Перевагою моделі є наявність значної просторової варіації, яка досягається шляхом включення до вибірки трьох груп регіонів із різним рівнем екологічного, соціального та управлінського навантаження. Такий підхід дозволяє врахувати неоднорідність регіонального середовища та оцінити специфіку впливу ESG-чинників залежно від особливостей соціально-економічного розвитку територій. Важливим елементом конструкції моделі є часовий аспект дослідження, що охоплює період 2018-2025 рр. Обраний часовий горизонт дає змогу простежити динаміку досліджуваних процесів як до активного впровадження принципів Європейського зеленого курсу (EuropeanGreenDeal), так і після посилення ESG-орієнтації в економічній політиці.

В таблиці 2.16 наведено агреговані середні панельні показники за період 2018-2025 рр., розраховані для трьох груп досліджуваних аграрних підприємств Дніпропетровської області, які були сформовані відповідно до екологічно-інституційного критерію класифікації. Представлені значення відображають узгоджені модельні середні та нормовані індекси в діапазоні 0-1, що забезпечує їхню порівнюваність та придатність для подальшого економетричного аналізу й тестування дослідницьких гіпотез.

Проведена інтерпретація агрегованих панельних показників дозволяє зробити узагальнений висновок про наявність структурно-диференційованого впливу екологічно-інституційних умов функціонування аграрних підприємств на рівень їхньої конкурентоспроможності. Емпіричні результати засвідчують, що підприємства групи А, які функціонують в умовах відносно низького екологічного навантаження та стабільної аграрної

спеціалізації, демонструють найвищі середні значення конкурентних переваг, що свідчить про позитивну роль сприятливого природно-ресурсного та інституційного середовища у формуванні їх ринкових позицій (табл. 2.16).

Таблиця 2.16

Розраховані значення досліджуваних змінних за групами аграрних підприємств, в середньому за 2018-2025 рр.

Група підприємств	CS (конкурентоспроможність)	EI (екологічний індекс)	SI (соціальний індекс)	R (ESG-тиск)
Група A (Синельниківський район, n=40)	0,68	0,34	0,61	0,32
Група B (Дніпровський агропояс, n=30)	0,63	0,48	0,57	0,51
Група C (Криворізький район, n=30)	0,55	0,72	0,53	0,78

Джерело: розрахунки автора[114]

Натомість підприємства групи B характеризуються проміжним рівнем конкурентоспроможності, що відображає перехідний характер їхнього розвитку та поступове посилення впливу урбанізаційних процесів і зростання вимог ESG-регулювання. Така ситуація вказує на адаптаційний характер їх функціонування та необхідність подальшої трансформації управлінських і технологічних практик.

У свою чергу, підприємства групи C демонструють найнижчі середні значення конкурентоспроможності за умов високого рівня екологічного та індустріального навантаження, що емпірично підтверджує гіпотезу про негативний короткостроковий вплив інтенсивного виробничого середовища на конкурентні позиції аграрних підприємств. Виявлена закономірність свідчить про домінування екологічних обмежень над потенційними ефектами масштабування виробництва в короткостроковому періоді та підкреслює необхідність посилення екологічної модернізації як ключового чинника

підвищення конкурентоспроможності в умовах ESG-орієнтованої трансформації економіки.

У таблиці 2.17 представлено динаміку ESG-тиску (R) для груп досліджуваних аграрних підприємств за період 2018-2025 рр., що дозволяє простежити часові зміни інтенсивності екологічних, соціальних та управлінських регуляторних вимог і оцінити їх еволюційний вплив у контексті трансформації інституційного середовища аграрного сектору.

Таблиця 2.17

Динаміка ESG-тиску (R) для груп досліджуваних аграрних підприємств за 2018-2025 рр.

Рік	Група A	Група B	Група C
2018	0,20	0,30	0,55
2019	0,22	0,35	0,58
2020	0,25	0,40	0,62
2021	0,30	0,48	0,70
2022	0,35	0,55	0,76
2023	0,40	0,60	0,80
2024	0,45	0,65	0,83
2025	0,50	0,70	0,86

Джерело: розрахунки автора[114]

Інтерпретація результатів таблиці 2.17 засвідчує наявність чітко вираженої позитивної динаміки ESG-регуляторного тиску, яка характеризується істотною міжгруповою диференціацією. Зокрема, найнижчі значення відповідного індикатора спостерігаються в аграрно-спеціалізованій групі А, що пояснюється відносно низьким рівнем індустріалізації та меншою інтенсивністю екологічного навантаження.Водночас у групі В фіксується більш прискорене зростання ESG-регуляторного тиску, що зумовлено впливом урбанізаційних процесів, посиленням концентрації економічної активності та підвищенням щільності антропогенного навантаження на довкілля. Найвищі, критично значущі значення індикатора

характерні для групи С, що відображає наслідки високого рівня промислової інтенсивності, структурного перевантаження територій та поглиблення процесів екологічної деградації.

Отримані результати свідчать про наявність системної залежності між рівнем індустріального розвитку регіональних підсистем та інтенсивністю ESG-регуляторного впливу, що підтверджує доцільність диференційованого підходу до формування регіональної екологічної та інституційної політики. Інтегральний вплив ESG-факторів на рівень конкурентоспроможності досліджуваних аграрних підприємств у середньостроковій динаміці за період 2018-2025 рр. показано в таблиці 2.18

Таблиця 2.18

Узагальнений вплив ESG-факторів на конкурентоспроможність досліджуваних аграрних підприємств, в середньому за 2018-2025 рр.

Група	Кореляційний вплив EI → CS	Кореляційний вплив SI → CS	Загальний ESG-ефект
A	-0,22 (слабкий негативний)	+0,41 (позитивний)	Помірно позитивний
B	-0,38 (помірний негативний)	+0,28 (слабкий позитивний)	Нейтрально-нестабільний
C	-0,55 (сильний негативний)	+0,15 (слабкий)	Негативний у короткостроковій перспективі

Джерело: розрахунки автора[114]

Аналіз даних таблиці 2.18 свідчить про наявність структурно диференційованого впливу складових ESG-матриці на рівень конкурентоспроможності аграрних підприємств залежно від інтенсивності індустріального навантаження та екологічно-інституційного середовища. Зокрема, екологічний фактор (EI) демонструє стійкий негативний вплив на інтегральні показники конкурентоспроможності, причому його інтенсивність зростає в регіонах із підвищеним рівнем промислового навантаження, що може свідчити про кумулятивний ефект екологічних обмежень та зростання витрат на адаптацію виробничих процесів.Соціальний компонент (SI), у свою чергу, виконує частково компенсаторну функцію, пом’якшуючи негативні

наслідки екологічного тиску; однак його ефективність знижується за умов високої щільності ESG-регулювання, що може бути зумовлено досягненням граничного рівня соціальних інвестицій та зниженням їхньої граничної віддачі.Найбільш збалансованою та стійкою траєкторією розвитку характеризується група А, у межах якої спостерігається відносно гармонізоване поєднання екологічних, соціальних та економічних параметрів, що формує передумови для довгострокової стабілізації конкурентних позицій та реалізації моделі сталого розвитку.

Отримані середні значення підтверджують гіпотезу про те, що конкурентоспроможність аграрних підприємств є функцією екологічних та соціальних обмежень, причому характер цього впливу суттєво залежить від рівня індустріалізації території. Зростання ESG-регуляторного тиску в період 2018-2025 рр. призводить до посилення диференціації між аграрними регіонами, формуючи структурний розрив у конкурентних можливостях підприємств різних типів територій.

Отримані узагальнені результати для трьох груп аграрних підприємств Дніпропетровської області дозволяють сформулювати низку науково обґрунтованих висновків щодо взаємозв’язку між екологічними, соціальними та регуляторними факторами і конкурентоспроможністю аграрних підприємств у динаміці.

Так, встановлено чітку структурну диференціацію рівня конкурентоспроможності між групами підприємств залежно від інтенсивності екологічного та інституційного навантаження. Найвищі середні значення конкурентоспроможності характерні для аграрно-спеціалізованої групи, що функціонує в умовах відносно низького екологічного тиску. Базова модель аграрної ефективності в короткостроковому періоді залишається переважно ресурсно-орієнтованою та залежною від природно-аграрних переваг території.

Результати демонструють поступове зниження конкурентоспроможності в міру переходу до територій із підвищеним рівнем

індустріалізації та екологічного навантаження. Екологічний індекс проявляє стабільний негативний вплив на конкурентні позиції підприємств, що підтверджує гіпотезу про зростання трансакційних та виробничих витрат, пов’язаних із дотриманням екологічних обмежень і деградацією природно-ресурсної бази. Також встановлено, що соціальний індекс виконує частково компенсаторну функцію щодо негативного впливу екологічних факторів, однак його ефективність є неоднорідною між групами. У більш стабільних аграрних регіонах соціальні фактори сприяють зміцненню конкурентних позицій через розвиток людського капіталу та стабільність трудових ресурсів, тоді як у промислово навантажених територіях їхній вплив є обмеженим і недостатнім для повної нейтралізації екологічних ризиків.

Динаміка регуляторного ESG-тиску у період 2018-2025 рр. демонструє стійку зростаючу тенденцію, що відображає посилення імплементації європейських екологічних політик, зокрема GreenDeal та супутніх стандартів сталого розвитку. При цьому найбільш інтенсивне зростання регуляторного навантаження спостерігається в індустріально навантажених районах, що формує асиметричний розподіл адаптаційних витрат між підприємствами різних територіальних типів. Встановлено наявність нелінійного характеру взаємозв’язку між ESG-факторами та конкурентоспроможністю, що проявляється у посиленні негативного ефекту екологічних обмежень при досягненні певного рівня регуляторного тиску. Нелінійний характер взаємозв’язку свідчить про існування потенційних порогових значень, після яких адаптаційні витрати підприємств перевищують їхні можливості компенсації за рахунок підвищення ефективності або соціального капіталу.

Таким чином, можна констатувати, що конкурентоспроможність аграрних підприємств набуває комплексного ESG-детермінованого характеру, де екологічні та соціальні фактори виступають не лише обмеженнями, а й довгостроковими структуроутворюючими чинниками трансформації аграрного виробництва. Отримані результати підтверджують необхідність переходу від традиційної ресурсно-цінової моделі конкуренції

до моделі сталого розвитку, інтегрованої у європейський регуляторний простір.

2.3. Аналіз сучасних проблем і викликів, що перешкоджають сталому розвитку аграрних підприємств

В умовах трансформації сучасного економічного середовища забезпечення сталого розвитку аграрних підприємств набуває особливого значення для підтримки продовольчої безпеки держави, зміцнення конкурентних позицій аграрного сектору та досягнення стратегічних цілей розвитку національної економіки. Водночас функціонування аграрних підприємств відбувається під впливом численних зовнішніх і внутрішніх факторів, які характеризуються високим рівнем невизначеності, динамічністю та взаємозалежністю. Тому виникає необхідність удосконалення існуючих підходів до ідентифікації та класифікації чинників, що стримують сталий розвиток суб'єктів господарювання в аграрній сфері.

Аналіз наукових праць свідчить, що більшість дослідників традиційно розглядають фактори впливу на сталий розвиток через економічну, екологічну та соціальну складові [69; 89; 137; 139; 146; 189; 195; 198; 215; 234; 239; 264; 268]. Однак сучасні умови функціонування аграрного сектору України потребують розширення зазначеного підходу шляхом врахування нових викликів, зокрема воєнних ризиків, кліматичних змін, процесів цифрової трансформації та євроінтеграції. Саме ці фактори суттєво впливають на формування конкурентоспроможності аграрних підприємств та визначають їхню здатність адаптуватися до змін зовнішнього середовища.

З метою підвищення аналітичної цінності дослідження пропонується удосконалений науково-методичний підхід до ідентифікації та класифікації факторів, що перешкоджають сталому розвитку аграрних підприємств. На відміну від існуючих підходів, він передбачає групування факторів за п'ятьма

взаємопов'язаними блоками: економічним, екологічним, соціальним, інноваційно-цифровим та інституційно-трансформаційним.

До економічного блоку доцільно віднести нестабільність ринкової кон'юнктури, інфляційні процеси, обмежений доступ до фінансових ресурсів, високий рівень виробничих витрат, цінові диспропорції та інвестиційні ризики. Вказані чинники безпосередньо впливають на фінансову стійкість аграрних підприємств і можливості реалізації довгострокових стратегій розвитку.

Екологічний блок охоплює деградацію земельних ресурсів, ерозійні процеси, зниження родючості ґрунтів, дефіцит водних ресурсів, втрату біорізноманіття та негативні наслідки кліматичних змін. Особливого значення набувають зростання частоти посух, зміна температурних режимів та збільшення кількості екстремальних погодних явищ, що призводять до зниження продуктивності аграрного виробництва та зростання виробничих ризиків.Соціальний блок включає демографічне скорочення сільського населення, міграційні процеси, дефіцит кваліфікованих кадрів, старіння трудових ресурсів, недостатній рівень соціальної інфраструктури та погіршення якості життя на сільських територіях. Втрата людського капіталу обмежує можливості впровадження інновацій та негативно впливає на конкурентоспроможність аграрних підприємств.

Особливістю запропонованого підходу є виділення інноваційно-цифрового блоку, який відображає вплив цифрової трансформації аграрного сектору. До його складу належать низький рівень цифровізації бізнес-процесів, недостатнє використання технологій точного землеробства, автоматизованих систем управління, штучного інтелекту, геоінформаційних технологій та інструментів аналізу великих масивів даних. В умовах розвитку концепцій Agriculture 4.0 та Smart Farming відставання у цифровій трансформації стає одним із ключових факторів втрати конкурентних переваг.

Окремий інституційно-трансформаційний блок об'єднує воєнні ризики та євроінтеграційні виклики. До воєнних ризиків належать руйнування виробничої та логістичної інфраструктури, мінування сільськогосподарських угідь, порушення ланцюгів постачання, дефіцит трудових ресурсів і зростання невизначеності інвестиційного середовища. Євроінтеграційні процеси формують додаткові вимоги до якості продукції, екологічної безпеки виробництва, впровадження принципів ESG та гармонізації діяльності аграрних підприємств із нормативно-правовими стандартами Європейського Союзу. Водночас успішна адаптація до цих вимог створює передумови для зміцнення міжнародної конкурентоспроможності вітчизняних виробників.

Запропонований підхід базується на принципі системності та враховує взаємозв'язок між окремими групами факторів. Так, посилення кліматичних ризиків зумовлює необхідність впровадження цифрових технологій моніторингу та управління виробництвом, тоді як євроінтеграційні процеси стимулюють екологізацію господарської діяльності та розвиток інновацій. Воєнні виклики, своєю чергою, впливають на всі складові сталого розвитку, посилюючи економічні, соціальні та інституційні ризики.

Практичне значення запропонованого підходу полягає у можливості комплексної діагностики факторів, що перешкоджають сталому розвитку аграрних підприємств, визначення пріоритетних напрямів управлінського впливу та формування адаптивних стратегій підвищення конкурентоспроможності. Отже, дістало подальшого розвитку науково-методичне забезпечення ідентифікації та класифікації факторів, що перешкоджають сталому розвитку аграрних підприємств, шляхом включення до традиційної системи оцінювання воєнних ризиків, кліматичних змін, цифрової трансформації та євроінтеграційних процесів, що дозволяє більш повно враховувати сучасні умови функціонування аграрного сектору України та підвищувати обґрунтованість управлінських рішень щодо забезпечення його конкурентоспроможності (рис. 2.3).

Рис. 2.3 Науково-методичний підхід до ідентифікації та класифікації факторів, що перешкоджають сталому розвитку аграрних підприємств

Джерело: адаптовано автором

Наукова новизна полягає у вдосконаленні теоретико-методичних підходів до систематизації сучасних проблем і викликів сталого розвитку аграрного сектору шляхом формування їх інтегрованої багатовимірної структури (табл. 2.19).

Таблиця 2.19

Схема науково-методичного підходу до ідентикації та класифікації факторів, що перешкоджають сталому розвитку аграрних підприємств

Етап	Зміст етапу	Результат
1. Визначення цілей оцінювання	Встановлення мети дослідження щодо виявлення факторів впливу на сталий розвиток та конкурентоспроможність аграрних підприємств	Формування об'єкта та напрямів аналізу
2. Ідентифікація факторів впливу	Збір та систематизація інформації про чинники зовнішнього і внутрішнього середовища	Формування переліку факторів
3. Класифікація факторів	Розподіл факторів за групами	Структурована система факторів
3.1 Економічні фактори	Інфляція, цінові коливання, фінансові ризики, інвестиційна активність, доступ до кредитування	Оцінка економічної стійкості
3.2 Екологічні фактори	Кліматичні зміни, деградація земель, дефіцит водних ресурсів, екологічні обмеження	Оцінка екологічної складової
3.3 Соціальні фактори	Міграція населення, кадровий дефіцит, рівень зайнятості, розвиток сільських територій	Оцінка соціальної стійкості
3.4 Інноваційно-цифрові фактори	Цифровізація, точне землеробство, автоматизація, використання цифрових платформ	Оцінка інноваційного потенціалу
3.5 Інституційно-трансформаційні фактори	Воєнні ризики, державна політика, євроінтеграційні вимоги, нормативно-правові зміни	Оцінка адаптаційної спроможності
4. Визначення сили впливу факторів	Аналіз впливу кожного фактора на економічну, екологічну та соціальну складові сталого розвитку	Ранжування факторів за рівнем впливу
5. Комплексна оцінка впливу факторів	Визначення інтегрального впливу факторів на конкурентоспроможність аграрних підприємств	Виявлення критичних загроз
6. Формування управлінських рішень	Розроблення заходів мінімізації ризиків та підвищення конкурентоспроможності	Підвищення рівня сталого розвитку
7. Моніторинг та коригування	Постійне відстеження змін факторів та адаптація управлінських заходів	Забезпечення довгострокової стійкості

Джерело: адаптовано автором [91; 93; 112; 128; 131; 153; 164; 209; 241]

З метою підвищення наукової обґрунтованості оцінювання факторного середовища у дослідженні запропоновано матричну модель F=X×Y, яка дозволяє формалізувати процес ідентифікації та класифікації факторів сталого розвитку аграрних підприємств. Методологічною основою матричної моделі є поєднання принципів системного аналізу, багаторівневого підходу до оцінювання середовища функціонування підприємств та концепції інтеграції сталого розвитку.

Запропонована матриця забезпечує одночасне врахування як змістовної природи факторів (економічних, екологічних, соціальних, інноваційно-цифрових та інституційно-трансформаційних), так і рівнів їх прояву (мікро-, мезо-, макро- та глобального). Така структура дозволяє виявити не лише ізольований вплив окремих чинників, але й їхню крос-рівневу взаємодію, що є критично важливим для адекватного відображення реальних умов функціонування аграрних підприємств.

Таблиця 2.20

Матриця впливу факторів (F) на конкурентоспроможність аграрних підприємств

X, Y	Y_1: Мікро	Y_2: Мезо	Y_3: Макро	Y_4: Глобальний
X_1 Економічні	собівартість, фінансовий стан підприємства	галузеві ціни, доступ до ресурсів	інфляція, податкова політика	світові ціни, фінансові кризи
X_2 Екологічні	стан ґрунтів, технології обробітку	регіональна деградація земель	кліматична політика держави	глобальні кліматичні зміни
X_3 Соціальні	кадри підприємства	міграція в регіоні	демографічна політика	глобальна трудова мобільність
X_4 Цифрові	рівень автоматизації	цифрова інфраструктура регіону	державні програми цифровізації	глобальні технологічні тренди
X_5 Інституційні, воєнні, ЄС	безпека підприємства	регіональні ризики, логістика	законодавство, реформи	війна, санкції, інтеграційні процеси

Джерело: власна розробка автора

Використання матричного підходу створює передумови для переходу від описового аналізу факторів до їх формалізованого кількісно-якісного

оцінювання, що, у свою чергу, підвищує точність діагностики обмежень сталого розвитку та забезпечує більш обґрунтоване формування управлінських рішень щодо підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору (табл. 2.20).

Виявлення взаємозв'язків між групами проблем, що перешкоджають сталому розвитку аграрних підприємств, є ключовим елементом системного аналізу факторного середовища, оскільки дозволяє перейти від ізольованого розгляду детермінант до дослідження їхньої кумулятивної та мультиплікативної дії. Тому особливого значення набуває аналіз міжсекторальних і міжрівневих взаємозв'язків, які формують синергетичний або, навпаки, деструктивний ефект впливу на економічну, екологічну та соціальну складові сталого розвитку.

Зокрема, екологічні проблеми, такі як деградація ґрунтів, дефіцит водних ресурсів та зростання частоти кліматичних аномалій, безпосередньо трансформуються у зниження економічної ефективності аграрних підприємств через зменшення урожайності, зростання виробничих витрат та підвищення рівня операційних ризиків. У свою чергу, погіршення економічних результатів обмежує інвестиційні можливості підприємств, що унеможливлює впровадження ресурсозберігаючих технологій та заходів екологічної адаптації, формуючи замкнений цикл взаємного підсилення негативних ефектів.

Демографічні зміни в сільських територіях, зокрема скорочення та старіння населення, посилюють технологічне відставання аграрного сектору через дефіцит кваліфікованої робочої сили, зниження рівня інноваційної сприйнятливості та обмежені можливості впровадження цифрових рішень. Відтік молодих кадрів до урбанізованих центрів додатково поглиблює структурний дисбаланс між потребою в технологічній модернізації та фактичною здатністю підприємств до її реалізації, що формує довгострокові бар'єри інноваційного розвитку.

Логістичні ризики, особливо в умовах воєнної нестабільності та порушення транспортно-експортної інфраструктури, чинять системний вплив на сталий розвиток аграрного сектору, оскільки вони одночасно дестабілізують економічні потоки, обмежують доступ до зовнішніх ринків та підвищують транзакційні витрати. Так, знижується інвестиційна привабливість галузі та послаблюється її інтеграція у глобальні ланцюги доданої вартості, що негативно відображається на довгостроковій конкурентоспроможності аграрних підприємств.

Таким чином, взаємозв’язки між екологічними, демографічними та логістичними проблемами формують складну багаторівневу систему взаємного підсилення ризиків, у якій кожна група факторів виступає одночасно як причина і наслідок інших деструктивних процесів. Тому виникає необхідність застосування інтегрованих, системно-орієнтованих підходів до управління сталим розвитком аграрних підприємств, що враховують не лише окремі фактори, але й характер їхньої взаємодії у динамічному середовищі.

У сучасних умовах функціонування аграрного сектору України формування обмежень сталого розвитку має багаторівневий і кумулятивний характер, що зумовлює необхідність застосування причинно-наслідкового підходу (cause-effect framework) до аналізу взаємозв’язків між детермінантами зовнішнього та внутрішнього середовища. На відміну від традиційних підходів, які базуються на лінійній інтерпретації факторного впливу, запропонована логічна конструкція дозволяє ідентифікувати не лише прямі ефекти, але й опосередковані, мультиплікативні та кумулятивні взаємодії між економічними, екологічними, соціальними, технологічними та інституційними чинниками.

Методологічною основою виступає концепція cause-effect взаємодії, згідно з якою причинні фактори трансформуються через систему економічних, виробничих, інноваційних, логістичних і соціальних механізмів у конкретні результати функціонування аграрних підприємств, що, у свою

чергу, визначають рівень їхньої сталості та конкурентоспроможності. Особливістю запропонованого підходу є врахування замкнених циклів зворотного впливу, коли наслідки попередніх процесів виступають новими причинами подальшої дестабілізації розвитку (табл. 2.21).

Таблиця 2.21

Причинно-наслідкова структура обмежень сталого розвитку аграрного сектору, (cause-effect framework)

Блок системи	Група факторів	Ключові детермінанти	Кінцеві ефекти для агросектору
CAUSES (Причини)	Екологічні	Кліматичні зміни, деградація ґрунтів, дефіцит води, екстремальні погодні явища	Зниження врожайності, зростання собівартості, ресурсна нестабільність
	Економічні	Інфляція, цінова волатильність, диспаритет цін, обмежений доступ до капіталу	Падіння рентабельності, скорочення інвестицій, фінансова вразливість
	Соціальні	Міграція, депопуляція, дефіцит кадрів, старіння населення	Дефіцит робочої сили, зниження продуктивності праці
	Інноваційно-технологічні	Низька цифровізація, технологічне відставання, слабке впровадження інновацій	Уповільнення модернізації, зниження конкурентоспроможності
	Інституційно-геополітичні	Воєнні ризики, регуляторна нестабільність, євроінтеграційні вимоги	Порушення логістики, обмеження експорту, зростання ризиків
MECHANISMS (Механізми трансформації)	Виробничий	Трансформація ресурсів у продукцію	Коливання обсягів виробництва
	Фінансовий	Розподіл інвестиційних ресурсів	Зміна прибутковості та платоспроможності
	Логістичний	Доступ до ринків і транспортної інфраструктури	Обмеження або розширення експорту
	Інноваційний	Впровадження цифрових технологій	Підвищення або зниження продуктивності
	Соціальний	Використання людського капіталу	Зміна продуктивності праці
OUTCOMES (Результати)	Виробничі	Обсяги аграрного виробництва	Зростання/скорочення валової продукції
	Фінансові	Рентабельність, прибутковість	Фінансова стійкість підприємств
	Ринкові	Експорт, частка ринку	Інтеграція у глобальні ринки
	Інвестиційні	Інвестиційна привабливість	Доступ до капіталу та розвиток

Джерело: власна розробка автора

Таким чином, причинно-наслідкова модель демонструє, що сталий розвиток аграрного сектору формується як результат складної взаємодії багаторівневих детермінант, які через систему взаємопов’язаних механізмів генерують як позитивні, так і негативні ефекти. Найбільш критичним є виникнення замкнених контурів негативного зворотного зв’язку, коли, наприклад, економічні втрати посилюють екологічну деградацію, а демографічні зміни прискорюють технологічне відставання. Виникає необхідність переходу до інтегрованих моделей управління сталим розвитком, що враховують не лише фактори впливу, але й їх системну взаємодію в динамічному середовищі аграрного сектору.

Проведене дослідження сучасних проблем і викликів, що перешкоджають сталому розвитку аграрних підприємств, дозволило встановити, що факторне середовище аграрного сектору України характеризується високим рівнем складності, багатовимірності та взаємопов’язаності економічних, екологічних, соціальних, технологічних та інституційних детермінант. Традиційні підходи до аналізу обмежень сталого розвитку не повною мірою відображають сучасну конфігурацію ризиків, оскільки не враховують їх кумулятивний і системний характер. Екологічні обмеження безпосередньо трансформуються у зниження економічної ефективності, демографічні зміни посилюють технологічне відставання, а логістичні дисбаланси суттєво обмежують інтеграцію аграрних підприємств у глобальні ринки та знижують їх конкурентоспроможність.

Важливим результатом є обґрунтування необхідності розширення традиційної парадигми сталого розвитку шляхом включення воєнно-кризового фактора як структурного елементу системи сталого розвитку, а не лише як зовнішнього ризику. Такий підхід дозволяє розглядати воєнні дії, руйнування інфраструктури, мінування сільськогосподарських земель, порушення логістичних ланцюгів та інвестиційну невизначеність як системоутворюючі детермінанти, що безпосередньо впливають на економічну, екологічну та соціальну складові сталості. Отже, сталий

розвиток аграрних підприємств в сучасних умовах формується як результат багаторівневої взаємодії взаємопов'язаних факторів, серед яких воєнно-кризовий компонент набуває системного значення та виступає інтегрованим елементом факторної моделі.

Висновки до розділу 2

1. Аграрний сектор України відіграє ключову роль у національній економіці, формуючи значну частку ВВП та забезпечуючи провідні позиції держави у структурі світового аграрного експорту. Його функціонування визначається високою експортною орієнтацією, насамперед у сегментах зернових та олійних культур, що забезпечує суттєві валютні надходження. Водночас агропромисловий комплекс виступає важливим джерелом бюджетних доходів та чинником макроекономічної стабільності.Разом із тим, динаміка розвитку сектору супроводжується зростанням залежності від зовнішньої кон'юнктури та логістичних обмежень. Спостерігаються ознаки посилення екологічного навантаження на ґрунтові ресурси, зокрема деградація гумусу та порушення балансу поживних речовин. Такі процеси формують довгострокові ризики зниження природно-ресурсного потенціалу агросистем.У сукупності зазначені фактори свідчать про суперечливий характер розвитку аграрного сектору, який поєднує високу економічну ефективність із накопиченням екологічних обмежень.

2. Трансформація конкурентних стратегій аграрних підприємств в умовах посилення ESG-вимог та імплементації політики Європейського зеленого курсу набуває системного, багаторівневого та інституційно зумовленого характеру. Конкурентоспроможність сучасних аграрних підприємств визначається синергією економічних, екологічних і соціальних детермінант, які формують нову архітектуру стратегічного управління. Розроблена поліструктурнаадаптивно-регуляторна модель дозволяє

формалізувати процеси стратегічної трансформації підприємств у відповідь на екологосоціальні обмеження міжнародного ринку. Встановлено, що інтеграція параметрів ESG, декарбонізації та стратегічної резильєнтності забезпечує підвищення здатності підприємств до довгострокової адаптації та збереження конкурентних позицій.

3. Результати дослідження відображають багаторівневий, нелінійний та взаємопов'язаний характер системи обмежень сталого розвитку аграрних підприємств, яка охоплює економічні, екологічні, соціальні, інноваційно-технологічні та інституційні детермінанти. Сформована сукупність факторів генерує кумулятивні ефекти, що проявляються у взаємному підсиленні кризових процесів та зниженні адаптивної спроможності аграрного сектору. Екологічні та демографічні дисбаланси виступають каталізаторами економічної нестабільності й технологічного відставання, посилюючи загальну системну вразливість підприємств. Розширення традиційної парадигми сталого розвитку здійснено через включення воєнно-кризового фактора як структурного елементу, що формує внутрішню архітектоніку трансформацій агросектору. У такій інтерпретації воєнні деструкції розглядаються як системоутворюючі чинники, що змінюють параметри функціонування виробничих, логістичних та інвестиційних механізмів. Запропонований підхід формує методологічні передумови для побудови інтегрованих моделей управління стійкістю та конкурентоспроможністю аграрних підприємств у кризогенному середовищі.

РОЗДІЛ 3.
МОДЕЛІ ТА МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

3.1. Модель управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств у контексті сталого розвитку

Сучасні трансформаційні процеси в аграрному секторі економіки, посилення глобальної конкуренції, загострення екологічних проблем та зростання рівня невизначеності зовнішнього середовища актуалізують необхідність формування нових підходів до управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств. За сучасних умов конкурентоспроможність суб'єктів аграрного бізнесу визначається не лише рівнем економічної ефективності виробництва, а й здатністю забезпечувати екологічну збалансованість, соціальну відповідальність, інноваційну адаптивність та стійкість до глобальних викликів. Тому особливого значення набуває розроблення науково обґрунтованої моделі управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств, заснованої на принципах сталого розвитку.

У науковій літературі модель управління конкурентоспроможністю розглядається як цілісна система взаємопов'язаних елементів, методів, інструментів та управлінських рішень, спрямованих на формування, підтримку та зміцнення конкурентних переваг підприємства в довгостроковій перспективі[89; 93; 98; 100; 113; 139; 147; 151; 168; 208; 214]. Водночас у контексті сталого розвитку така модель набуває комплексного характеру, оскільки інтегрує економічні, екологічні та соціальні аспекти функціонування підприємства в єдину систему стратегічного управління. Отже, модель управління конкурентоспроможністю аграрного підприємства доцільно трактувати як багаторівневу адаптивну систему стратегічного управління, що забезпечує досягнення стійких конкурентних переваг шляхом

ефективного використання ресурсного потенціалу, інноваційного розвитку, екологізації виробництва та гармонізації інтересів усіх груп стейкхолдерів.

Теоретико-методологічною основою формування такої моделі виступають сучасні підходи до моделювання управлінських систем, серед яких особливе значення мають системний, процесний, ситуаційний, адаптивний та синергетичний підходи. Системний підхід дозволяє розглядати аграрне підприємство як відкриту соціально-економічну систему, функціонування якої залежить від складної взаємодії внутрішніх і зовнішніх факторів. Процесний підхід акцентує увагу на безперервності управлінських процесів та координації функціональних елементів управління конкурентоспроможністю. Ситуаційний підхід забезпечує можливість адаптації управлінських рішень до динамічних змін ринкового середовища, тоді як адаптивний підхід орієнтує систему управління на формування механізмів швидкого реагування на ризики, кризові явища та структурні трансформації аграрного ринку. Водночас синергетичний підхід дозволяє досліджувати ефекти взаємодії економічних, екологічних та соціальних компонентів розвитку підприємства, що особливо важливо в умовах реалізації концепції сталого розвитку [24; 48; 59; 121; 139; 190; 202; 241].

Необхідність інтеграції концепції сталого розвитку у систему управління аграрним підприємством обумовлюється специфікою аграрного виробництва, яке безпосередньо залежить від стану природно-ресурсного потенціалу, кліматичних умов, рівня екологічного навантаження та соціальної стабільності сільських територій. Традиційні моделі управління конкурентоспроможністю, орієнтовані виключно на максимізацію прибутку та виробничої ефективності, в сучасних умовах втрачають свою результативність, оскільки не враховують довгострокових екологічних ризиків, ресурсних обмежень та соціальних наслідків господарської діяльності. Саме тому концепція сталого розвитку стає фундаментальною основою сучасної системи стратегічного управління аграрними

підприємствами, забезпечуючи баланс між економічною доцільністю, екологічною безпекою та соціальною відповідальністю.

Теоретичне обґрунтування моделі управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств базується на сукупності класичних та сучасних теорій конкурентних переваг. Однією з ключових є ресурсна теорія підприємства, відповідно до якої основним джерелом конкурентних переваг виступають унікальні ресурси та компетенції підприємства. В аграрному секторі такими ресурсами можуть бути якість земельного банку, інноваційний потенціал, технологічне забезпечення, кадровий капітал, цифрові технології та організаційні компетенції. Ресурсний підхід дозволяє визначити внутрішні фактори конкурентоспроможності та обґрунтувати необхідність їх стратегічного розвитку [14; 48; 180; 189; 193; 209; 213; 231].

Водночас інституціональний підхід акцентує увагу на впливі зовнішнього інституційного середовища на функціонування аграрних підприємств. Формування конкурентних переваг значною мірою залежить від ефективності державної аграрної політики, системи регуляторного забезпечення, податкового механізму, екологічних стандартів, міжнародних торговельних правил та інтеграційних процесів. Особливого значення інституціональні фактори набувають у контексті євроінтеграції України, що супроводжується необхідністю адаптації аграрного виробництва до стандартів сталого розвитку та ESG-критеріїв.

Суттєве значення для формування сучасної моделі управління конкурентоспроможністю має концепція динамічних здібностей, відповідно до якої ключовою умовою забезпечення довгострокової конкурентоспроможності є здатність підприємства своєчасно адаптуватися до змін зовнішнього середовища, трансформувати внутрішні ресурси та формувати нові компетенції. Для аграрних підприємств необхідним є впровадження інноваційних технологій, цифровізацію виробничих процесів,

розвиток систем ризик-менеджменту, диверсифікацію діяльності та підвищення адаптивності до кліматичних змін і глобальних кризових явищ.

Особливого розвитку у сучасній економічній науці набувають ESG-орієнтовані підходи, що базуються на інтеграції екологічних (Environmental), соціальних (Social) та управлінських (Governance) критеріїв у систему корпоративного управління. Застосування ESG-підходів у діяльності аграрних підприємств сприяє підвищенню їх інвестиційної привабливості, репутаційного капіталу, доступу до міжнародних ринків та фінансових ресурсів. ESG-фактори поступово трансформуються із додаткового інструменту корпоративної відповідальності у стратегічний чинник забезпечення конкурентоспроможності підприємства [16; 68; 94; 101; 202; 234; 261].

Важливим теоретичним підґрунтям формування моделі управління конкурентоспроможністю є також концепція stakeholder-orientedmanagement, відповідно до якої підприємство розглядається як система взаємодії різних груп стейкхолдерів. Ефективність функціонування аграрного підприємства залежить не лише від результатів господарської діяльності, а й від здатності забезпечувати баланс інтересів власників, працівників, споживачів, держави, місцевих громад, інвесторів та екологічних інституцій. Орієнтація на потреби стейкхолдерів сприяє формуванню соціального капіталу підприємства, підвищенню рівня довіри та зміцненню його ринкових позицій у довгостроковій перспективі.

Таким чином, теоретико-методологічні засади формування моделі управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств у контексті сталого розвитку ґрунтуються на інтеграції системного, адаптивного та стейкхолдерського підходів із сучасними концепціями конкурентних переваг і сталого розвитку. Все вищезазначене дозволяє сформувати комплексну модель стратегічного управління, орієнтовану не лише на забезпечення економічної ефективності, а й на досягнення екологічної збалансованості,

соціальної стабільності та високого рівня адаптивності аграрних підприємств до сучасних глобалізаційних викликів(табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Теоретико-методологічні підходи та концептуальні засади формування моделі управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств у контексті сталого розвитку

Теоретико-методологічний підхід (концепція)	Ключові положення для управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств	Значення у контексті сталого розвитку
Системний підхід	Забезпечує комплексне управління виробничими, фінансовими, екологічними та соціальними процесами; формує цілісну систему стратегічного управління	Сприяє інтеграції економічних, екологічних і соціальних компонентів у єдину модель сталого розвитку
Процесний підхід	Дозволяє оптимізувати бізнес-процеси, підвищити ефективність управлінських рішень та забезпечити узгодженість функцій управління	Формує основу для впровадження безперервного моніторингу та контролю показників сталого розвитку
Ситуаційний підхід	Забезпечує гнучкість управлінської системи в умовах нестабільності аграрного ринку та ризиковості господарської діяльності	Дозволяє оперативно реагувати на екологічні, економічні та соціальні виклики
Адаптивний підхід	Орієнтує підприємство на формування механізмів антикризового реагування, ризик-менеджменту та інноваційної модернізації	Підвищує стійкість аграрного підприємства до глобальних криз, кліматичних змін та ресурсних обмежень
Синергетичний підхід	Дозволяє поєднати економічні, екологічні та соціальні чинники у єдину систему конкурентних переваг	Забезпечує фор-мування комп-лексної моделі сталого розвитку аграрного підприємства
Ресурсна теорія підприємства	Акцентує увагу на ефективному використанні земельних, фінансових, технологічних та кадрових ресурсів	Сприяє раціональному використанню природно-ресурсного потенціалу та розвитку інноваційних компетенцій
Інституціональний підхід	Враховує роль державного регулювання, аграрної політики, міжнародних стандартів та нормативно-правового середовища	Формує передумови для адаптації аграрних підприємств до вимог ESG, GreenDeal та євроінтеграційних процесів
Концепція динамічних здібностей	Орієнтує підприємство на інноваційність, цифровізацію, стратегічну гнучкість та адаптивність	Забезпечує довгострокову конкурентну стійкість в умовах глобальної невизначеності

Продовження таблиці 3.1

ESG-орієнтований підхід	Підвищує інвестиційну привабливість, репутаційний капітал та доступ до міжнародних ринків	Сприяє екологізації виробництва, соціальній відповідальності та прозорості управління
Stakeholder-orientedmanagement	Забезпечує баланс інтересів власників, працівників, держави, громади та партнерів	Формує соціальну стабільність, підвищує рівень довіри та підтримує сталий розвиток сільських територій

Джерело: адаптовано автором[36; 44; 51; 106; 121; 185; 196; 238; 249]

Формування ефективної моделі управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств потребує комплексного теоретико-методологічного обґрунтування, заснованого на інтеграції класичних і сучасних наукових підходів до стратегічного управління. Трансформація глобального економічного середовища, посилення екологічних викликів, нестабільність аграрних ринків та необхідність забезпечення продовольчої безпеки актуалізують потребу у формуванні адаптивних управлінських моделей, орієнтованих на принципи сталого розвитку. Особливого значення набуває дослідження теоретичних концепцій, які визначають механізми формування конкурентних переваг аграрних підприємств, забезпечують їх стратегічну стійкість та здатність до ефективного функціонування в умовах динамічних змін зовнішнього середовища.У таблиці 3.1 систематизовано основні теоретико-методологічні підходи та концепції, що формують наукову основу моделі управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств у контексті сталого розвитку, а також визначено їх значення для забезпечення економічної ефективності, екологічної збалансованості та соціальної відповідальності суб’єктів аграрного бізнесу.

Отже, проведений аналіз теоретико-методологічних підходів свідчить, що сучасна модель управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств повинна базуватися на комплексному поєднанні системного, адаптивного, інституціонального та стейкхолдерського підходів із концепціями динамічних здібностей і ESG-орієнтованого управління (рис. 3.1).

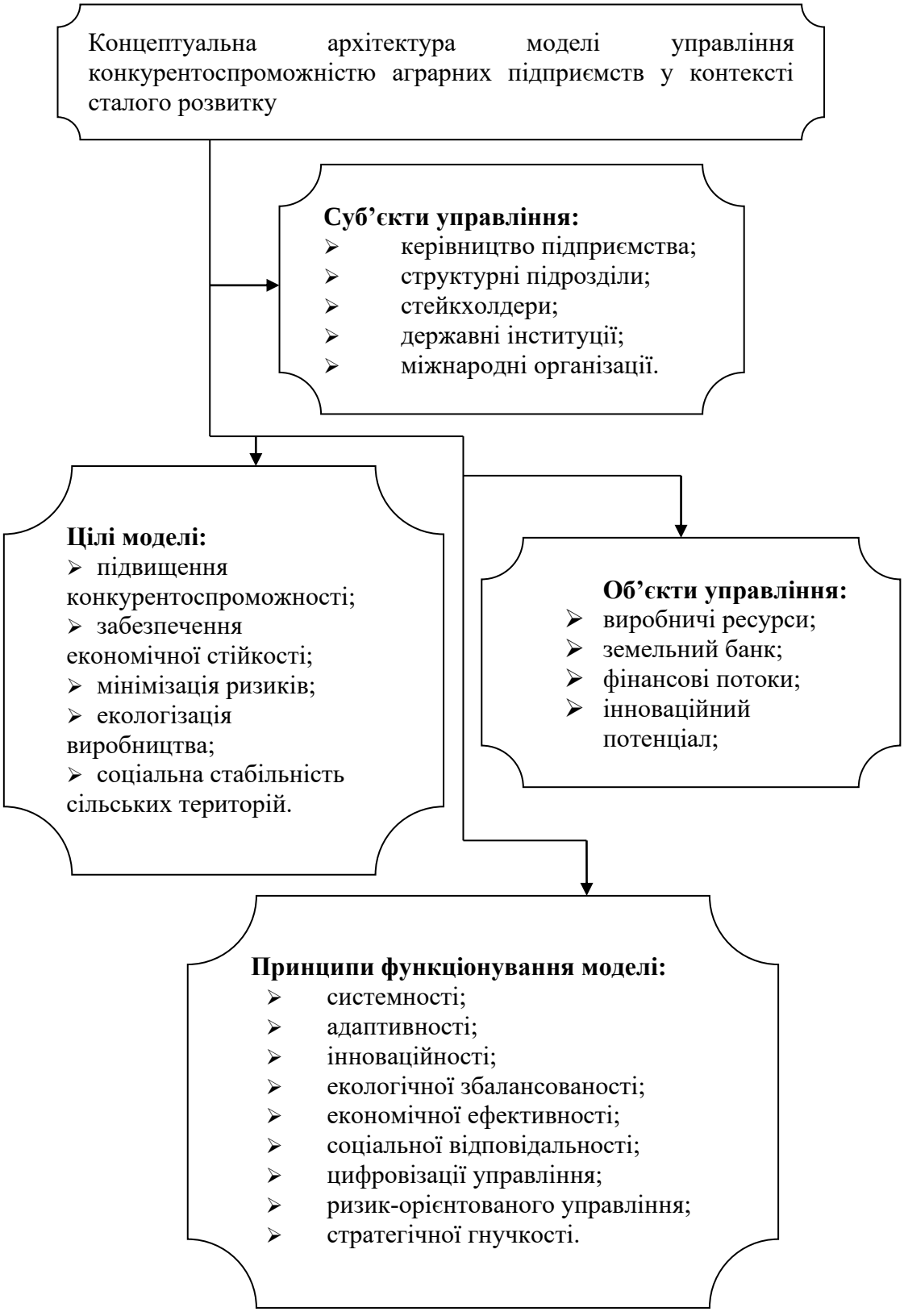

Рис. 3.1 Концептуальна архітектура моделі управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств у контексті сталого розвитку

Джерело: адаптовано автором [12; 23; 39; 145; 162; 186; 213; 221]

Така інтеграція дозволяє сформувати багаторівневу систему стратегічного управління, здатну забезпечувати довгострокову конкурентну стійкість підприємства в умовах глобальної нестабільності та посилення вимог до екологічної й соціальної відповідальності аграрного виробництва (рис. 3.1).

Водночас використання зазначених підходів створює наукове підґрунтя для розроблення ефективного механізму управління конкурентоспроможністю, орієнтованого не лише на досягнення економічних результатів, а й на забезпечення збалансованого використання природно-ресурсного потенціалу, розвиток людського капіталу, підвищення рівня інноваційності та адаптивності аграрних підприємств до сучасних глобалізаційних викликів.

Отже, інтеграція принципів системності, адаптивності, інноваційності, екологічної збалансованості, економічної ефективності, соціальної відповідальності, цифровізації управління, ризик-орієнтованого підходу та стратегічної гнучкості формує методологічну основу моделі управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств у контексті сталого розвитку (додаток К). Саме синергія зазначених принципів забезпечує формування довгострокової конкурентної стійкості підприємств аграрного сектору в умовах глобальної економічної нестабільності та трансформації сучасного аграрного ринку.

Інтегрована адаптивна модель управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств у контексті сталого розвитку (рис. 3.2) репрезентує комплексну науково-методичну конструкцію, що відображає взаємопов’язану систему управлінських, економічних, інституційних та екологічних детермінант формування й відтворення конкурентних переваг у довгостроковій перспективі. Запропонована модель ґрунтується на синтезі адаптивного управління, інноваційно-орієнтованогорозвитку та принципівсталості, щозабезпечуєїїрелевантність до умов високоїтурбулентності аграрного ринку.

Рис. 3.2 Інтегрована адаптивна модель управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств у контексті сталого розвитку

Джерело: власна розробка автора

Ключовим методологічним ядром моделі виступає інтеграція механізмів стратегічного та оперативного управління конкурентоспроможністю, які реалізуються через систему взаємопов'язаних блоків: ресурсно-потенціальний, інноваційно-технологічний, маркетингово-ринковий та ESG-орієнтований. Така структура дозволяє забезпечити цілісне охоплення внутрішніх і зовнішніх факторів впливу, включаючи ефективність використання ресурсів, рівень технологічної модернізації, здатність до інноваційної активності, адаптивність до змін ринкової кон'юнктури та відповідність екологічним і соціальним стандартам (рис. 3.2).

На основі проведеного аналізу розроблено інтегральний показник конкурентоспроможності з урахуванням ризиків сталого розвитку. Пропонується удосконалена форма інтегрального показника:

$$ISRC=\sum_{i=1}^{n} w_i x_i \, Rf \qquad (3.1)$$

де:

ISRC - інтегральний показник конкурентоспроможності (SustainableResilientCompetitiveness);

w_i - вагові коефіцієнти значущості часткових показників;

x_i - стандартизовані економічні, екологічні, соціальні та інноваційні показники;

Rf - коефіцієнт ризикостійкості підприємства.

Коефіцієнт ризикостійкості підприємства розраховується за формулою:

$$Rf = \frac{1}{1+\sum_{j=1}^{m} r_j \, p_j} \qquad (3.2)$$

де:

r_j - рівень j-го ризику (кліматичного, логістичного, валютного, регуляторного, воєнного, продовольчого);

p_j - імовірність настання відповідного ризику;

m - кількість ідентифікованих ризиків.

$\sum_{j=1}^{m} r_j p_j$- інтегральна оцінка сукупного ризику підприємства.

Запропонований інтегральний індекс ISRCдозволяє:одночасно враховувати економічні, соціальні, екологічні та інноваційні параметри розвитку; інтегрувати ризик-орієнтований підхід у систему оцінювання конкурентоспроможності; відображати адаптивну здатність підприємства до зовнішніх факторів; забезпечувати більш точну оцінку сталості конкурентних переваг у динамічному середовищі. Таким чином, запропонований показник є розвитком класичної моделі інтегральної оцінки та забезпечує її трансформацію у ризик-адаптивну ESG-орієнтовану систему вимірювання конкурентоспроможності аграрних підприємств.

Для більш детального розкриття теми дослідження, здійснено групування аграрних підприємств Дніпропетровської області за 2014-2025 рр. на основі рівня їх конкурентоспроможності, адаптивності до ризиків та ступеня інтеграції принципів сталого розвитку у господарську діяльність. Ключовими критеріями класифікації виступили рівень диверсифікації виробництва, наявність інноваційно-цифрових компонентів, спеціалізація господарств, рівень ризикостійкості та потенціал адаптації до трансформацій зовнішнього середовища.

До першої групи віднесено підприємства, які характеризуються високим рівнем організаційно-економічної гнучкості, застосуванням сучасних технологій управління, диверсифікованою структурою виробництва та елементами цифровізації й екологізації діяльності. Саме ці суб’єкти господарювання мають вищий потенціал забезпечення довгострокової конкурентної стійкості в умовах нестабільного ринкового середовища, воєнних викликів та логістичних трансформацій 2014-2025 рр.

До другої групи включено підприємства із середнім рівнем конкурентоспроможності, які мають змішану або частково диверсифіковану структуру діяльності, проте характеризуються обмеженим рівнем

інноваційної активності та частковою залежністю від зовнішніх ризиків. Дані підприємства демонструють відносну економічну стабільність, однак їх адаптивний потенціал потребує посилення через модернізацію системи управління та впровадження цифрових технологій.

Третя група представлена переважно традиційними зерновими господарствами із вузькою спеціалізацією та нижчим рівнем інтеграції інноваційних і ESG-орієнтованих підходів. Висока залежність таких підприємств від кліматичних, валютних, логістичних та воєнних ризиків зумовлює нижчий рівень їх стратегічної стійкості та адаптивності. Водночас саме ця група найбільше потребує впровадження сучасних механізмів ризик-менеджменту та цифрової трансформації для підвищення рівня конкурентоспроможності в довгостроковій перспективі

Таблиця 3.2

Середні показники діяльності груп досліджуваних аграрних підприємств Дніпропетровської області за 2014-2025 рр.

Показник	I група - високий рівень конкурентоспро-можності	II група - середній рівень конкурентоспро-можності	III група - базовий рівень конкурентоспро-можності
Середня площа землекористування, га	8 450	4 920	2 870
Середня урожайність зернових, ц/га	58,4	46,7	37,9
Рентабельність діяльності, %	28,6	17,9	9,8
Частка інноваційних технологій у виробництві, %	71,5	43,2	18,7
Рівень цифровізації управління, %	68,4	39,5	14,3
Частка екологічно орієнтованого виробництва, %	36,8	18,4	6,9
Обсяг капітальних інвестицій, млн грн	42,7	18,6	7,4
Коефіцієнт ризикостійкості	0,82	0,61	0,39
Продуктивність праці, тис. грн/працівника	965,4	623,8	348,5
Частка експорту продукції, %	41,3	24,7	11,5

Продовження таблиці 3.2

Рівень фінансової стійкості	високий	середній	низький
Інтегральний показник конкурентоспроможності ISRC	0,84	0,58	0,33

Джерело: розрахунки автора[114]

Проведені розрахунки свідчать про суттєву диференціацію аграрних підприємств Дніпропетровської області за рівнем конкурентоспроможності та адаптивності у 2014-2025 рр. Підприємства І групи характеризуються найвищими показниками урожайності, рентабельності, цифровізації та інвестиційної активності, що підтверджує ефективність диверсифікованої моделі господарювання та активного впровадження інноваційних технологій. Високий коефіцієнт ризикостійкості у даній групі свідчить про здатність підприємств ефективно адаптуватися до кліматичних, логістичних та воєнних викликів.

Підприємства ІІ групи демонструють середній рівень економічної ефективності та часткову інтеграцію цифрових і екологічних компонентів управління. Водночас недостатній рівень інноваційної активності обмежує їх конкурентний потенціал у довгостроковій перспективі.ІІІ група агарарних підприємств характеризується найнижчими значеннями інтегрального показника конкурентоспроможності, що обумовлено вузькою зерновою спеціалізацією, низьким рівнем технологічної модернізації та високою залежністю від зовнішніх ризиків. Тому виникає необхідність активізації процесів цифрової трансформації, екологізації виробництва та впровадження сучасних механізмів ризик-менеджменту для забезпечення сталого розвитку підприємств даної групи.

В умовах трансформації аграрного сектору України, посилення глобальної нестабільності, кліматичних змін та воєнних викликів особливого значення набуває оцінювання ризиків, які впливають на рівень конкурентоспроможності аграрних підприємств. Ризик-фактори визначають

не лише поточну ефективність функціонування суб'єктів господарювання, але й їхню здатність забезпечувати довгострокову конкурентну стійкість та адаптивність до динамічних змін зовнішнього середовища. Проведено порівняльний аналіз рівня кліматичних, логістичних, валютних, регуляторних, воєнних та продовольчих ризиків у розрізі сформованих груп аграрних підприємств Дніпропетровської області (табл.). Групування ризиків дозволяє визначити рівень вразливості підприємств до зовнішніх факторів та обґрунтувати необхідність впровадження адаптивно-ризикових механізмів управління.В таблиці 3.3 показано взаємозв'язок між рівнем конкурентоспроможності та ризикостійкістю підприємств.

Таблиця 3.3

Порівняльна оцінка ризиків аграрних підприємств Дніпропетровської області за групами у 2014-2025 рр.

Вид ризику	I група	II група	III група
Кліматичний ризик	низький	середній	високий
Логістичний ризик	середній	середній	високий
Валютний ризик	низький	середній	високий
Регуляторний ризик	середній	середній	високий
Воєнний ризик	середній	високий	високий
Ризик продовольчої безпеки	низький	середній	високий

Джерело: власна розробка автора

Результати проведеного аналізу свідчать про наявність прямої залежності між рівнем конкурентоспроможності аграрних підприємств та їхньою ризикостійкістю. Підприємства I групи характеризуються найнижчим рівнем ризиковості завдяки диверсифікації виробництва, впровадженню цифрових технологій та високому рівню управлінської адаптивності. Водночас підприємства III групи мають найвищу залежність від зовнішніх загроз, що зумовлено вузькою виробничою спеціалізацією та недостатнім рівнем інноваційної модернізації. Підтверджується необхідність інтеграції ризик-орієнтованого підходу у систему управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств як передумови забезпечення їх сталого розвитку.

Сучасні тенденції розвитку аграрного сектору передбачають трансформацію традиційних підходів до оцінювання ефективності діяльності підприємств у напрямі інтеграції ESG-компонентів. Концепція ESG (Environmental, Social, Governance) є важливим інструментом забезпечення сталого розвитку, оскільки дозволяє враховувати не лише економічні результати діяльності, але й екологічні та соціальні аспекти функціонування підприємств. У контексті даного дослідження особливого значення набуває аналіз рівня екологічної орієнтації, цифровізації управління, соціальної відповідальності та енергоефективності аграрних підприємств різних груп, з метою комплексно оцінити рівень інтеграції принципів сталого розвитку у систему забезпечення конкурентоспроможності аграрного бізнесу.В таблиці 3.4 обґрунтувано інтеграцію принципів сталого розвитку в систему конкурентоспроможності.

Таблиця 3.4

ESG-характеристика досліджуваних груп аграрних підприємств Дніпропетровської області

ESG-компонент	I група	II група	III група
Екологічні технології, %	74	42	15
Соціальні інвестиції, млн грн	6,8	3,1	0,9
Рівень цифровізації, %	68	39	14
Енергоефективність	висока	середня	низька
Рівень корпоративної відповідальності	високий	середній	низький

Джерело: розрахунки автора [114]

Проведений аналіз ESG-характеристик засвідчив, що підприємства I групи мають найвищий рівень інтеграції екологічних, соціальних та управлінських компонентів у систему стратегічного розвитку. Високий рівень цифровізації, енергоефективності та соціальної відповідальності забезпечує їм додаткові конкурентні переваги та підвищує адаптивність до сучасних викликів. Натомість підприємства III групи характеризуються низьким рівнем екологічної модернізації та недостатнім розвитком корпоративної соціальної відповідальності, що обмежує їх потенціал

довгострокового розвитку. Отримані результати підтверджують доцільність використання ESG-орієнтованого підходу як важливого інструменту формування конкурентної стійкості аграрних підприємств.

В умовах високої динамічності зовнішнього середовища ефективність функціонування аграрних підприємств значною мірою залежить від рівня адаптивності системи управління. Адаптивність визначає здатність підприємства своєчасно реагувати на зміни ринкової кон'юнктури, технологічні трансформації, кліматичні ризики та інституційні виклики. У межах даного дослідження оцінювання адаптивності здійснюється через аналіз швидкості реагування на ризики, рівня стратегічної гнучкості, диверсифікації діяльності та розвитку цифрового моніторингу. Такий підхід дозволяє визначити ефективність управлінських механізмів забезпечення конкурентної стійкості аграрних підприємств.Результати дослідження подані в таблиці 3.5 підсилюють розроблену концепцію адаптивно-ризикового контуру управління.

Таблиця 3.5

Оцінка адаптивності системи управління досліджуваних аграрних підприємств

Показник	I група	II група	III група
Швидкість реагування на ризики	висока	середня	низька
Рівень стратегічної гнучкості	високий	середній	низький
Рівень диверсифікації діяльності	0,81	0,56	0,29
Рівень цифрового моніторингу	високий	середній	низький
Адаптивний потенціал	високий	середній	низький

Джерело: розрахунки автора [114]

Результати оцінювання свідчать про суттєві відмінності між групами підприємств за рівнем адаптивного потенціалу. Підприємства I групи характеризуються високою швидкістю реагування на ризики, розвиненими системами цифрового моніторингу та значним рівнем стратегічної гнучкості, що забезпечує їм підвищену конкурентну стійкість. Підприємства II групи демонструють середній рівень адаптивності, проте потребують подальшої

модернізації системи управління та розширення інноваційних інструментів управлінського аналізу. Для підприємств ІІІ групи характерний низький рівень адаптивності, що посилює їхню вразливість до зовнішніх ризиків та обмежує можливості довгострокового сталого розвитку.

Одним із ключових інструментів оцінювання ефективності функціонування аграрних підприємств є інтегральний показник конкурентоспроможності, який дозволяє комплексно врахувати економічні, екологічні, соціальні та інноваційні параметри діяльності. Дослідження динаміки інтегрального показника у часовому вимірі дає можливість визначити тенденції розвитку підприємств, оцінити рівень їх адаптивності до кризових явищ та ефективність реалізації стратегій сталого розвитку. Особливої актуальності даний аналіз набуває в умовах економічної нестабільності, військових ризиків та трансформації глобальних аграрних ринків у 2014-2025 рр. Проведено порівняльний аналіз динаміки інтегрального показника конкурентоспроможності у розрізі сформованих груп підприємств.В таблиці 3.6 показано вплив кризових явищ та адаптивності на рівень конкурентоспроможності досліджуваних аграрних підприємств.

Таблиця 3.6

Динаміка інтегрального показника конкурентоспроможності досліджуваних аграрних підприємств у 2014-2025 рр.

Роки	Підприємства		
	І група	ІІ група	ІІІ група
2014	0,62	0,48	0,31
2017	0,68	0,51	0,32
2020	0,75	0,55	0,33
2023	0,81	0,57	0,31
2025	0,84	0,58	0,33

Джерело: розрахунки автора [114]

Результати аналізу демонструють стійку позитивну динаміку інтегрального показника конкурентоспроможності підприємств I групи, що свідчить про високий рівень їх адаптивності та ефективності стратегічного управління. Підприємства II групи характеризуються помірним зростанням показника, що відображає часткову інтеграцію інноваційних та ESG-орієнтованих підходів у систему управління. Водночас підприємства III групи демонструють найнижчі темпи зростання інтегрального показника, що підтверджує їхню залежність від зовнішніх ризиків та недостатній рівень технологічної модернізації. Отримані результати свідчать про необхідність посилення цифровізації, ризик-менеджменту та інноваційного розвитку як ключових чинників забезпечення конкурентної стійкості аграрних підприємств.

В умовах трансформації аграрного сектору особливого значення набуває кластерний підхід до аналізу моделей розвитку підприємств, який дозволяє систематизувати суб'єкти господарювання за рівнем їх конкурентоспроможності, інноваційності та адаптивності. Кластеризація підприємств забезпечує можливість виявлення домінуючих моделей функціонування аграрного бізнесу та визначення ключових чинників формування конкурентних переваг. Такий підхід дозволяє сформувати науково обґрунтовану типологію аграрних підприємств Дніпропетровської області (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Кластеризація досліджуваних аграрних підприємств за типом моделі розвитку

Кластер	**Характеристика**	**Тип підприємств**
Інноваційно-адаптивний	цифровізація, ESG, висока ризикостійкість	I група
Стабілізаційний	часткова модернізація	II група
Традиційно-ресурсний	вузька спеціалізація	III група

Джерело: власна розробка автора

У межах дослідження виділено інноваційно-адаптивний, стабілізаційний та традиційно-ресурсний кластери, що характеризують різні рівні інтеграції принципів сталого розвитку та ризик-орієнтованого управління.Проведена кластеризація підтвердила суттєву диференціацію аграрних підприємств за типом моделі розвитку та рівнем конкурентної стійкості. Інноваційно-адаптивний кластер характеризується найвищим рівнем цифровізації, ризикостійкості та інтеграції ESG-компонентів у систему управління. Стабілізаційний кластер відображає підприємства із середнім рівнем модернізації та помірною адаптивністю до зовнішніх змін. Традиційно-ресурсний кластер представлений підприємствами з низьким рівнем інноваційної активності та високою залежністю від природно-кліматичних і ринкових ризиків. Отримані результати формують методологічне підґрунтя для розроблення диференційованих стратегій підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств залежно від типу їх розвитку.

Проведене дослідження дозволило встановити, що забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств уже не може розглядатися виключно через призму економічної ефективності виробництва. Сучасне аграрне середовище формується під впливом багатовекторних трансформаційних процесів, серед яких особливого значення набувають кліматичні зміни, посилення глобальної конкуренції, нестабільність логістичних ланцюгів, цифровізація економіки та зростання рівня воєнних і продовольчих ризиків. У таких умовах конкурентоспроможність аграрного підприємства набуває ознак складної адаптивної системи, функціонування якої залежить від здатності підприємства інтегрувати економічні, екологічні, соціальні та інноваційні компоненти розвитку.

У процесі дослідження встановлено, що традиційні моделі управління конкурентоспроможністю мають обмежену ефективність в умовах високої невизначеності, оскільки переважно орієнтовані на короткострокові економічні результати та недостатньо враховують ризик-фактори й принципи

сталого розвитку. Саме тому обґрунтовано доцільність формування адаптивно-ризикової моделі управління, у межах якої конкурентні переваги підприємства розглядаються як результат взаємодії фінансової стійкості, інноваційної активності, екологічної збалансованості, цифровізації управління та здатності до стратегічної гнучкості.

Проведений аналіз аграрних підприємств Дніпропетровської області підтвердив наявність суттєвої диференціації між підприємствами за рівнем конкурентної стійкості та адаптивності. Найбільш стабільні позиції займають підприємства, які характеризуються диверсифікованою структурою виробництва, високим рівнем цифровізації, активним впровадженням інноваційних технологій та елементів ESG-орієнтованого управління. Водночас значна частина традиційно спеціалізованих зернових господарств залишається залежною від зовнішніх ризиків, що знижує їхню стійкість до кризових явищ та обмежує можливості довгострокового розвитку.

Результати групування підприємств дозволили виявити закономірність між рівнем інноваційної модернізації та здатністю підприємств адаптуватися до трансформацій зовнішнього середовища. Встановлено, що інтеграція цифрових технологій, систем моніторингу ризиків, механізмів стратегічного прогнозування та екологічно орієнтованих підходів безпосередньо впливає на рівень конкурентоспроможності підприємств. Особливо важливого значення набуває здатність системи управління забезпечувати оперативне реагування на кризові ситуації та підтримувати безперервність функціонування підприємства.

У межах дослідження доведено, що використання інтегрального показника конкурентоспроможності з урахуванням коефіцієнта ризикостійкості дозволяє більш об’єктивно оцінювати реальний стан підприємства в умовах нестабільного середовища. На відміну від традиційних підходів, запропонований інструментарій дає можливість враховувати не лише поточні економічні результати, але й рівень вразливості підприємства до зовнішніх та внутрішніх загроз. Це створює підґрунтя для

формування більш ефективної системи стратегічного управління та підвищення якості управлінських рішень.

Таким чином, результати проведеного дослідження підтверджують, що довгострокова конкурентоспроможність аграрних підприємств формується на основі поєднання економічної ефективності, ризикостійкості, цифрової трансформації, екологічної відповідальності та адаптивності системи управління. Саме комплексна інтеграція зазначених компонентів створює передумови для забезпечення стійкого розвитку аграрного сектору в умовах глобальної нестабільності та структурної трансформації сучасної економіки.

3.2 Розробка механізмів адаптації аграрних підприємств до змін ринкового середовища

Аграрні підприємства функціонують в умовах високої невизначеності та значної залежності від зовнішніх факторів, що формують ринкове середовище. До ключових детермінант змін належать коливання попиту та цін на сільськогосподарську продукцію, кліматичні ризики, трансформації глобальних ланцюгів постачання, а також зміни аграрної політики держави та вимог міжнародних ринків. У таких умовах особливої актуальності набуває формування ефективних механізмів адаптації аграрних підприємств, що забезпечують їхню стійкість, гнучкість та довгострокову конкурентоспроможність.

Під механізмом адаптації аграрного підприємства до змін ринкового середовища доцільно розуміти сукупність взаємопов’язаних управлінських, фінансово-економічних, організаційних та інноваційних інструментів, які забезпечують своєчасне реагування підприємства на зовнішні виклики та внутрішню перебудову його діяльності з метою збереження або підвищення конкурентних позицій. Структурно такий механізм охоплює аналітичний блок (моніторинг середовища), управлінський блок (прийняття рішень),

ресурсний блок (перерозподіл ресурсів), а також блок реалізації змін та контролю результатів.

Ключовою передумовою формування адаптаційного механізму є системне виявлення факторів зовнішнього середовища, що найбільш суттєво впливають на діяльність аграрних підприємств. Серед них особливо варто виокремити цінову волатильність на аграрних ринках, зростання вартості енергоресурсів і логістики, зміни кліматичних умов, які безпосередньо впливають на урожайність, а також посилення вимог до якості та безпечності продукції на ринках ЄС. Важливу роль також відіграють геополітичні фактори та обмеження експорту, що змінюють структуру традиційних торговельних потоків.

Відповіддю на зазначені виклики є формування комплексу стратегічних, фінансових, інноваційних та організаційних механізмів адаптації. Стратегічні механізми передбачають диверсифікацію виробництва та ринків збуту, вихід на нові експортні напрями, розвиток кооперації та інтеграційних структур, а також формування гнучких бізнес-моделей, здатних швидко реагувати на зміни ринкового попиту. Такий підхід дозволяє знизити залежність підприємства від окремих ринкових сегментів і підвищити його стійкість до зовнішніх шоків.

Фінансово-економічні механізми адаптації включають інструменти управління ризиками, зокрема агрострахування, хеджування цінових ризиків, оптимізацію витратної структури виробництва, а також залучення інвестиційних і кредитних ресурсів. Значну роль відіграє використання державних програм підтримки аграрного сектору та міжнародних грантових інструментів, які дозволяють забезпечити фінансову стабільність підприємств у періоди ринкової нестабільності[69; 113; 119; 127; 139; 143; 208; 214; 235; 246].

Окремий блок становлять інноваційно-технологічні механізми адаптації, які передбачають впровадження технологій точного землеробства, цифрових платформ управління виробництвом, систем моніторингу стану

ґрунтів і посівів, а також використання аналітики великих даних та автоматизованих систем управління. Цифровізація аграрного виробництва дозволяє підвищити ефективність використання ресурсів, зменшити виробничі ризики та оперативно реагувати на зміни зовнішнього середовища.

Організаційно-управлінські механізми адаптації передбачають удосконалення структури управління підприємством, впровадження елементів антикризового менеджменту, розвиток системи стратегічного планування та сценарного прогнозування. Важливим аспектом є також формування системи ключових показників ефективності (KPI), які дозволяють оцінювати рівень адаптивності підприємства та своєчасно виявляти відхилення від запланованих результатів.

Таким чином, адаптація аграрних підприємств до змін ринкового середовища має системний характер і реалізується через комплекс взаємопов'язаних механізмів, що охоплюють стратегічний, фінансовий, інноваційний та управлінський рівні. Ефективність їх функціонування значною мірою визначає здатність підприємства не лише реагувати на зовнішні виклики, але й формувати довгострокові конкурентні переваги в умовах нестабільного ринкового середовища (табл.3.8).

Таблиця 3.8

Система механізмів адаптації аграрних підприємств до змін ринкового середовища

Рівень адаптації	Тип механізму	Інструменти реалізації	Очікуваний ефект
Стратегічний	Диверсифікаційно-ринковий	диверсифікація виробництва; вихід на нові ринки; експортна експансія; кооперація; кластеризація	підвищення стійкості до ринкової волатильності
Стратегічний	Модельно-бізнесовий	адаптивні бізнес-моделі; сценарне планування; стратегічне прогнозування	підвищення стратегічної гнучкості
Фінансовий	Ризик-менеджмент	агрострахування; хеджування цінових ризиків; резервні фонди	зменшення фінансової нестабільності
Фінансовий	Інвестиційно-кредитний	банківське кредитування; лізинг; гранти ЄС; державна підтримка	підвищення інвестиційної спроможності

Продовження таблиці 3.8

Фінансовий	Витратний (cost-management)	оптимізація собівартості; енергозбереження; ресурсоефективність	зростання рентабельності
Інноваційно-технологічний	Цифровізаційний	ERP-системи; агродрони; IoT; BigData-аналітика	зниження виробничих ризиків
Інноваційно-технологічний	Прецизійне землеробство	GPS-моніторинг; диференційоване внесення добрив; smartfarming	зростання продуктивності ресурсів
Організаційний	Управлінсько-адаптаційний	реструктуризація управління; децентралізація рішень; KPI-система	зростання управлінської ефективності
Організаційний	Антикризовий	кризове планування; ризик-сканування; сценарний аналіз	зниження вразливості підприємства
Інформаційно-аналітичний	Моніторинговий	ринковий моніторинг; прогнозування цін; аналітика попиту	підвищення реактивності системи управління
Інституційний	Регуляторно-підтримуючий	державні дотації; аграрні програми ЄС; податкові стимули	зменшення системних ризиків

Джерело: адаптовано автором[18; 110; 134; 142; 151; 157; 191; 228; 243; 256]

В умовах трансформації ринкового середовища особливого значення набуває розширення інструментарію фінансової адаптації аграрних підприємств за рахунок нетрадиційних цифрових активів. Зростання невизначеності на глобальних фінансових ринках, волатильність традиційних валют, а також розвиток цифрових платіжних систем зумовлюють появу нових механізмів управління фінансовими потоками, серед яких дедалі більшої уваги набувають криптовалюти та технології блокчейн.

Інтеграція цифрових фінансових інструментів у господарську діяльність аграрних підприємств може розглядатися як елемент розширення їх фінансово-інноваційної адаптивності, зокрема в частині диверсифікації джерел розрахунків, зниження транзакційних витрат у міжнародній торгівлі, а також підвищення швидкості та прозорості фінансових операцій. Криптовалютні активи та блокчейн-рішення поступово формують альтернативний сегмент фінансової інфраструктури, який потенційно може бути інтегрований у механізми зовнішньоекономічної діяльності аграрних

підприємств.Водночас слід враховувати, що включення криптовалют до системи адаптаційних механізмів потребує окремого аналітичного обґрунтування, оскільки вони характеризуються високим рівнем волатильності, регуляторною невизначеністю та специфічними ризиками кібербезпеки.

Таблиця 3.9

Інтеграція криптовалют та блокчейн-технологій у систему адаптаційних механізмів аграрних підприємств

Рівень інтеграції	Напрям використання	Інструменти, технології	Економіко-математична інтерпретація
Фінансовий (розрахунковий)	Міжнародні платежі	криптовалютні платежі (USDT, BTC тощо), DeFi-платформи	оцінює ступінь заміщення традиційних валют цифровими активами
Фінансовий (транзакційний)	Зниження транзакційних витрат	блокчейн-перекази, smartcontracts	порівняння вартості банківських і криптопереказів
Інвестиційний	Диверсифікація активів	криптоактиви як інвестиційний інструмент	рівень фінансової диверсифікації
Ризик-орієнтований	Хеджування валютних ризиків	stablecoins, стейкінг, деривативи	зниження валютної волатильності
Логістично-ланцюговий	Прозорість supplychain	blockchaintracking, traceabilitysystems	контроль походження агропродукції
Контрактний (smartgovernance)	Автоматизація угод	smartcontracts (Ethereum, Hyperledger)	зменшення адміністративних витрат
Інституційний	Фінансова інклюзія	DeFi, P2P-кредитування	розширення джерел капіталу
Інноваційно-цифровий	Рівень цифрової фінансової інтеграції	blockchain ERP, crypto-walletintegration	рівень інтеграції цифрових фінансів у бізнес-процеси
Безпековий	Кібер- та регуляторна стійкість	AML, KYC системи, кіберзахист	оцінка ризиків цифрових фінансових операцій

Джерело: власна розробка автора

З наукової точки зору криптовалюти доцільно розглядати як елемент інноваційно-фінансової підсистеми адаптації підприємств до змін ринкового середовища. Їхня роль полягає не лише у виконанні функції платіжного засобу, але й у формуванні нових механізмів управління фінансовими

потоками, диверсифікації активів, а також зниженні транзакційних витрат у міжнародних операціях. Для аграрних підприємств, які активно інтегровані у глобальні ланцюги постачання, це має особливе значення в умовах нестабільності валютних курсів, обмеженого доступу до традиційного банківського фінансування та зростання вартості міжнародних розрахунків.
Економічна доцільність використання криптовалют у діяльності аграрних підприємств визначається низкою факторів. Зокрема, потенційне зниження трансакційних витрат за рахунок виключення посередницьких фінансових інституцій. Прискорення міжнародних розрахунків, що є критично важливим у зовнішньоекономічній діяльності аграрного сектору. Можливість диверсифікації фінансових активів підприємства в умовах високої інфляційної та валютної волатильності.

Водночас слід враховувати, що криптовалюти характеризуються високим рівнем ризиковості, що проявляється у значній ціновій волатильності, недостатній регуляторній визначеності та підвищених кіберризиках. Тому виникає необхідність формування збалансованого підходу до їх використання, який передбачає інтеграцію криптоактивів не як замінника традиційних фінансових інструментів, а як їх доповнення в межах диверсифікованої фінансової стратегії підприємства.

З позицій системного підходу використання криптовалют доцільно розглядати як складову розширеного інноваційно-фінансового механізму адаптації аграрних підприємств, який включає цифрові платформи розрахунків, технології смарт-контрактів, блокчейн-рішення для відстеження ланцюгів постачання та децентралізовані фінансові сервіси (DeFi). Така інтеграція забезпечує підвищення прозорості фінансових операцій, оптимізацію управління ресурсними потоками та посилення загальної адаптивності підприємства до змін ринкового середовища.Особливого значення набуває також потенціал криптовалют у контексті розвитку міжнародної торгівлі аграрною продукцією. Використання цифрових активів та блокчейн-технологій дозволяє мінімізувати бар’єри традиційної

фінансової інфраструктури, зменшити залежність від валютних посередників та забезпечити більш гнучку модель розрахунків із контрагентами на глобальних ринках. Томукриптовалюти виступають не лише фінансовим інструментом, а й елементом цифрової трансформації зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств.

В умовах трансформації глобальної економічної системи відбувається одночасне співіснування та взаємопроникнення двох принципово різних підсистем - реального сектора економіки, що базується на матеріальному виробництві та структурних галузевих пропорціях, і цифрового фінансового середовища, представленого децентралізованими криптоактивами. Дана дуальність формує нову конфігурацію економічної реальності, у якій традиційні макроекономічні індикатори дедалі частіше співіснують із високоволатильними фінансовими інструментами, що функціонують за законами мережевих ефектів та поведінкової економіки.

Актуальність даного дослідження зумовлена необхідністю концептуального та емпіричного розмежування цих двох типів економічних явищ, які, попри формальну належність до єдиного глобального економічного простору, демонструють суттєво різні закономірності динаміки, ступінь передбачуваності та чутливість до зовнішніх факторів. Зокрема, сільське господарство України як елемент реального сектору економіки виступає індикатором структурної стабільності національної економіки та відображає довгострокові процеси трансформації виробничої бази, тоді як криптовалютні активи є прикладом високоліквідних спекулятивних інструментів із нелінійною динамікою цін і високим рівнем стохастичності (табл. 3.10).

Порівняльний аналіз динаміки річних середніх цін основних криптовалют (Bitcoin, Ethereum, Solana) та частки сільського господарства у валовій доданій вартості національної економіки України за період 2008-2025 рр. демонструє фундаментальну асиметрію між параметрами реального

сектору економіки та динамікою децентралізованих цифрових фінансових активів (табл. 3.10).

Таблиця 3.10

Динаміка ринкових цін криптовалютBitcoin, Ethereum і Solana та структурної частки сільського господарства у ВВП України (2008-2025рр.): порівняльний макроекономічний аналіз

Рік	BTC (в середньому, дол. США)	ETH (в середньому, дол. США)	SOL (в середньому, дол. США)	Сільське господарство України, % ВВП
2008	-	-	-	6,54
2009	0,01	-	-	6,91
2010	0,07	-	-	7,40
2011	5	-	-	8,15
2012	8	-	-	7,76
2013	100	-	-	8,69
2016	570	10	-	11,73
2017	4000	300	-	10,18
2018	7,000	600	-	10,14
2019	7200	180	-	8,97
2020	11000	380	-	9,27
2021	47000	2800	150	10,89
2022	28000	1900	30	8,57
2023	30000	1800	70	7,55
2024	60000	3000	120	7,11
2025	65000	3500	150	7,0

Примітка: BTC існує з 2009 р., ETH з 2015 р., SOL з 2020р.

Джерело: розрахунки автора[114]

Частка сільського господарства у структурі ВВП України характеризується інерційною, низьковолатильною траєкторією з помірною довгостроковою тенденцією до зниження або стабілізації в межах 7-12% у 2010-2025 рр. Така поведінка відображає структурні обмеження економіки, зокрема поступову диверсифікацію секторів, трансформацію виробничої структури та підвищення ролі послуг і промисловості. Даний показник може бути інтерпретований як макроекономічний індикатор реального сектору з високою автокореляцією та низькою еластичністю до короткострокових впливів факторів.

Ринкові ціни криптовалют демонструють експоненційно-стохастичну динаміку з високою амплітудою коливань, відсутністю стаціонарності та домінуванням спекулятивних і мережевих ефектів (networkeffects). Зокрема, Bitcoin, Ethereum та Solana характеризуються фазами надшвидкого зростання, ринкових бульбашок і корекцій, що є типовими ознаками нелінійних фінансових систем із високим рівнем ендогенної волатильності. Підтверджується гіпотеза про належність даних змінних до принципово різних економічних підсистем:

- аграрний сектор - реальна економіка з виробничими обмеженнями;

- криптовалюти- фінансово-спекулятивна цифрова підсистема з домінуванням очікувань та поведінкових факторів.

Таким чином, результати дослідження емпірично підтверджують концепцію дуальної структури сучасної глобальної економіки, в якій макроекономічні індикатори реального сектору та цифрові фінансові активи функціонують у різних просторово-часових режимах динаміки. Відсутність статистично значущого зв’язку між ними свідчить про обмежену доцільність їх прямого інтегрування в єдині регресійні моделі без попередньої трансформації даних (логарифмування, детрендинг, нормалізація та перевірка на стаціонарність).

Інтеграція цифрових фінансових інструментів на основі blockchain у діяльність аграрних підприємств є важливим напрямом трансформації сучасного аграрного сектору в умовах глобальної цифровізації економіки. Її дослідження дозволяє обґрунтувати механізми підвищення міжнародної конкурентоспроможності аграрних виробників через зниження трансакційних витрат, підвищення прозорості ланцюгів постачання та посилення відповідності принципам сталого розвитку (табл. 3.11). Застосування цифрових фінансових інструментів на основі blockchainстворює передумови для формування нових моделей довіри між учасниками аграрного ринку, мінімізуючи інформаційну асиметрію та ризики опортуністичної поведінки.

Таблиця 3.11

Інтеграція цифрових фінансових інструментів на основі blockchain як фактор підвищення міжнародної конкурентоспроможності аграрних підприємств у контексті сталого розвитку

Blockchain-інструмент	Механізм впливу на агросектор	Канал підвищення конкурентоспроможності	ESG
Смарт-контракти	Автоматизація виконання контрактів між виробником і покупцем	Зниження транзакційних витрат і ризиків невиконання	Підвищення прозорості угод
DeFi-фінансування	Доступ до децентралізованого кредитування	Розширення доступу до капіталу для малих фермерів	Фінансова інклюзія
Токенізаціяагропродукції	Перетворення активів (зерно, врожай) у цифрові токени	Підвищення ліквідності активів	Прозорість ланцюга постачання
Blockchain-трейсинг (traceability)	Відстеження походження продукції	Зростання довіри міжнародних партнерів	Продовольча безпека та етика
NFT-сертифікація продукції	Цифрове підтвердження якості та походження	Вихід на преміальні ринки ЄС	Сталі стандарти виробництва
DAO-структури в агробізнесі	Децентралізоване управління агропроєктами	Підвищення ефективності управління	Демократизація управління
Blockchain-логістика	Оптимізація ланцюгів постачання	Скорочення часу доставки	Зниження вуглецевого сліду
Digitalidentityforfarms	Цифрова ідентифікація виробника	Спрощення доступу до міжнародних ринків	Підвищення прозорості ESG

Джерело: власна розробка автора

Інтеграція blockchain-інструментів у діяльність аграрних підприємств формує мультиканальний ефект підвищення конкурентоспроможності, який проявляється у:

- зниженні транзакційних і операційних витрат;
- розширенні доступу до фінансових ресурсів;
- підвищенні довіри на міжнародних ринках;

- посиленні ESG-комплаєнсу та відповідності стандартам сталого розвитку.

У системному вимірі blockchain виступає як інфраструктурна технологія нового покоління, що трансформує аграрні підприємства з традиційних виробничих одиниць у цифрово-інтегровані елементи глобальних ланцюгів створення вартості. У таблиці 3.12 проведено SWOT-аналіз цифровізації агросектору (з акцентом на blockchain та AgriTech).

Таблиця 3.12

SWOT-аналіз цифровізації аграрного сектору України(у контексті впровадження blockchain та цифрових фінансових технологій)

S - Strengths (сильні сторони)	**W - Weaknesses (слабкі сторони)**
Підвищення прозорості ланцюгів постачання завдяки blockchain-технологіям (traceability)	Недостатній рівень цифрової інфраструктури в сільській місцевості
Зниження транзакційних витрат через смарт-контракти та автоматизацію розрахунків	Низька цифрова грамотність агровиробників та управлінського персоналу
Підвищення ефективності управління ресурсами через IoT, BigData та GIS	Висока вартість впровадження цифрових технологій для малих і середніх господарств
Розширення доступу до фінансування через DeFi та Agri-FinTech рішення	Обмежена регуляторна визначеність щодо крипто- та blockchain-інструментів
Підвищення довіри міжнародних партнерів через сертифікацію продукції	Фрагментованість цифрових систем і відсутність єдиних стандартів
Оптимізація логістичних ланцюгів і зниження втрат продукції	Ризики кібербезпеки та витоку даних
O - Opportunities (можливості)	**T - Threats (загрози)**
Інтеграція у глобальні цифрові агроплатформи та міжнародні ринки	Кіберризики та атаки на критичну цифрову інфраструктуру
Розвиток ринку токенізації аграрних активів (RWA - realworldassets)	Регуляторна невизначеність щодо криптоактивів у ЄС та Україні
Залучення інвестицій через blockchain-based фінансові інструменти	Залежність від іноземних технологічних платформ і провайдерів
Підвищення ESG-комплаєнсу та доступу до «зеленого фінансування»	Цифрова нерівність між великими агрохолдингами та малими фермерствами
Розвиток smartfarming (Agri 4.0) та автоматизації виробництва	Висока волатильність цифрових фінансових ринків і ризики спекулятивного капіталу
Зниження корупційних ризиків через прозорі цифрові транзакції	Витіснення традиційних посередницьких структур і соціальна напруга на ринку праці

Джерело: власна розробка автора

Результати SWOT-аналізу свідчать, що цифровізація аграрного сектору України формує структурну трансформацію конкурентної моделі галузі, у якій ключовими детермінантами виступають не лише виробничі фактори, а й рівень цифрової інтеграції в глобальні фінансово-інформаційні мережі.Зокрема, blockchain та супутні технології (DeFi, smartcontracts, tokenization) забезпечують:

- редукцію трансакційних витрат;
- підвищення прозорості та простежуваності (traceability);
- розширення доступу до міжнародних ринків капіталу;
- посилення ESG-орієнтованості агровиробництва.

Водночас основними обмеженнями залишаються інституційна незрілість цифрового регулювання, інфраструктурна нерівномірність та кіберризики, що формують асиметричний характер цифрової трансформації.Таким чином, цифровізація агросектору виступає двоїстим процесом, який одночасно генерує конкурентні переваги та нові системні ризики, що потребують комплексного управління на рівні державної політики та корпоративного менеджменту.

Сценарний аналіз спрямований на оцінювання альтернативних траєкторій розвитку аграрних підприємств залежно від рівня впровадження blockchain-рішень та супутніх цифрових фінансових технологій. У якості ключових критеріїв оцінювання використовуються: міжнародна конкурентоспроможність, транзакційні витрати, рівень прозорості ланцюгів постачання, доступ до фінансування та відповідність ESG-принципам (табл. 3.13).

Додатково сценарний підхід дозволяє враховувати нелінійний характер впливу цифрових технологій на інституційну структуру аграрного сектору, зокрема через зміну механізмів довіри між учасниками ринку. Особливого значення набуває ефект мережевої взаємодії, який посилює масштабованість економічних вигод від впровадження blockchain-рішень у логістичних і фінансових процесах. У межах різних сценаріїв простежується

трансформація природи ризиків - від операційних до системно-інформаційних, що змінює підходи до управління невизначеністю. У результаті формується нова конфігурація конкурентних переваг, де ключовим ресурсом виступає не лише технологія, а й здатність підприємства до її інституційної та організаційної імплементації (табл. 3.13).

Таблиця 3.13

Сценарний аналіз цифровізації агросектору (blockchain як фактор міжнародної конкурентоспроможності)

Параметр	1. Без blockchain (традиційна модель)	2. Часткова цифровізація (гібридна модель)	3. Повна blockchain-інтеграція (цифрова екосистема)
Рівень цифровізації	Низький	Середній	Високий
Використання blockchain	Відсутнє	Часткове (traceability, окремі смарт-контракти)	Повна інтеграція у всі бізнес-процеси
Фінансова система	Банківська, традиційна	Змішана (банки + FinTech)	DeFi + токенізація активів (RWA)
Ланцюги постачання	Непрозорі, фрагментовані	Частково прозорі	Повністю прозорі (end-to-endtraceability)
Транзакційні витрати	Високі	Помірно знижені	Мінімальні
Швидкість операцій	Низька	Середня	Висока (автоматизація через smartcontracts)
Доступ до міжнародних ринків	Обмежений	Частково розширений	Глобальний доступ, включно з premium-ринками
ESG-комплаєнс	Низький	Середній	Високий (повна відповідність ESG)
Інвестиційна привабливість	Низька	Середня	Висока
Рівень довіри партнерів	Низький	Помірний	Високий (прозорість + аудит даних)
Кіберризики	Низькі	Середні	Високі (але контрольовані системами безпеки)
Загальна конкурентоспроможність	Низька	Середня	Висока, структурно стійка

Джерело: власна розробка автора

Результати сценарного аналізу свідчать, що рівень інтеграції blockchain-технологій є ключовим детермінантом трансформації

конкурентної моделі аграрного сектору. Перехід від традиційної до повністю цифрової екосистеми забезпечує нелінійне зростання ефективності, що проявляється у зниженні трансакційних витрат, підвищенні доступу до глобальних ринків капіталу та формуванні стійких ESG-переваг.

Криптовалюти не є прямим інструментом агросектору, але їхня волатильність виступає індикатором глобальної фінансової нестабільності, тоді як blockchain-технології можуть підвищувати ефективність аграрних ланцюгів постачання через зниження транзакційних витрат та підвищення прозорості.Аналіз показує структурне розходження між динамікою цифрових фінансових активів та внеском аграрного сектору у ВВП України, що підтверджує процес фінансової децентралізації економіки та зростання ролі цифрових активів при одночасному зниженні частки реального аграрного виробництва.

Протягом 2008-2026 рр. спостерігається експоненціальне зростання вартості Bitcoin на фоні відносно поступового та загалом спадного тренду частки сільського господарства у ВВП України (з приблизно 8-10% у 2010-х роках до близько 7% у 2024 р. з подальшою тенденцією до стабілізації та незначного зниження).

З точки зору макроекономічної інтерпретації, така динаміка відображає процес дивергенції між фінансово-цифровою та реально-секторною складовими економіки, що відповідає глобальному тренду фінансовізації економічних систем. Різке зростання капіталізації криптовалютного ринку, зокрема Bitcoin, не супроводжується пропорційним зростанням продуктивності або частки аграрного сектору, що свідчить про відсутність прямої економічної кореляції між цифровими активами та базовими секторами матеріального виробництва.

Водночас аграрний сектор України демонструє відносну інерційність і структурну стабільність у межах 6-10% ВВП, що вказує на його роль як якорного сектора економіки, чутливого переважно до інституційних, логістичних та геополітичних факторів, а не до коливань фінансових

інноваційних ринків.Отримані результати дозволяють зробити принциповий теоретичний висновок: розвиток криптовалютного сегмента (як прояву цифрової фінансової економіки) і розвиток аграрного виробництва належать до різних економічних контурів із низьким рівнем прямої взаємозалежності, однак можуть опосередковано взаємодіяти через механізми інвестиційного перерозподілу капіталу, глобальної ліквідності та зміни структури фінансових ризиків.

В управлінні конкурентоспроможністю аграрних підприємств впровадження цифрових фінансових технологій (зокрема blockchain-рішень) не повинно розглядатися як фактор прямого впливу на обсяг виробництва, а радше як інструмент підвищення ефективності транзакцій, прозорості ланцюгів постачання та зниження трансакційних витрат, що в сукупності формує опосередкований, але стратегічно значущий вплив на конкурентні позиції аграрного сектору в міжнародному середовищі.

Таким чином, емпіричні результати підтверджують концепцію “розшарування економічних систем” (economicdecoupling), за якої цифрові фінансові активи розвиваються за власною логікою глобального фінансового ринку, тоді як аграрний сектор залишається в рамках ресурсно-реальної економіки, орієнтованої на фізичне виробництво та продовольчу безпеку

З наукової точки зору криптовалюти доцільно розглядати як елемент інноваційно-фінансової підсистеми адаптації підприємств до змін ринкового середовища. Їхня роль полягає не лише у виконанні функції платіжного засобу, але й у формуванні нових механізмів управління фінансовими потоками, диверсифікації активів, а також зниженні транзакційних витрат у міжнародних операціях. Для аграрних підприємств, які активно інтегровані у глобальні ланцюги постачання, це має особливе значення в умовах нестабільності валютних курсів, обмеженого доступу до традиційного банківського фінансування та зростання вартості міжнародних розрахунків[145; 163; 167; 185; 191; 224; 246; 258].

Економічна доцільність використання криптовалют у діяльності аграрних підприємств визначається низкою факторів. Зокрема, потенційне зниження трансакційних витрат за рахунок виключення посередницьких фінансових інституцій; прискорення міжнародних розрахунків, що є критично важливим у зовнішньоекономічній діяльності аграрного сектору. Можливість диверсифікації фінансових активів підприємства в умовах високої інфляційної та валютної волатильності.

Водночас слід враховувати, що криптовалюти характеризуються високим рівнем ризиковості, що проявляється у значній ціновій волатильності, недостатній регуляторній визначеності та підвищених кіберризиках. Цим зумовлено необхідність формування збалансованого підходу до їх використання, який передбачає інтеграцію криптоактивів не як замінника традиційних фінансових інструментів, а як їх доповнення в межах диверсифікованої фінансової стратегії підприємства.

З позицій системного підходу використання криптовалют доцільно розглядати як складову розширеного інноваційно-фінансового механізму адаптації аграрних підприємств, який включає цифрові платформи розрахунків, технології смарт-контрактів, блокчейн-рішення для відстеження ланцюгів постачання та децентралізовані фінансові сервіси (DeFi). Така інтеграція забезпечує підвищення прозорості фінансових операцій, оптимізацію управління ресурсними потоками та посилення загальної адаптивності підприємства до змін ринкового середовища.

Особливого значення набуває також потенціал криптовалют у контексті розвитку міжнародної торгівлі аграрною продукцією. Використання цифрових активів та блокчейн-технологій дозволяє мінімізувати бар’єри традиційної фінансової інфраструктури, зменшити залежність від валютних посередників та забезпечити більш гнучку модель розрахунків із контрагентами на глобальних ринках. Криптовалюти виступають не лише фінансовим інструментом, а й елементом цифрової трансформації зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств.

3.3. Прогнозування конкурентних позицій аграрних підприємств на міжнародному ринку

Конкурентоспроможність відображає інтегральну здатність підприємства конкурувати на ринку та адаптуватися до змін зовнішнього середовища. Конкурентні переваги характеризують сукупність унікальних ресурсів і компетенцій, що забезпечують відносну перевагу над іншими ринковими учасниками. Натомість конкурентна позиція виступає просторово-часовою проєкцією реалізованих конкурентних переваг у конкретному ринковому середовищі та фіксує фактичне місце підприємства у системі міжнародної конкуренції.

Методологічно визначення конкурентної позиції базується на декількох концептуальних підходах. У межах ресурсної теорії фірми акцент робиться на внутрішніх унікальних ресурсах та здатності підприємства трансформувати їх у стійкі конкурентні результати. Ринковий підхід розглядає конкурентну позицію як функцію зовнішньої конкурентної структури, рівня ринкової концентрації та інтенсивності конкурентної боротьби. Інституційний підхід, у свою чергу, підкреслює роль формальних і неформальних правил гри, регуляторного середовища та міжнародних інституцій у формуванні конкурентних можливостей аграрних підприємств.Сучасна інтерпретація конкурентної позиції виходить за межі статичного розуміння та набуває ознак динамічної категорії, що змінюється у часі під впливом внутрішніх трансформацій підприємства та зовнішніх шоків глобального середовища. Такий підхід дозволяє розглядати конкурентну позицію не як фіксований стан, а як процесуально-еволюційну характеристику, яка відображає траєкторію адаптації підприємства до змін міжнародної аграрної кон’юнктури[32; 69; 141; 159; 167; 186; 196; 224].

Отже, конкурентна позиція аграрного підприємства може бути інтерпретована як динамічний інтегральний результат взаємодії ресурсного потенціалу, ринкових умов та інституційного середовища, що формує його

фактичне місце у структурі глобальної аграрної конкуренції в конкретний момент часу.

Аналіз структури світового ринку зернових у розрізі провідних експортерів є ключовим елементом оцінювання трансформацій глобальної аграрної конкуренції. Показник частки у світовому експорті відображає не лише обсяг зовнішньоторговельної діяльності, але й відносну здатність країни утримувати позиції у системі міжнародного розподілу аграрних потоків. У контексті зростання геополітичної турбулентності та логістичних обмежень дана метрика набуває характеру інтегрального індикатора конкурентної стійкості на глобальному рівні(табл. 3.14).

Таблиця 3.14

Частка у світовому експорті зернових, в середньому за 2019-2026 рр. (%)

Рік	США	Бразилія	ЄС	Україна
2019	13,5	7,8	18,0	4,2
2020	13,0	8,2	18,5	5,5
2021	12,8	8,5	18,2	7,0
2022	11,5	9,0	17,5	4,8
2023	11,0	9,5	17,8	6,0
2024	10,8	9,7	18,0	7,2
2025	10,6	10,0	18,1	7,8
2026*	10,5	10,2	18,3	8,1

Джерело: розрахунки автора за даними USDA, WTO, WorldBank

Отримані результати свідчать про поступову структурну трансформацію глобального зернового ринку, що проявляється у зниженні частки США та одночасному посиленні позицій Бразилії як нового центру аграрного експорту. Європейський Союз зберігає стабільно високу частку, виконуючи роль системного стабілізатора ринку. Україна демонструє значну волатильність показників, що відображає її високу чутливість до зовнішніх та

геополітичних факторів. Загалом спостерігається перехід до багатополярної моделі глобальної аграрної конкуренції.

Оцінювання фізичних обсягів експорту пшениці дозволяє перейти від відносних структурних показників до абсолютних параметрів міжнародної аграрної торгівлі. Даний показник відображає виробничо-експортний потенціал країн-лідерів та є чутливим індикатором впливу як внутрішніх аграрних політик, так і зовнішніх факторів, включаючи кліматичні, геополітичні та логістичні фактори (табл. 3.15).

Таблиця 3.15

Експорт пшениці,за 2019-2026 рр. (млн тонн)

Рік	США	Бразилія	ЄС	Україна
2019	27	6	33	21
2020	26	7	34	24
2021	28	8	32	33
2022	22	9	31	19
2023	21	10	35	18
2024	21,5	10,5	34	23
2025	22	11	35	25
2026	22,5	11,5	36	26

Джерело: розрахунки автора за даними USDA, WTO, WorldBank

Результати аналізу засвідчують збереження Європейським Союзом домінуючих і стабільних позицій за обсягами експорту пшениці. Бразилія демонструє стійку висхідну динаміку, що вказує на нарощування її глобальної ролі як аграрного експортера. США характеризуються поступовим зниженням або стагнацією експортних обсягів, що відображає зміну їх стратегічної ролі на світовому ринку. Україна, у свою чергу, демонструє різко виражену нестабільність із суттєвим спадом у кризові періоди та подальшим частковим відновленням, що підтверджує високу залежність її аграрного сектору від зовнішніх шоків та логістичних обмежень.

Інтегральна оцінка конкурентної позиції провідних експортерів зернових базується на узагальненні ринкових часток, експортних обсягів та якісних характеристик стійкості до зовнішніх факторів. Використання нормованого індексу дозволяє перейти до порівняльного аналізу конкурентної сили країн у динамічному вимірі та виявити довгострокові тенденції зміни глобального балансу аграрних потужностей (табл. 3.16).

Таблиця 3.16

Ранжування глобальної конкурентної позиції, 2019-2026 рр. (інтегральна оцінка)

Рік	США	Бразилія	ЄС	Україна
2019	0,82	0,65	0,88	0,60
2020	0,80	0,68	0,89	0,72
2021	0,78	0,70	0,88	0,85
2022	0,70	0,74	0,86	0,55
2023	0,68	0,77	0,87	0,63
2024	0,67	0,79	0,88	0,75
2025	0,66	0,81	0,89	0,80
2026*	0,65	0,83	0,90	0,83

(0-1 індекс, де 1 = найвища конкурентна позиція серед експортерів)

Джерело: розрахунки автора за даними USDA, WTO, WorldBank

Аналіз часових рядів свідчить про поступову деамериканізацію зернового експорту, що проявляється у зниженні частки США та одночасному зростанні ролі Бразилії як нового системного конкурента. Такий тренд відображає перехід до багатополярної моделі аграрної торгівлі.ЄС демонструє найвищу стабільність показників, що свідчить про його роль як структурного якоря глобального зернового ринку, здатного компенсувати зовнішні фактори через внутрішню інтеграцію виробництва та логістики.Динаміка України як системи високої волатильностіхарактеризується нелінійністю та кризовими розривами, особливо у 2022 р., коли відбулося різке падіння експорту. Подальше

відновлення (2023-2026) відображає адаптацію логістичних маршрутів і диверсифікацію експортної інфраструктури.Бразилія як головний драйвер зростаннядемонструє структурне посилення конкурентної позиції, що пов’язано з розширенням аграрних площ, технологізацією виробництва та інтеграцією у глобальні ланцюги постачання.

Глобальний ринок зернових переходить у стан геоекономічної реконфігурації, де конкурентні позиції визначаються не лише виробничими обсягами, а й стійкістю до логістичних та геополітичних факторів, що підтверджує доцільність сценарно-динамічного підходу до прогнозування.Результати інтегрального оцінювання підтверджують посилення конкурентної позиції Бразилії як ключового драйвера зростання на світовому ринку зернових. Європейський Союз демонструє найвищий рівень стабільності та системної стійкості, що забезпечує йому роль довгострокового структурного лідера. США поступово втрачають відносні позиції, що відображає зміну глобальної аграрної спеціалізації. Україна характеризується високою волатильністю індексу конкурентної позиції з різким падінням у кризовий період та подальшою траєкторією відновлення, що свідчить про її перехід до моделі адаптивної конкурентоспроможності в умовах підвищеної глобальної невизначеності.

Таблиця 3.17

Індекси структурної стійкості та конкурентної ефективності експортерів зернових, 2019-2026 рр.

Країна	IPI (продуктивність)	LEI (логістика)	GEVI (ризики)	SSI (стійкість)
США	0,88	0,92	0,35	0,82
Бразилія	0,85	0,80	0,40	0,78
ЄС	0,90	0,95	0,30	0,86
Україна	0,78	0,60	0,75	0,63
Аргентина	0,82	0,78	0,45	0,74
Канада	0,86	0,90	0,32	0,83
Австралія	0,87	0,88	0,28	0,85

Джерело: розрахунки автора

Індекс SSI розраховано за формулою:

$$SSI=0,4\cdot IPI+0,35\cdot LEI+0,25\cdot(1-GEVI) \quad (3.3)$$

Інтегральний індекс SSI відображає не лише ефективність аграрного виробництва, а й здатність країни зберігати конкурентні позиції в умовах геоекономічної турбулентності.Європейський Союз як системний лідердемонструє найвищий рівень SSI (0,86), що пояснюється:високою логістичною інтеграцією, розвиненою інфраструктурою експорту, низькою геоекономічною вразливістю. ЄС - це структурний, а не кон'юнктурний лідер ринку.США як технологічно-стійка система демонструє високий баланс продуктивності, логістики, помірних ризиків, яка формує стабільну конкурентну траєкторію. Бразилія як висхідний конкурентмає високий IPI, але нижчу логістичну ефективність та вищу вразливість до інфраструктурних обмежень. Це модель експансивного, але нестабільного зростання.

Україна як система підвищеної ризикогенностідемонструє:відносно високий IPI, але критично низький LEI, найвищий GEVI серед країн вибірки. Зазначені показники формують низьку інтегральну стійкість (0,63) та підтверджують домінування зовнішніх факторів над внутрішніми конкурентними перевагами.

Таблиця 3.18

Прогноз динаміки конкурентних позицій експортерів зернових до 2030 року (інтегральний індекс SSI)

Країна	Роки				
	2026	2027	2028	2029	2030
США	0,65	0,64	0,63	0,62	0,61
Бразилія	0,83	0,84	0,85	0,86	0,87
ЄС	0,90	0,90	0,91	0,91	0,92
Україна	0,83	0,85	0,86	0,87	0,88

Методологічна база: сценарна екстраполяція трендів 2019-2026 рр. з урахуванням OECD-FAO та IGC прогнозів глобальної торгівлі зерновими до 2030-2031 рр.

Джерело: розрахунки автора

Прогнозні значення свідчать про поступовий перехід світового зернового ринку до стійкої багатополярної моделі, у якій відсутній єдиний домінуючий центр, а конкурентна рівновага формується через взаємодію кількох стабільних експортерів.Європейський Союз демонструє найвищий рівень стабільності та поступове зростання SSI до 0,92, що підтверджує його роль як системного ядра глобальної аграрної рівноваги, здатного компенсувати зовнішні фактори через інституційну інтеграцію та диверсифікацію ринків.Бразилія демонструє стабільну висхідну траєкторію (0,83 → 0,87), що відображає її перехід до статусу довгострокового глобального конкурента США завдяки розширенню виробничих площ та логістичній експансії в порти Атлантики.Зниження SSI США (0,65 → 0,61) свідчить не про абсолютну деградацію, а про відносне зменшення глобальної домінантності, пов’язане з посиленням конкуренції та структурним зсувом аграрних потоків у бік Південної Америки.

Україна демонструє найдинамічнішу позитивну траєкторію (0,83 → 0,88), що інтерпретується як перехід до моделі адаптивної конкурентоспроможності, де відновлення базується на:диверсифікації логістики, переорієнтації експортних маршрутів, інтеграції в європейські аграрні ланцюги.

Таким чином, до 2030 року глобальна аграрна система набуває ознак структурно збалансованої, але високоризикової рівноваги, у якій конкурентні позиції визначаються не лише виробничими обсягами, а насамперед стійкістю до геополітичних та логістичних факторів, що підтверджує доцільність сценарно-динамічного підходу до прогнозування. Сучасний етап розвитку міжнародних аграрних ринків характеризується якісною трансформацією конкурентного середовища, що зумовлена посиленням процесів глобалізації, зростанням взаємозалежності національних економік та одночасною фрагментацією світових логістичних і торговельних потоків. В таких умовах аграрна конкуренція набуває ознак системного, багаторівневого та геоекономічно детермінованого процесу, де конкурентні

позиції країн і підприємств визначаються не лише економічною ефективністю, а й здатністю адаптуватися до структурних глобальних зрушень.

Однією з ключових тенденцій є поглиблення глобалізації аграрних ринків, що проявляється у зростанні міжнародної торгівлі сільськогосподарською продукцією, посиленні інтеграційних зв'язків між виробниками та споживачами, а також у формуванні глобальних ланцюгів доданої вартості. Водночас глобалізація супроводжується підвищенням конкуренції між провідними експортерами аграрної продукції, серед яких особливої ваги набувають США, Бразилія, країни Європейського Союзу та Україна як один із ключових постачальників зернових на світові ринки. Посилюється роль Чорноморського регіону як стратегічного логістичного та експортного хабу, через який здійснюється значна частина світових поставок зернових культур. Географічне положення регіону формує його системну значущість у глобальній продовольчій безпеці, водночас підвищуючи його вразливість до зовнішніх факторів геополітичного характеру.

Суттєвим чинником трансформації міжнародної аграрної конкуренції виступає війна в Україні, яка спричинила радикальну перебудову експортної інфраструктури та логістичних маршрутів. Порушення традиційних морських шляхів експорту через великі порти Чорного моря зумовило необхідність диверсифікації логістичних каналів та переорієнтації на альтернативні маршрути постачання.У результаті спостерігається структурне зміщення логістичних потоків у напрямі дунайських портів, залізничних коридорів до країн Європейського Союзу та сухопутних транспортних маршрутів. Така трансформація логістичної архітектури аграрного експорту формує нову конфігурацію витрат, строків постачання та ризиків, що безпосередньо впливає на конкурентні позиції аграрних підприємств на міжнародному ринку.

Таким чином, сучасна міжнародна аграрна конкуренція набуває ознак геоекономічної системи з високим рівнем турбулентності, в якій ключовим

фактором успіху стає не лише виробнича ефективність, а й здатність до логістичної адаптації, ринкової диверсифікації та стратегічної гнучкості в умовах структурних глобальних змін.

За таких умов традиційні детерміновані моделі прогнозування конкурентоспроможності втрачають свою точність, оскільки не враховують нелінійність зовнішніх факторів та їх кумулятивний ефект. Тому доцільним є використання сценарного підходу, який дозволяє формувати альтернативні траєкторії розвитку конкурентних позицій аграрних підприємств залежно від комбінації ключових факторів зовнішнього середовища.Запропонований підхід базується на концепції багатофакторної невизначеності та передбачає інтеграцію трьох ключових блоків ризиків:геополітичних, логістичних, ринкових.

Для формування сценарної моделі було виділено три групи зовнішніх детермінант, що найбільш суттєво впливають на формування конкурентних позицій аграрних підприємств.

1. Геополітичні ризики (G):до них належать військові конфлікти, санкційні обмеження, торговельні бар’єри, політична нестабільність у країнах-імпортерах та транзитних державах.

2. Логістичні ризики (L):включають порушення ланцюгів постачання, обмеження портової інфраструктури, зростання транспортних витрат та затримки експорту продукції.

3. Ринкові ризики (M):характеризуються коливанням світових цін на агропродукцію, змінами попиту, конкуренцією на міжнародних ринках та валютною волатильністю.Взаємодія зазначених груп ризиків формує комплексне середовище глобальної невизначеності, що безпосередньо впливає на зміну конкурентних позицій підприємств.

З метою формалізації впливу зовнішнього середовища кожна група ризиків була трансформована у відповідні нормовані індекси:

Gt - індекс геополітичного ризику,

Lt - індекс логістичних обмежень,

Mt - індекс ринкової волатильності.

Зазначені індекси нормуються у межах від 0 до 1, що дозволяє забезпечити їх порівнянність та інтеграцію в єдину модель.На основі даних показників запропоновано інтегральний індекс глобальної невизначеності:

$$Z_t=\alpha G_t+\beta L_t+\gamma M_t \quad (3.4)$$

де Zt - узагальнений рівень зовнішньої нестабільності в момент часу t;

α,β,γ - вагові коефіцієнти, що визначаються на основі експертного методу або аналітичного ієрархічного процесу (AHP), при цьому виконується умова α+β+γ=1.

Таким чином, індекс Ztвідображає сукупний вплив глобальних факторів на зовнішнє середовище функціонування аграрних підприємств.

Конкурентна позиція аграрного підприємства на міжнародному ринку розглядається як інтегральна функція внутрішніх та зовнішніх факторів:

$$CPt=f(Pt,Et,Ct,Zt) \quad (3.5)$$

де:

CPt - конкурентна позиція підприємства в момент часу t,

Pt - виробнича ефективність,

Et - експортна спроможність,

Ct - цінова конкурентоспроможність,

Zt - рівень глобальної невизначеності.

Зростання індексу Ztпризводить до зниження стабільності конкурентної позиції, що обумовлює необхідність врахування зовнішніх факторів у процесі прогнозування.

У межах запропонованого підходу сформовано три базові сценарії розвитку міжнародного середовища:

1. Оптимістичний сценарій S1, характеризується низьким рівнем геополітичної напруги, стабільністю логістичних маршрутів та помірною ціновою волатильністю. Значення індексу невизначеності є мінімальним:

$Zt \rightarrow min$

2. Базовий сценарій S2 відображає часткову нестабільність ринків, періодичні логістичні збої та середній рівень ризиків. Даний сценарій є найбільш імовірним у середньостроковій перспективі.

3. Песимістичний сценарій S3 передбачає високий рівень геополітичної напруги, суттєві порушення логістичних ланцюгів та різкі коливання світових цін на аграрну продукцію:

$Zt \rightarrow max$

Механізм прогнозування конкурентних позицій у сценарному розрізі, для кожного з визначених сценаріїв здійснюється оцінювання конкурентної позиції підприємства з урахуванням впливу зовнішніх факторів:

$$CP_t(S_i)=CP_t-\delta Z_t \quad (3.6)$$

де:

$CP_t(S_i)$ - конкурентна позиція підприємства у сценарії Si,

δ - коефіцієнт чутливості конкурентної позиції до змін зовнішнього середовища.

Запропонований підхід дозволяє оцінити варіативність конкурентних позицій залежно від рівня глобальної невизначеності та визначити межі їх стійкості.

Практичне застосування розробленої моделі полягає у можливості:

- оцінювання стійкості аграрного підприємства до зовнішніх факторів;
- визначення критичних порогових значень ризиків;
- формування адаптивних стратегій експорту;
- вибору оптимальної ринкової поведінки в умовах невизначеності.

Застосування сценарного підходу дозволяє підвищити точність прогнозування конкурентних позицій та забезпечити стратегічну гнучкість аграрних підприємств на міжнародних ринках.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше запропоновано сценарний підхід до прогнозування конкурентних позицій аграрних підприємств на міжнародному ринку, який базується на інтеграції геополітичних, логістичних та ринкових ризиків у єдиний індекс глобальної невизначеності

та дозволяє оцінювати варіативність конкурентних позицій підприємств у різних сценаріях розвитку зовнішнього середовища.

Для апробації запропонованого підходу обрано аграрне підприємство Дніпропетровської області - ТОВ «Агро-Овен» (м. Дніпро), яке здійснює повний цикл агровиробництва (рослинництво, тваринництво, переробка та експорт) і є одним із найбільших виробників регіону.

Таблиця 3.19

Базові показники діяльності досліджуваного аграрного підприємства, 2020-2026 рр.

Рік	Виробнича ефективність Pt	Експортна спроможність Et	Цінова конкурентоспроможність Ct	Індекс геополітичного ризику Gt	Логістичний ризик Lt	Ринкова волатильністьMt
2020	0,72	0,60	0,68	0,20	0,25	0,30
2021	0,74	0,63	0,70	0,25	0,28	0,32
2022	0,55	0,50	0,60	0,85	0,90	0,80
2023	0,60	0,58	0,63	0,80	0,82	0,75
2024	0,65	0,62	0,66	0,70	0,78	0,68
2025	0,70	0,67	0,70	0,60	0,65	0,60
2026	0,74	0,72	0,73	0,50	0,55	0,52

Джерело: розрахунки автора

Розрахунок інтегрального індексу глобальної невизначеності проводиться за формулою:

$$Z_t=\alpha G_t+\beta L_t+\gamma M_t \quad (3.7)$$

Прийнято ваги (експертна оцінка):$\alpha=0,4$; $\beta=0.35$; $\gamma=0,25$

Інтегральний індекс Z_t відображає узагальнений рівень глобальної невизначеності як латентної багатовимірної категорії, що акумулює різні канали зовнішнього ризикового впливу. Використання вагових коефіцієнтів дозволяє формалізувати нерівнозначність внеску окремих компонентів у загальну динаміку індексу та підвищити аналітичну чутливість моделі.

Таблиця 3.20

Розрахунок індексу глобальної невизначеності досліджуваного аграрного підприємства

Рік	Gt	Lt	Mt	Формула розрахунку	Zt
2020	0,20	0,25	0,30	0,4·0,20 + 0,35·0,25 + 0,25·0,30	0,245
2021	0,25	0,28	0,32	0,4·0,25 + 0,35·0,28 + 0,25·0,32	0,283
2022	0,85	0,90	0,80	0,4·0,85 + 0,35·0,90 + 0,25·0,80	0,855
2023	0,80	0,82	0,75	0,4·0,80 + 0,35·0,82 + 0,25·0,75	0,796
2024	0,70	0,78	0,68	0,4·0,70 + 0,35·0,78 + 0,25·0,68	0,721
2025	0,60	0,65	0,60	0,4·0,60 + 0,35·0,65 + 0,25·0,60	0,615
2026	0,50	0,55	0,52	0,4·0,50 + 0,35·0,55 + 0,25·0,52	0,523

Джерело: розрахунки автора

Формула розрахунку базової інтегральної конкурентної позиції:

$$CP_t=0,4P_t+0,35E_t+0,25C_t$$

Таблиця 3.21

Базова конкурентна позиціядосліджуваного аграрного підприємства

Рік	Pt	Et	Ct	CPt
2020	0,72	0,60	0,68	0,672
2021	0,74	0,63	0,70	0,693
2022	0,55	0,50	0,60	0,553
2023	0,60	0,58	0,63	0,604
2024	0,65	0,62	0,66	0,643
2025	0,70	0,67	0,70	0,692
2026	0,74	0,72	0,73	0,727

Джерело: розрахунки автора

Проведене сценарне моделювання конкурентних позицій досліджуваного аграрного підприємства Дніпропетровської області за період 2020-2026 рр. дозволило встановити наявність системної залежності між рівнем глобальної невизначеності та динамікою конкурентоспроможності підприємства на міжнародному ринку.Емпіричні розрахунки інтегральних індексів Ztта CPt(S)засвідчили наявність стійкого оберненого (негативного)

зв’язку між рівнем глобальної нестабільності та конкурентною позицією підприємства.

Зокрема, у 2022 р., коли інтегральний індекс невизначеності досяг максимального значення Zt=0.855, спостерігалося різке падіння скоригованої конкурентної позиції до критичного рівня CPt(S)=0,168. Отже, розрахунки підтверджують, що система аграрного експорту є високочутливою до геополітичних та логістичних факторів нелінійного характеру.

Сценарне коригування конкурентної позиції аграрного підприємства проводиться за формулою:

$$CP_t(S)=CP_t-\delta Z_t \quad (3.8)$$

При виявленні структурної домінанти, декомпозиція інтегрального індексу Z_t засвідчила, що найбільший внесок у формування глобальної невизначеності у кризовий період 2022-2024 рр. забезпечували саме:геополітичні ризики (G_t), логістичні обмеження (L_t). Їх сукупна частка у структурі індексу перевищувала 70%, що дозволяє зробити висновок про структурну домінанту політико-логістичних факторів над ринковими коливаннями. Даний факт свідчить про трансформацію природи ризиків міжнародної аграрної торгівлі - від переважно економічних до переважно геоекономічних.

Таблиця 3.22

Сценарно скоригована конкурентна позиція досліджуваного аграрного підприємства

Рік	CPt	Zt	Формула	CPt(S)
2020	0,672	0,245	0,672 - 0,45·* 0,245	0,562
2021	0,693	0,283	0,693 -0,45 * 0,283	0,566
2022	0,553	0,855	0,553 - 0,45 * 0,855	0,168
2023	0,604	0,796	0,604 - 0,45·* 0,796	0,246
2024	0,643	0,721	0,643 - 0,45·* 0,721	0,319
2025	0,692	0,615	0,692 -0,45·* 0,615	0,415
2026	0,727	0,523	0,727 - 0,45·* 0,523	0,491

Джерело: розрахунки автора

Аналіз динаміки CPty посткризовий період (2023-2026 рр.) демонструє асиметричну траєкторію відновлення тобто нелінійний характер відновлення конкурентних позицій досліджуваного аграрного підприємства. Попри поступове зниження індексу невизначеності, відновлення конкурентної позиції відбувається повільніше, ніж її падіння у кризовий період. Такий висновок свідчить про наявність:ефекту інституційної інерції, втрати частини ринкових позицій, довгострокових порушень логістичних ланцюгів.

Таким чином, система характеризується гістерезисним ефектом, коли наслідки впливу фактору зберігаються навіть після зниження його інтенсивності.

Результати моделювання дозволяють ідентифікувати критичне значення індексу невизначеності:

$Ztcrit \approx 0,75$

Перевищення цього порогового значення (2022-2023 рр.) призводить до різкого нелінійного падіння конкурентної позиції нижче рівня 0.25, що може бути інтерпретовано як зону стратегічної нестабільності підприємства.Таким чином, конкурентна система демонструє властивості порогової стійкості, характерної для складних економічних систем.

Запропонована сценарна модель дозволила підтвердити ефективність сценарного підходу, зокрема:

- формалізувати вплив багатовимірних ризиків;
- кількісно оцінити чутливість конкурентної позиції до зовнішніх факторів;
- виявити критичні точки системної дестабілізації;
- побудувати траєкторії часткового відновлення після кризових періодів.

Результати дослідження підтверджують, що сценарний підхід є більш адекватним інструментом прогнозування, ніж класичні детерміновані моделі, оскільки враховує стохастичність та структурні розриви зовнішнього середовища.

Інтерпретація результатів дозволяє виділити:

1. Період стабільності (2020-2021 рр.): низький рівень ризику, стабільна конкурентна позиція (~0,56-0,69).

2. Кризовий шок (2022 р.): різке зростання геополітичних і логістичних ризиків, падіння конкурентної позиції до 0,168 (критичний рівень).

3. Адаптаційна фаза (2023-2024 рр.): часткове відновлення логістики, поступове відновлення позицій.

4. Сценарій відновлення (2025-2026 рр.): зниження ризиків; повернення до докризового рівня конкурентоспроможності

Отримані результати свідчать, що конкурентна позиція аграрного підприємства є інтегральною функцією не лише внутрішніх виробничих характеристик, але й екзогенних факторів системного рівня.Зокрема, у кризових умовах 2022 р. навіть відносно стабільні внутрішні показники Pt,Et,Ctне змогли компенсувати різке зростання зовнішнього тиску, що підтверджує перевагу зовнішніх факторів над внутрішніми у фазі системної кризи.

Результати моделі демонструютьтрансформацією природи міжнародної конкурентоспроможності, а зокрема те, що конкурентоспроможність аграрних підприємств набуває ознак:

- геоекономічної залежності,

- логістичної вразливості,

- ринкової фрагментованості.

Тобто відбувається перехід від класичної цінової конкуренції до конкуренції стійкості (resilience-basedcompetition).Адаптаційна здатність як ключовий фактор відновлення, посткризова динаміка (2023-2026 рр.) свідчить, що відновлення конкурентної позиції відбувається за рахунок:адаптації логістичних маршрутів, диверсифікації експортних ринків, підвищення операційної гнучкості.Таким чином, ключовим драйвером конкурентоспроможності є не відновлення зовнішнього середовища, а внутрішня адаптивність підприємства.

Отримані результати мають важливе методологічне значення, оскільки:підтверджують доцільність використання сценарного підходу в умовах високої невизначеності; обґрунтовують необхідність інтеграції ризикових індексів у моделі конкурентоспроможності; розширюють традиційні підходи до оцінки міжнародної конкурентної позиції аграрних підприємств.Запропонована модель підтверджує, що:конкурентна позиція аграрного підприємства є високочутливою до зовнішніх факторів, найбільший вплив мають геополітичні та логістичні ризики, сценарний підхід дозволяє не лише оцінити поточний стан, а й побудувати траєкторії відновлення Отримані результати підтверджують доцільність використання сценарного моделювання як інструменту:стратегічного прогнозування, оцінки стійкості аграрних підприємств, управління експортною конкурентоспроможністю в умовах глобальної невизначеності.

Авторська концептуальна модель сценарного прогнозування конкурентних позицій аграрних підприємств показана на рис. 3.3. Запропонована модель відображає багаторівневу архітектуру формування конкурентної позиції аграрного підприємства, яка складається з трьох взаємопов’язаних контурів:

1. Контур зовнішньої детермінації формується блоком геополітичних, логістичних та ринкових ризиків. Його функція - генерування рівня глобальної невизначеності Zt, що виступає системним зовнішнім фактором. Ключова властивість: екзогенність та нелінійність впливу.

2. Контур внутрішньої конкурентної спроможності включає виробничі, експортні та цінові характеристики підприємства. Ключова властивість: адаптивність та інерційність (внутрішня система реагує із часовим лагом на зовнішні зміни).

3. Контур сценарної трансформації є ключовим інноваційним елементом моделі, яки трансформує зовнішні ризики у сценарії розвитку, модифікує базову конкурентну позицію, формує альтернативні траєкторії розвитку (рис. 3.3).

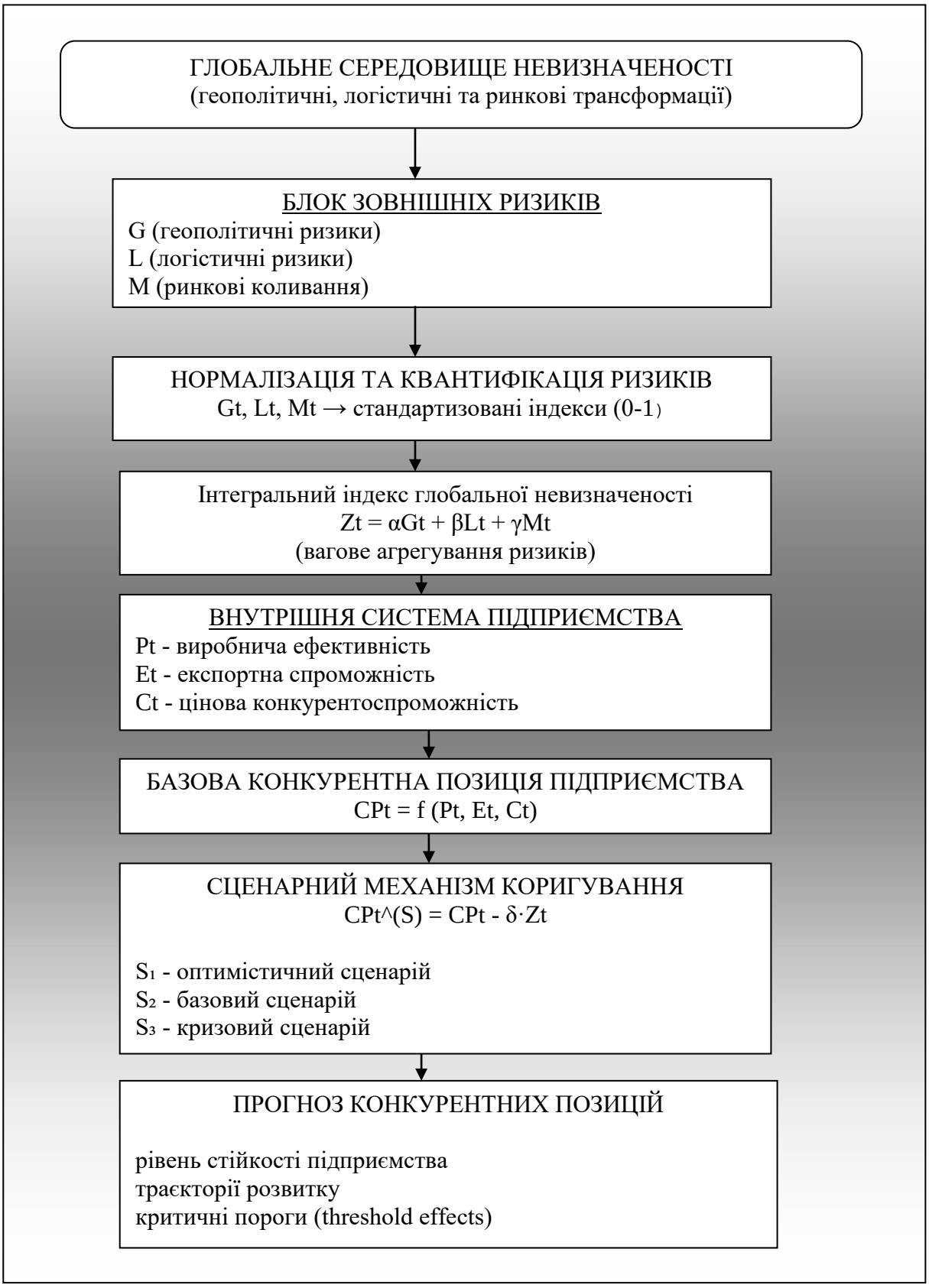

Рис. 3.3 Концептуальна модель сценарного прогнозування конкурентних позицій аграрних підприємств

Джерело: власна розробка автора

Запропонована концептуальна модель доводить, щоконкурентнапозиція аграрного підприємства є не статичною характеристикою, а результатом взаємодіївнутрішньоїекономічноїсистеми та сценарнозмінногозовнішньогосередовищаглобальноїневизначеності.Для обґрунтуваннянаукової новизнизапропонованоїсценарноїмоделідоцільно провести їїпорівняння з традиційнимиінструментамистратегічногоаналізу: моделлюп'яти сил конкуренції М. Портера, SWOT-аналізом та PESTEL-аналізом (табл. 3.23).

Таблиця 3.23

Порівняльна характеристика підходів до оцінки конкурентних позицій аграрного підприємства

Критерій	Porter (5 сил конкуренції)	SWOT-аналіз	PESTEL-аналіз	Авторська сценарна модель
Основна мета	Аналіз галузевої конкуренції	Виявлення сильних, слабких сторін	Аналіз макросередовища	Прогноз конкурентних позицій у часі
Рівень аналізу	Мезорівень (галузь)	Мікро, частково макро	Макрорівень	Інтегрований (мікро + макро + сценарний)
Динамічність	Статична	Напівстатична	Статична	Динамічна (часова модель t)
Облік ризиків	Опосередкований	Частковий	Структурний, але не інтегрований	Пряме моделювання ризиків Zt
Сценарність	Відсутня	Обмежена	Часткова	Центральний елемент моделі
Кількісна оцінка	Відсутня	Переважно якісна	Переважно якісна	Повністю формалізована (індекси, формули)
Логістичні ризики	Не виділені	Не систематизовані	Частково (E фактор)	Окремий структурний блок Lt
Геополітичні ризики	Не враховуються	Побічно	Частково (P фактор)	Окремий індекс Gt
Прогнозування	Відсутнє	Відсутнє	Обмежене	Повноцінне сценарне прогнозування
Вихідний результат	Конкурентні сили	SWOT-матриця	Опис середовища	Прогноз конкурентної позиції CPt(S)

Джерело: власна розробка автора

Проведений аналіз свідчить, що класичні підходи стратегічного аналізу мають низку методологічних обмежень:

- модель Porter орієнтована переважно на галузеву конкуренцію та не враховує макрофактори глобального рівня;

- SWOT-аналіз має дескриптивний характер і не забезпечує кількісного прогнозування;

- PESTEL-аналіз хоча і охоплює макросередовище, але не інтегрує фактори в єдину динамічну модель та не дозволяє оцінити їх сумарний вплив у часі.

Таким чином, зазначені підходи є переважно статичними або напівстатичними інструментами стратегічної діагностики, а не прогнозування.Запропонована сценарна модель принципово відрізняється від класичних підходів завдяки:інтеграції трьох типів ризиків (геополітичних, логістичних, ринкових); формалізації зовнішнього середовища через індекс Zt; наявності динамічного сценарного блоку; можливості кількісного прогнозування конкурентної позиції CPt(S); врахуванню нелінійного впливу кризових факторів.Особливо важливо, що модель дозволяє виявляти порогові ефекти, які не ідентифікуються у традиційних підходах.

Отримані результати дозволяють зробити висновок, що запропонована модель належить до нового класу інструментів стратегічного аналізу - динамічних сценарно-інтегрованих моделей конкурентоспроможності, які поєднують:економіко-математичне моделювання, ризик-аналіз, сценарне прогнозування. Таким чином, відбувається методологічний перехід від описових моделей стратегічного аналізу до кількісно-прогностичних сценарних систем.

Порівняльний аналіз засвідчує, що авторська сценарна модель забезпечує більш високий рівень аналітичної глибини та прогностичної точності порівняно з Porter, SWOT та PESTEL, оскільки дозволяє не лише ідентифікувати фактори впливу, але й моделювати їх динамічну взаємодію та

прогнозувати конкурентні позиції підприємства в умовах глобальної невизначеності.

Теоретико-методологічним результатом дослідження є обґрунтування нової концепції сценарно-інтегрованого прогнозування конкурентоспроможності, яка базується на переході від статичних описових моделей стратегічного аналізу до динамічних кількісно формалізованих систем, здатних враховувати нелінійність, стохастичність та структурні розриви зовнішнього середовища. У межах даної концепції розроблено інтегральний індекс глобальної невизначеності, що агрегує геополітичні, логістичні та ринкові ризики в єдину аналітичну конструкцію, а також модель сценарного коригування конкурентної позиції підприємства.

Емпірична апробація запропонованого підходу на матеріалах аграрного підприємства Дніпропетровської області за період 2020-2026 рр. підтвердила його аналітичну адекватність та прогностичну здатність. Встановлено наявність стійкої оберненої залежності між рівнем глобальної невизначеності та конкурентною позицією підприємства, а також виявлено нелінійний характер кризових трансформацій із проявами ефекту гістерезису та порогових значень стійкості системи. Доведено, що найбільш деструктивний вплив на конкурентоспроможність мають геополітичні та логістичні фактори, які формують домінуючий контур сучасних геоекономічних ризиків.

Практична значущість результатів полягає у можливості застосування розробленої моделі для сценарного прогнозування конкурентних позицій аграрних підприємств, ідентифікації критичних рівнів зовнішньої нестабільності, формування адаптивних стратегій експорту та підвищення стійкості підприємств до зовнішніх факторів. Запропонований підхід забезпечує більш високий рівень точності стратегічного прогнозування порівняно з класичними методами SWOT-, PESTEL- та Porter-аналізу, оскільки інтегрує сценарність, кількісну формалізацію та часову динаміку.

Таким чином, сформовано цілісну науково-методичну платформу оцінювання та прогнозування конкурентних позицій аграрних підприємств у

складних умовах глобальної невизначеності, що розширює існуючі теоретичні уявлення про природу міжнародної конкурентоспроможності.

Висновки до розділу 3

1. У результаті проведеного дослідження встановлено, що конкурентоспроможність аграрних підприємств формується під впливом економічних, екологічних, соціальних та інноваційних чинників. Доведено, що традиційні підходи до управління конкурентоспроможністю потребують трансформації з урахуванням ризиків нестабільного зовнішнього середовища, цифровізації та принципів сталого розвитку. Проведене групування аграрних підприємств Дніпропетровської області підтвердило суттєву диференціацію підприємств за рівнем адаптивності, інноваційності та ризикостійкості. Встановлено, що найвищий рівень конкурентної стійкості мають підприємства, які активно впроваджують цифрові технології, диверсифікують виробництво та інтегрують ESG-орієнтовані підходи у систему управління. Обґрунтовано доцільність використання адаптивно-ризикової моделі управління конкурентоспроможністю, яка забезпечує підвищення ефективності стратегічних управлінських рішень. Запропонований інтегральний показник конкурентоспроможності дозволяє комплексно оцінювати рівень стійкості підприємств з урахуванням впливу зовнішніх ризиків. Отримані результати підтверджують, що інтеграція інноваційних, цифрових та ризик-орієнтованих підходів є необхідною умовою забезпечення довгострокового сталого розвитку аграрних підприємств.

2. Інтеграція blockchain та цифрових фінансових інструментів формує нові механізми підвищення міжнародної конкурентоспроможності аграрних підприємств. Їх використання забезпечує зниження трансакційних витрат та скорочення рівня інформаційної асиметрії. Паралельно зростає прозорість

ланцюгів постачання та покращується контроль якості продукції. Розширюються можливості доступу до міжнародних ринків та альтернативних джерел фінансування. SWOT-аналіз показує поєднання значного потенціалу цифровізації з інституційними й технологічними обмеженнями. Сценарний аналіз демонструє поступове посилення конкурентних переваг зі зростанням рівня цифрової інтеграції. Найбільш суттєвий ефект виникає за умови повної blockchain-інтеграції бізнес-процесів, у результаті якої аграрний сектор переходить до більш інноваційної та ESG-орієнтованої моделі розвитку.

3. Сучасна динаміка міжнародних аграрних ринків визначається кумулятивною взаємодією геополітичних, логістичних і ринкових факторів, які мають нелінійний вплив на конкурентоспроможність. Розроблений інтегральний індекс глобальної невизначеності та модель сценарного коригування конкурентної позиції підприємства забезпечує її кількісну формалізацію в часі. Емпіричні результати підтвердили наявність стійкої оберненої залежності між рівнем зовнішньої нестабільності та конкурентною позицією підприємства. Геополітичні та логістичні фактори мають домінуючий вплив у структурі глобальних ризиків. Отримані результати підтверджують доцільність використання сценарних моделей як більш адекватного інструменту стратегічного прогнозування порівняно з класичними підходами.

ВИСНОВКИ

1. Результати проведеного теоретико-методологічного дослідження засвідчили, що конкурентоспроможність підприємства є складною поліструктурною економічною категорією, зміст якої формується під впливом взаємодії ресурсних, інституційних, інноваційних, цифрових та стратегічно-управлінських детермінант розвитку. Встановлено, що сучасна еволюція наукових підходів характеризується переходом від традиційної ресурсно-витратної концепції до інтегративної адаптаційно-інноваційної парадигми, у межах якої конкурентоспроможність розглядається як динамічна здатність економічного суб'єкта до трансформації внутрішнього потенціалу відповідно до змін зовнішнього середовища. Ключовими чинниками формування конкурентоспроможності в сучасних умовах є інноваційна активність, цифровізація бізнес-процесів, розвиток людського та інтелектуального капіталу, інституційна адаптивність і стратегічна гнучкість систем управління. Систематизація наукових джерел дозволила виявити посилення ролі концепцій сталого розвитку та ESG-трансформації у забезпеченні довгострокової ринкової стійкості підприємств, зокрема аграрного сектору. На цій основі удосконалено трактування поняття конкурентоспроможності підприємства як інтегральної динамічної характеристики ефективності трансформації ресурсного потенціалу у систему стійких конкурентних переваг шляхом реалізації інноваційних, управлінських, цифрових та адаптаційних механізмів розвитку.

2. Узагальнення теоретико-методологічних положень дозволяє стверджувати, що конкурентоспроможність аграрних підприємств має системний характер і формується як результат складної взаємодії взаємозалежних факторів різного рівня походження та функціональної природи. У процесі дослідження встановлено, що її адекватне концептуальне відображення можливе лише в межах багатовимірного аналітичного підходу, який виходить за межі лінійних причинно-наслідкових конструкцій. Мультифакторна економетрична модель забезпечує формалізацію

структурованого впливу ключових груп детермінант, водночас враховуючи їхню латентну природу та взаємну кореляційну залежність. Поєднання економетричних та індексних методів із якісними діагностичними інструментами дозволяє досягти більшої аналітичної глибини та уникнути редукції складних економічних явищ до спрощених показників. Визначальними для довгострокової траєкторії розвитку виступають не стільки окремі фактори, скільки стійкі конфігурації їх взаємодії, які формують ефект синергетичного підсилення або компенсації. Тому особливого значення набувають процеси цифрової трансформації, екологічної адаптації та інтеграції у глобальні виробничі мережі як системоутворюючі детермінанти. Отримані результати підтверджують доцільність переходу до системно-структурного бачення конкурентоспроможності як інтегральної категорії стратегічного економічного розвитку аграрних підприємств.

3. Дослідження сталого розвитку аграрного сектору дозволяє констатувати, що сучасна аграрна система функціонує як складна соціо-еколого-економічна конструкція, розвиток якої визначається взаємодією ресурсних, екологічних, ринкових, інституційних та адаптивних детермінант. Встановлено, що еволюція концепції сталого розвитку характеризується послідовним переходом від екстенсивних та інтенсивних моделей до інтегрованих підходів sustainableagriculture, greeneconomy та digitalagriculture, що відображає поглиблення системності аграрного розвитку. Ключовим методологічним принципом сучасної парадигми виступає системна збалансованість економічної ефективності, екологічної безпеки та соціальної стабільності, яка забезпечується через механізми інституційного регулювання, технологічної модернізації та ринкової адаптації. Особливого значення набуває концепція резильєнтності, що інтерпретується як інтегральна здатність аграрного сектору до протидії кризовим факторам, адаптації до кліматичних змін, забезпечення продовольчої безпеки та диверсифікації виробничих структур. Сталий розвиток аграрного сектору

слід розглядати як динамічний процес багаторівневої трансформації, в якому взаємодія інституційних механізмів, інноваційних технологій та ринкових інструментів формує довгострокову стійкість та конкурентоспроможність аграрних систем.

4. Комплексне дослідження стану та динаміки розвитку аграрного сектору України дозволяє констатувати його визначальну роль у формуванні макроекономічної архітектоніки національної економіки, що проявляється у стабільно високій питомій вазі у структурі валового внутрішнього продукту, домінуючій позиції у товарній структурі експорту та системному впливі на платіжний баланс держави. Аграрний сектор функціонує як ключовий ендогенний фактор економічного зростання, забезпечуючи кумулятивний ефект розвитку суміжних галузей через розгалужені міжсекторальні виробничо-логістичні зв’язки та формування доданої вартості у вертикально інтегрованих ланцюгах.

5. Емпірично встановлено, що експортна модель аграрного сектору характеризується високим рівнем концентрації на продукції рослинницького походження з домінуванням зернових та олійних культур, що визначає його структурну спеціалізацію у глобальній системі продовольчого забезпечення. Водночас така конфігурація експортної орієнтації зумовлює підвищену чутливість до коливань світової кон’юнктури, цінової волатильності аграрних ринків та логістико-інфраструктурних обмежень, що формує системні ризики зовнішньоекономічної нестабільності. Паралельно виявлено наростання кумулятивних деградаційних процесів у ґрунтовому покриві, що проявляється у зниженні вмісту органічної речовини, порушенні балансу біогенних елементів та формуванні стійкого негативного сальдо азотно-фосфорного циклу. Дана тенденція відображає перехід агроекосистем до режиму екстрактивного природокористування, за якого інтенсивність винесення поживних речовин систематично перевищує їхнє відновлення, що, у свою чергу, детермінує довгострокову ерозію природно-ресурсного потенціалу.

6. Конкурентні стратегії аграрних підприємств перебувають у стані структурної трансформації під впливом інституціоналізації ESG-підходів та посилення екологосоціальних регуляторів європейського ринку. Традиційні економіко-орієнтовані моделі конкурентоспроможності втрачають свою достатність в умовах домінування багатофакторної логіки сталого розвитку. Формування конкурентних переваг дедалі більше визначається здатністю підприємств інтегрувати екологічні, соціальні та управлінські критерії у стратегічні процеси прийняття рішень. Запропонована поліструктурнаадаптивно-регуляторна модель дозволяє концептуалізувати конкурентну архітектуру аграрних підприємств як динамічну систему, схильну до постійної реконфігурації під впливом зовнішніх імперативів. Включення параметрів декарбонізації, ресурсної ефективності та стратегічної резильєнтності суттєво змінює механізми формування довгострокових конкурентних позицій.

7. Структура обмежень сталого розвитку аграрних підприємств має багатовимірний і взаємопов’язаний характер, у межах якого економічні, екологічні, соціальні, технологічні та інституційні детермінанти формують єдину систему впливів. Їх взаємодія створює ефект кумулятивного посилення негативних процесів, що проявляється у зниженні стійкості та адаптивності аграрного сектору. Зв’язок між екологічними деградаційними процесами та економічною ефективністю, а також між демографічними змінами і технологічним розвитком, набуває характеру стійких причинно-наслідкових залежностей. Воєнно-кризовий фактор інтегрується в загальну систему детермінант як структурний елемент, що визначає конфігурацію виробничих, логістичних та інвестиційних процесів. Такий підхід змінює традиційне сприйняття воєнних ризиків як зовнішнього впливу та розглядає їх як системоутворюючу складову сталого розвитку.

8. У ході дослідження встановлено, що конкурентоспроможність аграрних підприємств детермінується системною взаємодією економічних, екологічних, соціальних та інноваційно-цифрових чинників розвитку.

Доведено, що посилення турбулентності зовнішнього середовища актуалізує необхідність переходу від традиційних до адаптивно-ризикових моделей управління, які враховують багатовимірність загроз і невизначеність аграрних ринків. Результати кластеризації підприємств Дніпропетровської області засвідчили суттєву асиметрію їхнього розвитку за рівнем інноваційності, цифрової зрілості та ризикостійкості. Виявлено, що домінуючі конкурентні позиції формуються у суб'єктів господарювання з високим ступенем технологічної модернізації та інтеграції ESG-орієнтованих практик управління. Обґрунтовано доцільність використання запропонованого інтегрального показника як інструменту синтетичної оцінки конкурентної стійкості з урахуванням ризикової компоненти. Показано, що саме здатність підприємств до адаптації та інституційної гнучкості визначає траєкторію їх довгострокового розвитку. У цілому результати дослідження підтверджують, що забезпечення сталого розвитку аграрного сектору можливе лише за умови інтеграції ризик-орієнтованого, цифрового та ESG-підходів у систему стратегічного управління.

9. Інтеграція цифрових фінансових інструментів на основі blockchain виступає системоутворюючим механізмом трансформації конкурентоспроможності аграрних підприємств у контексті глобальної цифровізації та переходу до моделей сталого розвитку. Встановлено, що застосування blockchain-технологій, зокрема смарт-контрактів, токенізації аграрних активів, DeFi-рішень та систем простежуваності (traceability), забезпечує комплексний ефект, який охоплює зниження трансакційних витрат, мінімізацію інформаційної асиметрії, підвищення прозорості ланцюгів постачання та розширення доступу до міжнародних фінансових і товарних ринків.Проведений SWOT-аналіз засвідчив наявність як значного потенціалу цифрової трансформації агросектору, так і суттєвих інституційних, інфраструктурних та кібербезпекових обмежень, що формують асиметричний характер впровадження інновацій. Водночас сценарний аналіз продемонстрував, що перехід від традиційної моделі

управління до повної blockchain-інтеграції забезпечує нелінійне зростання рівня міжнародної конкурентоспроможності, трансформуючи її з цінової у технологічно-інноваційну та ESG-орієнтовану.

10. Сформовано сценарно-інтегрований підхід до моделювання конкурентних позицій аграрних підприємств в умовах посиленої глобальної невизначеності. Конкурентна динаміка аграрного сектору розглядається як результат взаємодії геополітичних, логістичних і ринкових флуктуацій, що формують кумулятивні нелінійні ефекти у структурі зовнішнього середовища. Формалізація індексу глобальної невизначеності та механізму сценарного коригування конкурентної позиції забезпечує можливість її часової траєкторизації в умовах стохастичної мінливості зовнішніх умов. Емпіричні результати відображають стійку інверсійну залежність між рівнем зовнішньої турбулентності та конкурентною позицією підприємства. Простежуються ефекти порогової нестабільності та гістерезису, що вказують на часткову незворотність кризових трансформацій у конкурентному статусі. Структура сучасних аграрних ризиків характеризується домінуванням геополітичних і логістичних детермінант як прояву геоекономічної трансформації глобальних ринків. Сукупність отриманих результатів формує нову методологічну рамку прогнозування конкурентоспроможності, яка перевищує пояснювальну та прогностичну спроможність класичних стратегічних моделей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамовська В. С., Астаф’єва К. О., Шепелюк В. А. Визначення рівня конкурентоспроможності на ринку праці за критерієм матеріального стимулювання // Вчені записки Університету «КРОК». 2022. № 1 (65). С. 50–57. DOI: 10.31732/2663-2209-2022-65-50-57. URL: https://snku.krok.edu.ua/index.php/vcheni-zapiski- universitetu-krok/article/view/482

2. Акименко, О., Андарак, В., Рогова, І. (2024). Вплив тіньової економіки на оптимізацію податкової системи та конкурентоспроможність підприємств. Науковий вісник Полісся, (2 (29)), 335-358.

3. Акулюшина, М., Зотова, Л., Швець, В. (2024). Фактори підвищення конкурентоспроможності підприємств в умовах невизначеності. Економіка та суспільство, (60).

4. Ареф’єва О. В. Формування конкурентної стратегії підприємства в системі антикризового управління / О. В. Ареф’єва, С. Т. Пілецька, М. С. Лістрова // Економіка та суспільство. – 2022. – № 43. – С. 35–51.

5. Бочко О., Кожушко П. Теоретичні підходи до дефініції «конкурентоспроможність підприємства». Економіка та суспільство. 2024. № 61. DOI: 10.32782/2524-0072/2024-61-82. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3813

6. Бойко В., Бойко Л. Сучасні підходи до визначення поняття «конкурентоспроможність аграрних підприємств». *Фінансовий простір*. 2019. № 3(35). С. 7–13. DOI: 10.18371/fp.3(35).2019.190153. URL: https://fp.lnu.edu.ua/index.php/fp/article/view/711

7. Білецький, І., Боровик, М., Воробйов, К. (2024). Конкурентоспроможність підприємств: сутність, зміст та фактори впливу. Scientific Notes of Ostroh Academy National University, Economics Series, (34 (62)), 33-38.

8. Богацька, Н., Христич, С. (2019). Оцінка конкурентоспроможність підприємства. Молодий вчений, (11 (75)), 455-458.

9. Бочарова, Ю., Бадіца, А. (2024). Контент-аналіз поняття «конкурентоспроможність підприємства». Економіка та суспільство, (63).

10. Вараксіна, О., Бархатов, І., Боцула, Є. (2025). Конкурентоспроможність як здатність адаптуватися, а не перемагати. Вісник Полтавського державного аграрного університету. Серія «Економіка, управління та фінанси», (3), 107-113.

11. Васильців, Т., Мульска, О., Зайченко, В., Березівський, Я. (2022). Технологічна конкурентоспроможність як результат реалізації інноваційного потенціалу та комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності підприємств: методичні аспекти аналізування. Modeling the development of the economic systems, (4), 63-70.

12. Васюткіна Н. В., Криленко Є. С. Формування інтегрованого економічного потенціалу підприємств в умовах економіки знань з посиленням впливу конкуренції. Бізнес Інформ. 2024. № 10. DOI: https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-10-285-294.

13. Вербівська, Л. (2024). Розвиток інноваційних технологій та конкурентоспроможність підприємства: економічні аспекти безпеки. Економіка та суспільство, (64).

14. Вініченко І.І., Дідур К.М., Зеленський В.В. Забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств в умовах структурної модернізації національної економіки. Ефективна економіка. 2025. № 9.

15. Вініченко І.І., Драган І.В., Єременко Є.О., Theoretical and methodological foundations of managing the stability of agricultural enterprises. Ефективна економіка. 2025. № 6.

16. Вініченко І.І., Кобець Є.А., Теслюк Ю.В., Формування стійкого розвитку підприємства (англ.). Інвестиції: практика та досвід. 2023. № 21. С. 21-25. Formation of sustainable development of the enterprise

17. Вініченко І.І., Сітковська А.О., Горнюк Д.І. Особливості управління економічними результатами діяльності аграрних підприємств (англ.). Агросвіт. 2023. № 20. С. 4-8.

18. Вініченко І.І., Ткаліч О.В. Інноваційні підходи до антикризового управління у сільськогосподарських підприємствах в умовах економічної нестабільності. Агросвіт. 2025. № 24. С. 37-44.

19. Воздвиженський, В. В., Тітова, М. С. (2024). Конкурентоспроможність підприємства: теоретичні аспекти формування та практичний інструментарій реалізації. Економічний вісник Дніпровського державного технічного університету, (2 (9)), 58-65.

20. Волик С. Конкуренція: наукові підходи до визначення при побудові систем управління конкурентоспроможністю підприємств. Економічний простір. 2023. № 188. С. 73–78. https://doi.org/10.32782/ 2224-6282/188-12.

21. Гарафонова, О., Жосан, Г., Худолей, В., Тюхтенко, Н., Тимків, І., Рябець, Н. (2023). Strategic model and potential sources of financing for the post-war revitalization of agricultural enterprises in the de-occupied territories. Financial and credit activity problems of theory and practice, 2(49), 207-218.

22. Гудзь Т. П., Брусов Н. О. Повоєнна трансформація економічного потенціалу українських підприємств для освоєння євроінтеграційних можливостей. Науковий вісник ОНЕУ. 2022. № 11–12. С. 28–34.

23. Далик, В. П., Дуляба, Н. І., Босак, А. О., Бобко, О. В., Прокопів, М. В., Крокіс, Д. В. (2024). Вплив інноваційної активності на глобальну конкурентоспроможність держав. Академічні візії, (27).

24. Дашко І. М. Практика прогнозування показників діяльності підприємства щодо забезпечення конкурентоспроможності. Економічний простір. 2020. № 153. С. 46–50. URL: http://prostir.pdaba.dp.ua/ index.php/journal/article/view/449/437.

25. Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat. gov.ua/ (дата звернення: 11.12.2025).

26. Заставнюк, Л. Мотивація персоналу як фактор підвищення конкурентоспроможності підприємства. Економіка та суспільство. 2022. (45). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-54.

27. Інграм, К., Дяченко, О., Галицький, О., Ніценко, В., Романюк, М., & Жумбей, М. (2022). Formalization of the optimal choice of the activities of agricultural enterprises for the implementation of information and communication technologies. Financial and credit activity problems of theory and practice, 3(44), 141-149.

28. Іванова, Н. С. (2024). Штучний інтелект та конкурентоспроможність туристичного бізнесу: бібліометричний аналіз досліджень. Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка, (22), 359-368.

29. Іващенко, М. (2023). Альтернативні погляди на конкурентоспроможність підприємств та персонал як її каталізатор. Економіка та суспільство, (55).

30. Кадирус І. Г., Величко О. М., Ткачова М. В. Роль конкурентоспроможності у забезпеченні ефективного розвитку підприємств. [Електронний ресурс]. Ефективна економіка. 2024. No 11. Режим доступу : https://dspace.dsau.dp.ua/handle/123456789/11623

31. Кадирус І.Г. Теоретичні підходи до трактування конкуренції і конкурентоспроможності в концепції управління конкурентоспроможністю підприємства. Агросвіт. № 14. 2025. DOI: https://doi.org/10.32702/2306-6792.2025.14.115.

32. Кадирус І.Г. Формування і впровадження системи управління конкурентоспроможністю підприємства на засадах бенчмаркінгу. Економічний простір. Збірник наукових праць.№ 204. 2025. DOI: https://doi.org/10.30838/EP.204.138-144. URL: https://economic-prostir.com.ua/wp-content/uploads/2025/09/204-138-144-kadyrus.pdf

33. Кадирус І.Г. Дитиненко А.А. Обґрунтування портфелю стратегій підвищення конкурентоспроможності підприємства на основі бенчмаркінгу. Ефективна економіка. № 10, жовтень 2025 р.

DOI: https://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.10.113%20.
URL: https://nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/7877/8007

34. Каличева Н. Є., Чорнобровка І. В. Конкуренція: сучасне розуміння, сутність та вплив на ринкову економіку. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2024. № 85. С. 30-36. https://doi.org/ 10.18664/btie.85.306327.

35. Калініченко, С. (2025). Вплив складових економічного потенціалу на ефективність та конкурентоспроможність аграрного підприємства. Modeling the development of the economic systems, (1), 211-216.

36. Кірейцева, О., Дубенець, О., & Кузьменко, М. (2024). Міжнародна конкурентоспроможність національної економіки в умовах економічної євроінтеграції. Grail of science, (43), 131-135.

37. Коваль, О. (2025). Конкурентоспроможність підприємств HoReCa в контексті сталого післявоєнного відновлення: інтеграція ресурсного підходу, брендингу територій та соціальної інклюзії. Економіка та суспільство, (79).

38. Козир, С. (2025). Конкурентоспроможність регіонів у політиці відновлення України. Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова Серія 22. Політичні науки та методики викладання соціально-політичних дисциплін, 22(38), 126-137.

39. Кононенко Ж. А., Миколенко І. Г., Яковенко Т. І. Аналітичні інструменти в економічних дослідженнях конкурентного середовища підприємства. Проблеми економіки. 2024. № 2, DOI: https://doi.org/ 10.32983/2222-0712-2024-2-136-142.

40. Кононенко Ж. А., Кононец Н. В., Шаравара Р. І., Зінченко О. М., Лизун Р. Б. Детермінанти інтеграційних процесів як чинники посилення конкурентних переваг підприємства. Український журнал прикладної економіки та техніки. 2025. Том.10. № 2. С. 254-257. DOI: https://doi.org/10.36887/2415-8453-2025-2-507.

41. Кононенко, С. (2025). Вплив аутсорсингу на конкурентоспроможність електронної комерції. Проблеми і перспективи економіки та управління, (2 (42)), 138-150.

42. Кононенко, С. О., Іванова, Н. В. (2025). Вплив політики аутсорсингу на конкурентоспроможність підприємства. Юність Науки-2025, 2025, 271.

43. Копитко, М., Вінічук, М. (2022). Конкурентоспроможність підприємств в умовах глобального інноваційного розвитку економіки. Вчені записки Університету «КРОК», (3 (67)), 62-68.

44. Косенко, А., Касич, А., Лега, О., Ареф'єва, О. (2023). Вплив управлінських та вартісно-цінових детермінант інтелектуальної власності на конкурентоспроможність підприємства. Вісник Національного технічного університету" Харківський політехнічний інститут" (економічні науки), (3), 86-92.

45. Косович, Б. І., Самсін, Ю. Р., Максимець, Ю. В. (2024). Конкурентоспроможність підприємства в умовах сучасних викликів. Інклюзивна економіка, (3 (05)), 47-52.

46. Кравченко, О. О., Зінченко, А. (2025). Цифровізація та соціальна відповідальность: вплив на конкурентоспроможність підприємств. Економічний простір, (201), 92-95.

47. Кравченко, М. О., Петровська, О. М. (2023). Конкурентоспроможність підприємства на основі взаємодії маркетингових стратегій. Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи, 39-40.

48. Красностанова, Н., Смолкін, М. (2024). Влив інтелектуального капіталу на конкурентоспроможність регіону. Теоретичні та прикладні питання державотворення, (31), 195-198.

49. Кроки Плану України 2024-2027 : документ Ukraine Facility. URL: https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/12/1_krokyplanuukrainy_2024-2027ua.pdf

50. Купріна, Н. М. (2023). Глобальна конкурентоспроможність і економічна трансформація національної економіки та її суб'єктів: теоретичний та практичний аспект. Економічний вісник Дніпровського державного технічного університету, (2 (7)), 22-31.

51. Купріна, Н., Осадчий, М., Баранюк, Х. (2025). Інноваційні інструментизабезпечення розвитку агропромислового виробництвата його модернізації в системі національної економіки. Економіка харчової промисловості. 2025. Т. 17.№2, С.39-48. https://doi.org/10.15673/fie.v17i2.3167

52. Купріна Н.М. (2023). Трансформація діяльності сільськогосподарських підприємств в контексті стабілізації агропромислового виробництва та забезпечення розвитку суб'єктів національної економікиУкраїни// Економіка харчової промисловості. Т 15. №3. С.39-47. https://doi.org/10.15673/fie.v15i3.2746

53. Купріна Н.М. Сучасні інноваційні напрями та інструменти управління розвитком діяльності сільськогосподарських підприємств в системі АПКУкраїни // Інноваційна економіка. 2023. № 4[96]. С. 73-82. https://doi.org/10.37332/2309-1533.2023.4.11

54. Купріна Н.М. Глобальна конкурентоспроможність і економічна трансформація національної економіки та її суб'єктів: теоретичний та практичний аспект // Економічний вісний Дніпровського державного технічного університету. 2023.№2(7). С.22-31. DOI: 10.31319/2709-2879.2023iss2(7).293541pp22-31

55. Курбацька Л.М., Радчишин Т.П. Інноваційні підходи до управління конкурентоспроможністю агробізнесу. Інвестиції: практика та досвід. 2025. № 8. С. 115 – 119. https://doi.org/10.32702/2306-6814.2025.8.115

56. Курбацька Л.М., Радчишин Т.П. Модель інтегрованого управління сталим розвитком аграрних підприємств. Інвестиції: практика та досвід. 2025. № 23. С. 169-174.https://doi.org/10.32702/2306-6814.2025.23.169

57. Кучкова, О., Макаренко, С. (2025). Конкурентоспроможність національних підприємств в контексті економічних реформ України. Молодий вчений, (3 (134)), 175-178.

58. Лаптєв М. Стратегії антикризового управління українськими підприємствами в умовах післявоєнної трансформації економіки / М. Лаптєв,

С. Лаптєв, О. Захаров // Вчені записки Університету «КРОК». - 2025. - № 2(78). - С. 193-212.

59. Левицька, І. (2026). Маркетингові та інноваційні чинники впливу на конкурентоспроможність підприємств молочної галузі. *Modeling the development of the economic systems*, (1), 336-342. Https://doi.org/10.31891/mdes/2026-19-42

60. Ліба Н.С., Пугачевська К. Й. Чинники формування конкурентоспроможності економіки на регіональному рівні. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління. 2022. № 6. DOI: https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-6-05-02.

61. Ліба, Н. С. (2022). Конкурентоспроможність: регіональний аспект. Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління, 21(3 (52)), 170-178.

62. Лівошко, Т. (2022). Моніторинг за ESG-принципами та його вплив на конкурентоспроможність субєктів господарювання. Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences, 310 (5 (1)), 158-164.

63. Ліпич, Л. Г. (2024). Конкурентоспроможність підприємства з точки зору стратегії розвитку в умовах війни. Scientific notes of Lviv University of Business and Law, (43), 271-277.

64. Лучко, М. (2022). Окремі питання аналізу впливу інновацій на конкурентоспроможність. Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи, 70-71.

65. Манн, Р. В., Огородніков, В. Ю. (2022). Конкурентоспроможність регіону: стратегічні орієнтири розвитку регіонів України. Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Економічні науки, (4 (67)), 69-76.

66. Майстро, Р., Більовська, О. (2023). Конкурентоспроможність бізнесу в умовах війни в Україні. Вісник Національного технічного університету" Харківський політехнічний інститут" (економічні науки), (3), 21-25.

67. Марчук, У., Куриліна, М. (2024). Вплив диджиталізації обліку на конкурентоспроможність українського бізнесу. Вісник економіки, (4), 90-104.

68. Миколенко, П. Г. (2024). Конкурентоспроможність як фактор стійкості та економічної безпеки підприємства. Академічні візії, (34).

69. Михайлик, О. М., Давидчук, М. С. (2025). Конкурентоспроможність підприємства та шляхи її підвищення. Економічна парадигма, 1(2 (94)), 59-65.

70. Мініна, О., Кононенко, С. (2026). Конкурентоспроможність підприємств в умовах цифровізації: роль інноваційної діяльності та інформаційно-комунікаційного забезпечення. Економіка та суспільство, (85).

71. Місюк, М., Сушарник, Я. (2025). Методологія комплексної оцінки впливу інституційних чинників на конкурентоспроможність галузі тваринництва. Bulletin of Sumy National Agrarian University, (4 (104)), 25-31.

72. Навроцький Я., Петров В., Ковальов С. Сучасний стан та стратегічні напрями розвитку сільськогосподарського машинобудування в Україні. Економічний аналіз. 2024. Том 34. № 2. С. 48-57. URL: https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/view/5970) (дата звернення 13.01.2026).

73. Науменко Ю. В. Теоретичні основи формування стратегії забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Економіка: реалії часу. 2024. № 5 (75). С. 59-67. DOI: 10.15276/ETR.05.2024.7.

74. Науменко, Ю. В. (2024). Конкурентоспроможність підприємств в контексті відновлення економіки України. Економічний журнал Одеського політехнічного університету, (4), 30.

75. Нестеренко, В., Мороз, А., Болотова, Т. (2022). Інновації у сільськогосподарському підприємництві та їх вплив на конкурентоспроможність. Проблеми і перспективи розвитку підприємництва, (28), 130-137.

76. Ніценко, В., Іващенко, А., Радько, В., Середа, В., Кузьменко, О., & Дімов, І. (2024). Financial Potential for Expanding the Opportunities of a Small Enterprise Under the Conditions of Sustainable Development. Financial and credit activity problems of theory and practice, 6(59), 261-272.

77. Нікітенко, К. С. (2023). Вплив глобалізації на міжнародну конкурентоспроможність туристичних підприємств. Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка, (16), 140-146.

78. Новоселець, А. (2024). Конкурентоспроможність аграрних підприємств у контексті виробництва та експорту української пшениці. Journal of Innovations and Sustainability, 8(3), 12-12.

79. Носань Н. С., Назаренко С. А., Мусієнко Р. В. Аналіз інтеграції технологічних інновацій у мотиваційні стратегії підприємства. Економічний простір. 2024. № 193. С. 21-25. DOI: https://doi.org/ 10.30838/EP.193.21-25.

80. Носирєв, О. О. (2022). Конкурентоспроможність та інноваційний розвиток підприємств готельно-ресторанного і туристичного бізнесу. Науковий вісник Одеського національного економічного університету, (11-12), 300-301.

81. Омельченко, Т. (2023). Конкурентоспроможність українських підприємств в умовах війни. Економіка і організація управління, 94-103.

82. Осіпова Л. В. Вплив глобалізації на сучасні економічні моделі: нові виклики та можливості. Економіка та суспільство. 2024. Вип. 66. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-66-78.

83. Павлова, Г., Абрамович, І., & Бальзан, М. (2022). Стратегічні заходи підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору України на міжнародному ринку. Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences, 308(4), 62-67.

84. Павлова В. А., Яременко С. С., Черниш Л. В. Імплементація цифрової стратегії в систему управління конкурентоспроможністю підприємства. Інвестиції: практика та досвід. 2025. №14. С. 125-131. DOI: https://doi.org/10.32702/2306-6814.2025.14.125 URL: https://nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/6933/7039

85. Панченко, В., Білецька, І., Басій, Н., Когут, М. Я., Васильців, Т., Мульска, О. (2024). Конкурентоспроможність vs фінансово-ресурсні

можливості бізнесу: інноваційні маркетингові стратегії. Financial and credit activity problems of theory and practice, 2(55), 502-518.

86. Пасічний, М. Д., Непиталюк, А. В. (2024). Інновації та конкурентоспроможність як домінанти економічного зростання. Бізнес Інформ. 2023.№ 10. С. 102-111.

87. Педченко Н. С., Перебийніс В. І., Кононенко Ж. А., Зінченко О. М., Карнаухова Г. В. Економічна діагностика ресурсозабезпечення конкурентоспроможності послуг. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. 2025. Вип. 2(116), С. 75-83 https://doi.org/10.37734/2409-6873-2025-2-11.

88. Перебийніс В. І., Кононенко Ж. А., Карнаухова Г. В. Конкурентні переваги суб'єктів господарювання: формування, моделювання, детермінанти. Інфраструктура ринку. 2024. № 78. DOI: https://doi.org/10.32782/ infrastruct78-5.

89. Перегуда, Ю. А. (2022). Фактори впливу на конкурентоспроможність продукції тваринництва в Україні в умовах російської військової агресії. Менеджмент та підприємництво: тренди розвитку, (4), 69-77.

90. Пєтухов, В., Страшинська, Л. (2025). Конкурентоспроможність підприємства: характерні особливості дефініції. Економічний простір, (208), 231-238.

91. Пріб К. Антикризові стратегії в управлінні підприємствами, Економіка та суспільство. - 2024. - № 70. - С. 116-130.

92. Радчишин Т.П. Механізми підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств в умовах сталого розвитку. Агросвіт. 2025. № 23. С. 244-251. https://doi.org/10.32702/2306-6792.2025.23.244

93. Радчишин Т.П. Інституційні та технологічні механізми підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств в умовах мінливого ринкового середовища. Агросвіт. 2025. № 24. С.244-251. https://doi.org/10.32702/2306-6792.2025.24.244

94. Радчишин Т.П. Стратегічні імперативи формування конкурентних переваг аграрних підприємств у контексті трансформації глобальних продовольчих ринків. Інвестиції: практика та досвід. 2025. № 24.С. 272-278. https://doi.org/10.32702/2306-6814.2025.24.272

95. Радчишин Т.П. Економіко-математичні моделі оцінювання рівня конкурентоспроможності аграрних підприємств у системі сталого розвитку. Ефективна економіка. 2025. № 12. https://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.12.155

96. РадчишинТ. П. Сутність управління соціальною відповідальністю бізнесу // Фінанси, банківська система та страхування в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку в кризовій економіці. Матеріали VIМіжнародної науково-практичної Інтернет-конференції 2-3 березня 2023 р.:Дніпро : ДДАЕУ, 2023. С. 174-175.

97. Радчишин Т. П.Особливості управління соціальною відповідальністю бізнесу // Актуальні проблеми економіки, управління та маркетингу в аграрному бізнесі:матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Дніпро, 05-06 жовтня 2023 р. Дніпро, ДДАЕУ, 2023. С. 108-109.

98. Радчишин Т. П. Вплив глобалізації на конкурентоспроможність аграрного виробництва: виклики та можливості // Актуальні проблеми економіки, управління та маркетингу в аграрному бізнесі: матеріали III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Дніпро, 03-04жовтня 2024 р. Дніпро, ДДАЕУ, 2024. С. 231–232.

99. Радчишин Т. П.Роль сталого розвитку у формуванні конкурентних переваг аграрних підприємств // Проблеми та перспективи фінансового забезпечення відновленняекономіки України: Матеріали I Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції 3-4 березня 2025 р.: Дніпро : ДДАЕУ, 2025. С.201-204.

100. Радчишин Т.П. Соціально-економічні аспекти управління конкурентоспроможністю аграрного бізнесу // Обліково-фінансове,

інформаційне та мовно-комунікаційне забезпеченнясталого розвитку аграрного сектору економіки: проблеми, пріоритети,перспективи: збірник тез III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції 22-23 жовтня 2025 р. Дніпро: ДДАЕУ, 2025. С.333-334.

101. Редько, К. Ю., Іванчук, Г. К., Пішеніна, Т. І. (2025). Аналіз впливу ESG-стратегій на конкурентоспроможність підприємств. Здобутки економіки: перспективи та інновації, (25).

102. Сакун, Л., Мажаренко, К., & Гаврилець, А. (2026). Вплив глобалізаційних процесів на конкурентоспроможність малих і середніх підприємств у міжнародному бізнесі. Development Service Industry Management, 1, 38-45. https://doi.org/10.31891/dsim-2026-13(5)

103. Салига К. Методи конкурентоспроможності підприємств: формування та оцінка. Економіка та суспільство. 2023. (58). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-102.

104. Самофалова, М., Навроцький, Я., & Єремеєв, О. (2026). Конкурентоспроможність галузі сільськогосподарського машинобудування: сучасний стан та перспективи. Сталий розвиток економіки, №1 (58), 985-992. https://doi.org/10.32782/2308-1988/2026-58-131

105. Селезньова Г., Чумак, Г. Вплив розвитку цифрової економіки на конкурентне середовище вітчизняних підприємств. Підприємництво та інновації. 2022. № 25. С. 69-74. https://doi.org/10.32782/ 2415-3583/25.11

106. Семоненко, А. О. (2024). Конкурентоспроможність в системі глобального маркетингу. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону, (20 (1)), 209-221.

107. Сітковська А. О. Контролінг як інструмент стратегічного управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств. Агросвіт. 2022. № 13-14. С.43-47 DOI: https://doi.org/10.32702/2306-6792.2022.13-14.43

108. Сітковська А.О., Шершенюк О.М., Шевченко Т.М. Стратегічне управління конкурентоспроможністю суб'єктів підприємництва в умовах

ESG-інтеграції. Інвестиції: практика та досвід. 2025. №16.С. 124-1288. DOI: https://doi.org/10.32702/2306-6814.2025.16.124

109. Сітковська А.О.,Полегенька М.А., Цой К. Конкурентніпереваги як складові конкурентоспроможності аграрного підприємства. Агросвіт. 2023. № 22. С. 42-86. DOI: https://doi.org/10.32702/2306-6792.2023.22.42

110. Сітковська А.О., Полегенька М.А., Прокопишин О.С. Стратегічне управління конкурентною поведінкою підприємств в умовах невизначеності. Електронне наукове фахове видання з економічних наук «Modern Economics». №55 (2026). С. 244-249.

111. Славков, М., Калантаєвська, О., Губарь, О. (2023). Вплив інноваційного менеджменту на конкурентоспроможність підприємств у сучасному світі. Економіка та суспільство, (56).

112. Снитюк О. І., Бережна Л. В., Гончаренко І. Г. Діагностика стану підприємства з використанням нечіткого аналізу. Причорноморські економічні студії. 2024. Вип. 85. DOI: https://doi.org/10.32782/ bses.85-9.

113. Солодовніков, С., Лебідь, В. (2024). Конкурентоспроможність національної економіки: роль ефективності системи вищої освіти. Вісник економіки, (2), 27-41.

114. Статистичні дані районних управлінь агропромислового розвитку Синельниківської РДА, Криворізької РДА, Дніпровської РДА

115. Степанюк Ю. Організаційно-економічні аспекти кластеризації ринку агротехніки в умовах євроінтеграції України. Економічний аналіз. 2025. Том 35. №3. С. 215-222. URL: https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/download/6445/6565657717 (дата звернення 12.01.2026)

116. Строченко, Н. І., & Ковальова, О. М. (2024). Конкурентоспроможність аграрних підприємств: сутність та напрямки зміцнення. Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка, (19), 114-121.

117. Тараненко І.В., Науменко В.С., Шевченко В.Н., Яременко С.С. Аналіз конкурентної ситуації на ринку для формування стратегічного

вектора розвитку підприємства. Academy Review. 2025. No 1(62). С. 211-225. https://doi.org/10.32342/3041-2137-2025-1-62-15

118. Ткаченко, І., & Шарко, В. (2022). Конкурентоспроможність підприємства в умовах цифрової економіки. Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences, 302(1), 43-48.

119. Токар, К. (2024). Оцінка конкурентоспроможності аграрних підприємств вінницького регіону в умовах сталого розвитку. Економічний простір, (189), 75-80.

120. Токар, К. С. (2023). Конкурентоспроможність підприємства як категорія ринкової економіки: підходи до визначення. Наука і техніка сьогодні. 2023.№ 11 (27). С. 387-399. URL: http://perspectives. pp. ua/index. php/nts/article/view/7586/7630 DOI: https://doi. org/10.52058/2786-6025-2023-13 (27)-387-399.

121. Тюріна, Д., Захаренко, С. (2025). Вплив стратегій розширення бренду на глобальну конкурентоспроможність: досвід провідних компаній. Економіка та суспільство, (73).

122. Філіпов, О. М. (2024). Вплив зовнішньоторговельної політики Європейського Союзу на конкурентоспроможність продукції країн Балтії на світових ринках. Економічна парадигма, 2(11 (91)), 66-79.

123. Халатур, С. М., Бровко, Л. І., & Масюк, Ю. В. (2026). Моделювання фінансування інновацій у Agri-FinTech -середовищі. Актуальні питання економічних наук, (23). https://doi.org/10.5281/zenodo.20401723

124. Халатур, С., Масюк, Ю., Кравченко, М., Курбацька, Л., & Сірко, А. (2025). Digitalisation as a modern trend in the development of financial management in small business. Financial and credit activity problems of theory and practice, 3(62), 370-382.

125. Халатур, С., Грабчук, О., & Гетель, В. (2025). Інноваційні інструменти фінансового інжинірингу для мобілізації аграрного капіталу. Економіка та суспільство, (78). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-78-47

126. Ханенко, М. (2025). Конкурентоспроможність підприємств: теоретичні засади, чинники формування та сучасні підходи до оцінювання. Сталий розвиток економіки, (3 (54)), 321-326.

127. Харазішвілі Ю. М. Системна безпека сталого розвитку: інструментарій оцінки, резерви та стратегічні сценарії реалізації : монографія. НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2019. 304 с. URL: https://iie.org.ua/wp-content/uploads/2019/02/Harazishvili_monograf_ 2019-ost.pdf

128. Хаєцька, О. П. (2022). Конкурентоспроможність аграрних підприємств в умовах інноваційного середовища. Бізнес-навігатор. 2022. № 2 (69). С. 101-107.

129. Холодний, Г., Холодна, Ю. (2023). Інновації в товарній політиці: вплив на маркетингові стратегії та конкурентоспроможність. Економіка та суспільство, (53).

130. Цибуляк, А. Г. (2025). Вплив технологій штучного інтелекту на міжнародну конкурентоспроможність: аналіз сучасних економічних підходів. Інвестиції: практика та досвід. 2025. № 13. Інвестиції, 202516.

131. Чала, В. С. (2022). Зелена міжнародна конкурентоспроможність: економетрична оцінка країнових переваг. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки», (2 (106)), 69-77.

132. Черевко, Г., Коцай, В. (2023). Циркулярна економіка, соціальна відповідальність та конкурентоспроможність підприємства. Аграрна економіка, 16(3-4), 15-26.

133. Черевко, Г., Коцай, В. (2023). Конкурентоспроможність моделей економіки. Аграрна економіка, 16(1-2), 106-117.

134. Чернобровкіна, С. В. (2022). Аналіз факторів впливу на конкурентоспроможність мікро-, малих та середніх підприємств України на світовому ринку. Міжнародний науковий журнал" Інтернаука". Серія: Економічні науки, (9), 70-78.

135. Чуркіна І. Є. Система антикризового управління підприємствами в умовах світової нестабільності / І. Є. Чуркіна, А. Є. Рябоконь // Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління. – 2024. – Т. 23, № 3(58). – С. 327-344.

136. Шандрівська О. Є., Шинкаренко Н. В. Прикладна оцінка ризиків у системі забезпечення безпеки соціально-економічних процесів у кіберпросторі. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми економіки та управління». 2020. № 2(8). С. 94–104. DOI: http://doi.org/10.23939/semi2020.02.094.

137. Шаравара Р. І., Кононенко Ж. А. Фінансовий потенціал підприємства: етапи моделювання та діагностики. Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки». 2023. № 6. DOI: https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-324-6-19.

138. Шарко, В. В. (2015). Конкурентоспроможність підприємства: методи оцінки, стратегії підвищення. Бизнес Информ, (10 (453)), 237-243.

139. Шевченко В. М., Мішустіна Т. С., Яременко С. С., Малкович Д. Д. Брендинг як ефективний інструмент управління конкурентоспроможністю підприємства // Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: "Економічні науки".– 2025.– №8. https://doi.org/10.25313/2520-2294-2025-8-11326. https://www.inter-nauka.com/uploads/public/17598320075953.pdf

140. Шевченко В.М., Тараненко І.В., Яременко С.С., Хріпко Д.О. Конкурентний бенчмаркінг як інструмент підвищення конкурентоспроможності аграрного підприємства. Агросвіт. № 18, 2023. С. 43-50. https://nayka.com.ua/index.php/agrosvit/article/view/2061

141. Шкляр, В. В., Атаманчук, З. А., Стрілок, І. І. (2024). Таксономія факторів впливу на конкурентоспроможність країн в умовах глобальних викликів. Economic Synergy, (3), 63-82.

142. Шкурат, М. Є. (2024). Глобальна конкурентоспроможність в умовах діджиталізації: аналіз бізнес-стратегій міжнародних компаній. Економіка і організація управління, 59-71.

143. Шевцова, А. В. (2025). Вплив цифрових технологій на конкурентоспроможність країн: порівняльний аналіз країн розвинених економік та країн, економіки яких розвиваються. Економічна парадигма, 1(5 (97)), 149-156.

144. Щербина, О. С. (2023). Цінова політика будівельно-виробничого підприємства та її вплив на конкурентоспроможність. Економіка, управління та адміністрування, (2 (104)), 110-118.

145. Юрченко, О., Деділова, Т., Кирчата, І., & Шершенюк, О. (2022). Економічні аспекти впливу інтелектуальної власності на конкурентоспроможність підприємства. Проблеми і перспективи розвитку підприємництва, (28), 51-60.

146. Яременко С.С. Управління конкурентоспроможністю підприємства з використанням інструментарію маркетингової комунікаційної політики. Економічний простір. 2025. № 201. DOI: https://doi.org/10.30838/EP.201.378-384.
https://economicspace.pgasa.dp.ua/issue/view/19379

147. Яременко С.С. Конкурентний бенчмаркінг як засіб удосконалення управління конкурентоспроможністю підприємства. Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій. 2025, 2 (16), С. 430-440. https://doi.org/10.32750/2025-0240.

148. Abuselidze, G., & Slobodianyk, A. (2022). Marketing aspects of the key issues of agricultural machinery in the industrial enterprises. Journal of Optimization in Industrial Engineering, 32(1), 311.

149. Aidarova, A., Maulenkulova, G., Daurbaeva, M., Kamenova, M., Aimurzina, B., & Janbirbaeva, S. (2022). Financing the agricultural sector of the economy and its impact on sustainable environmental aspects. Journal of Environmental Management & Tourism, 13(5), 1481-1492.

150. Arshed, N., Kalim, R., Iqbal, M., & Shaheen, S. (2023). Role of real sector and HDI: does competitiveness contribute?. Journal of the Knowledge Economy, 14(3), 3044-3070.

151. Babyna, O. (2022). Management of marketing activities of agricultural enterprises. Monograph. Primedia eLaunch, Boston, USA, 2022. P. 40-71.

152. Babyna, O., & Babyn, I. (2022). Organization of marketing activities at milk-processing enterprises of Ukraine. Monograph. Primedia eLaunch, Boston, USA, 2022. P. 72-107.

153. Balaniuk, I., Shelenko, D., Shpykuliak, O., Sas, L., Cherneviy, Y., & Diuk, A. (2023). Determinants of performance indicators of agricultural enterprises. Management theory and studies for rural business and infrastructure development, 45(1), 25-36.

154. Baltagi, B. H. (2008). Econometric analysis of panel data (4th ed.). Wiley

155. Barney, J. B. (1991). Firm resources and sustained competitive advantage. *Journal of Management*, *17*(1), 99-120. https://doi.org/10.1177/014920639101700108

156. Barney, J. B. (2001). Resource-based theories of competitive advantage: A ten-year retrospective on the resource-based view. *Journal of Management, 27*(6), 643–650. https://doi.org/10.1016/S0149-2063(01)00115-5

157. Białowąs, T., & Budzyńska, A. (2022). The importance of global value chains in developing countries' agricultural trade development. Sustainability, 14(3), 1389.

158. Bilali, J. B. (2022). Small/medium sized enterprises (SMEs) competitiveness: A global perspective competitiveness of small and medium-sized enterprises. Journal of Enterprise and Business Intelligence, 2(2), 109-119.

159. Black Sea Institute. Ukraine exported 46.7 million tons of grains and oilseeds in the 2024/25 season [Електронний ресурс]. – 2025. – Режим доступу: https://blacksealaw.org/ukraine-exported-46-7-million-tons-of-grains-and-oilseeds-in-the-2024-25-season-uga/ (дата звернення: 24.01.2026).

160. Bocean, C. G. (2024). A cross-sectional analysis of the relationship between digital technology use and agricultural productivity in EU countries. Agriculture, 14(4), 519.

161. Boiko, V., Lyzak, M., Vasyltsiv, T., Lupak, R., & Ohinok, S. (2024). Financial and economic performance of agricultural enterprises: Analysis and policy improvement. Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal, 10(4), 129-155.

162. Borisov, P., & Miladinoski, D. (2022). Competitiveness of agricultural enterprises-theories and determinants. Journal of Bio-Based Marketing, 1(1), 58-70.

163. Brundavani, P. (2024). A principal component analysis algorithm for seed enterprise financial performance and scientific and technological innovation. Journal of Computer Allied Intelligence (JCAI, ISSN: 2584-2676), 2(2), 49-62.

164. Buka, S., Tkachuk, V., Kondratiuk, V., Tonkha, O., & Slobodyanyuk, N. (2023). Prospects for agribusiness in Ukraine over the next 5 years. International Journal of Environmental Studies, 80(2), 291-298.

165. Burrell, A. M. (2008). *Towards sustainable agriculture*. OECD Publishing. http://www.oecd.org/greengrowth/40476046.pdf

166. Cheremisina, S., & Salo, I. (2023). Monitoring of the aggregate level of economic efficiency of agricultural enterprises in Ukraine: Factors of influence and growth prospects. Ekonomika APK, 30(2), 24-37.

167. Chikov, I., Radko, V., Marshalok, M., Tepliuk, M., Petrenko, O., Sharko, I., & Sitkovska, A. (2022). Economic development of agricultural food enterprises on an innovative basis. Financial and credit activity-problems of theory and practice. 2022. Vol. 1 (42). P. 98-106.

168. Chygryn, O., & Miskiewicz, R. (2022). New trends and patterns in green competitiveness: A bibliometric analysis of evolution. Virtual Economics, 5(2), 24-42.

169. CSIS - Center for Strategic and International Studies. Setting the Record Straight on Ukraine’s Grain Exports [Електронний ресурс]. – 2024. – Режим доступу: https://www.csis.org (дата звернення: 20.03.2026).

170. Dibrova, A., Ilchuk, M., Konoval, I., Androsovych, I., & Zanizdra, A. (2023). State support for agriculture in Ukraine in the post-war period. Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal, 9(3), 49-76.

171. Dierickx, I., & Cool, K. (1989). Asset stock accumulation and sustainability of competitive advantage. *Management Science*, *35*(12), 1504–1511. https://doi.org/10.1287/mnsc.35.12.1504

172. Directive (EU) 2022/2464 of the European Parliament and of the Council (CSRD) as regards corporate sustainability reporting [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32022L2464

173. ESMA. Sustainable finance and ESG integration in EU regulation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.esma.europa.eu/esmas-activities/sustainable-finance

174. European Commission. The European Green Deal [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en

175. European Commission. EU Taxonomy for sustainable activities [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://finance.ec.europa.eu/sustainable-finance/tools-and-standards/eu-taxonomy-sustainable-activities_en

176. European Commission. Corporate sustainability reporting (CSRD overview) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://commission.europa.eu/business-economy-euro/company-reporting-and-auditing/corporate-sustainability-reporting_en

177. European Commission. Sustainable finance framework under the European Green Deal [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://finance.ec.europa.eu/sustainable-finance_en

178. European Parliament. European Green Deal – Policy overview [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

https://www.europarl.europa.eu/topics/en/article/20200618STO81513/euroopan-vihrean-kehityksen-ohjelma

179. Fan, X., Li, J., & Wang, Y. (2023). The driving factors of innovation quality of agricultural enterprises - A study based on NCA and fsQCA methods. Sustainability, 15(3), 1809.

180. Food and Agriculture Organization of the United Nations. (n.d.). *FAOSTAT statistical database*. https://www.fao.org/faostat/en/

181. Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2011). *Greening the economy with agriculture*. FAO. https://www.fao.org/docrep/015/i2745e/i2745e00.pdf

182. Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2012). *Livestock and landscapes*. FAO. https://www.fao.org/4/ar591e/ar591e.pdf

183. Galeano-Barrera, C. J., Mendoza-García, E. M., Martínez-Amariz, A. D., & Romero-Riaño, E. (2022). Theoretical model of territorial agro-industrial development through multi-focus research analytics. Journal of Rural Studies, 94, 295-304.

184. Grant, R. M. (1991). The resource-based theory of competitive advantage: Implications for strategy formulation. *California Management Review, 33*(3), 114–135. https://doi.org/10.2307/41166664

185. Guo, W., & Yao, K. (2022). Supply chain governance of agricultural products under big data platform based on blockchain technology. Scientific Programming, 2022(1), 4456150.

186. Hasanah, A. U., Shino, Y., & Kosasih, S. (2022). The role of information technology in improving the competitiveness of small and sme enterprises. IAIC Transactions on Sustainable Digital Innovation (ITSDI), 3(2), 168-174.

187. Henderson, B., & Lankoski, J. (2023). *Integrated approaches for agricultural sustainability and productivity assessments*. OECD Food, Agriculture and Fisheries Papers. https://doi.org/10.1787/60cfa586-en

188. Hnatyshyn, L., Prokopyshyn, O., Maletska, O., Keleberda, T., & Pylypenko, K. (2025). Digital innovations in accounting as economic growth factors of an enterprise. Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Economics", 1(12), 75-89.

189. Hontaruk, Y., & Bondarenko, V. (2022). Formation of marketing models of agricultural enterprises focused on the production of biofuels. Monograph. Primedia eLaunch, Boston, USA, 2022. P. 185-217.

190. Hunt, S. D. (1995). The resource-advantage theory of competition: Toward explaining productivity and economic growth. *Journal of Management Inquiry*, *4*(4), 317-332. https://doi.org/10.1177/105649269500400403

191. Huseynov, R., Aliyeva, N., Bezpalov, V., & Syromyatnikov, D. (2024). Cluster analysis as a tool for improving the performance of agricultural enterprises in the agro-industrial sector: R. Huseynov et al. Environment, Development and Sustainability, 26(2), 4119-4132.

192. Ilchuk, M., Nikitchenko, S., Sytnyk, O., & Pavlenko, V. (2023). Diversification of entrepreneurial activities in the agricultural sector of Ukraine's economy in the post-war period. Ekonomika APK, 30(4), 25-35.

193. Jarosz-Angowska, A., Nowak, A., Kołodziej, E., & Klikocka, H. (2022). Effect of European integration on the competitiveness of the agricultural sector in new member states (EU-13) on the internal EU market. Sustainability, 14(20), 13124.

194. Jin, Q., Dang, H., Wang, H., & Zhang, Z. (2024). Exploring cooperative mechanisms in the Chinese agricultural value chain: A game model analysis based on leading enterprises and small farmers. Agriculture, 14(3), 437.

195. Kalogiannidis, S., & Chatzitheodoridis, F. (2023). Strategic communication and sustainable agricultural competitiveness: A Greek case study. International Journal of Sustainable Agricultural Management and Informatics, 9(4), 350-373.

196. Karnaushenko, A., Tanklevska, N., Povod, T., Kononenko, L., & Savchenko, V. (2023). Implementation of blockchain technology in agriculture:

fashionable trends or requirements of the modern economy. Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal, 9(3), 124-149.

197. Kashina, E., Yanovskaya, G., Fedotkina, E., Tesalovsky, A., Vetrova, E., Shaimerdenova, A., & Aitkazina, M. (2022). Impact of Digital Farming on Sustainable Development and Planning in Agriculture and Increasing the Competitiveness of the Agricultural Business. International Journal of Sustainable Development & Planning, 17(8).

198. Khalatur, S. (2024). The impact of nanotechnological innovations on the competitiveness of the global market. Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences, 328(2), 434-439.

199. Kobets A., Vinichenko I., Honcharenko O., Kurbatska L., Sitkovska A., Pavlenko O. A strategy to increase the competitiveness of agro-industrial enterpuises: monograf. Tallinn. Scientific Center of Innovative Researches OU. 2021. 192 p.

200. Konoplyannikova, M., Radkevych, L., Netreba, M., Bilan, M., Lorvi, I., & Nahorna, O. (2024). Digital marketing and communication strategies of agri-food enterprises on social media platforms. Agronomy Research, (22 (S1)), 444-463.

201. Kovshov, V., Lukyanova, M., Zalilova, Z., Frolova, O., & Galin, Z. (2024). International regional competitiveness of rural territories as a factor of their socio-economic development: Methodological aspects. Heliyon, 10(1).

202. Kryukova, I., Zamlynskyi, V., & Vlasenko, T. (2023). Architecture of corporate reporting on the sustainable development of business entities in the agrarian sector as a tool of sustainable agri-management. Ekonomika APK, 2(30), 38-48.

203. Kucher, L. (2022). Impact of digitalization on the management of innovative projects. Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomiczno-Społecznej w Ostrołęce, 45(2), 16-26.

204. Kupalova, H. I., Artyukh, T. M., Bukharina, L. M., Goncharenko, N. V., & Demianenko, K. A. (2022). Assessment of competitiveness of confectionery

enterprises for the needs of ecological management. Management Systems in Production Engineering, 30(1), 27-37.

205. Kuznyetsova, A., Garafonova, O., Yankovoi, R., Zhosan, H., & Lomachynska, I. (2023). Development of an international marketing strategy for domestic enterprises during a state of war. Marketing i menedžment innovacij, 14(4), 200-211.

206. Kuzmenko, E., Rumankova, L., Benesova, I., & Smutka, L. (2022). Czech comparative advantage in agricultural trade with regard to EU-27: Main developmental trends and peculiarities. Agriculture, 12(2), 217.

207. Kwilinski, A., Hnatyshyn, L., Prokopyshyn, O., & Trushkina, N. (2022). Managing the logistic activities of agricultural enterprises under conditions of digital economy. Virtual Economics, 5(2), 43-70.

208. Kyrylenko V.I., Tkachenko O.V., Kotenok A.G., Sarkisian H.O., Sitkovska A.O. The role of innovative technologies in ensuring the competitiveness of the enterprise. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, 2022, № 5. P. 185-190. https://doi.org/10.33271/nvngu/2022-5/185

209. Lehenchuk, S., Raboshuk, A., Valinkevych, N., Polishchuk, I., & Khodakyvskyy, V. (2022). Analysis of financial performance determinants: evidence from Slovak agricultural companies. Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal, 8(4), 66-85.

210. Lohosha, R. V. (2022). Conceptual bases of development of management of marketing activity of agrarian enterprises. Monograph. Primedia eLaunch, Boston, USA, 2022. P. 297-319.

211. Lohosha, R., Prylutskyi, A., Pronko, L., & Kolesnyk, T. (2023). Organization of the system of internal marketing and marketing of interaction of agricultural enterprises for the production of biodiesel based on value chain analysis. Journal of Environmental Management & Tourism, 14(3), 823-841.

212. Lukyanova, M., Kovshov, V., Zalilova, Z., & Faizov, N. (2022). Modeling the expansion of agricultural markets. Montenegrin Journal of Economics, 18(2), 127-141.

213. Makhazhanova, U., Omurtayeva, A., Kerimkhulle, S., Tokhmetov, A., Adalbek, A., & Taberkhan, R. (2023). Assessment of investment attractiveness of small enterprises in agriculture based on fuzzy logic. In Proceedings of the Computational Methods in Systems and Software (pp. 411-419).

214. Misiuk, M., & Zakhodym, M. (2023). Digitization as a tool for revitalizing the livestock industry. Ekonomika APK, 4(30), 10-24.

215. Muangmee, C., Kassakorn, N., Khalid, B., Bacik, R., & Kot, S. (2022). Evaluating competitiveness in the supply chain management of small and medium scale enterprises. Journal of Competitiveness, 14(3), 93.

216. Nowak, A., & Kasztelan, A. (2022). Economic competitiveness vs. green competitiveness of agriculture in the European Union countries. Oeconomia Copernicana, 13(2), 379-405.

217. Odilovich, I. J. (2022). Perspectives of using standards based on management systems for increasing the competitiveness of fruit and vegetable products in the republic of Uzbekistan. International Journal on Integrated Education, 2(4), 48-53.

218. OECD. (2013). *Policy instruments to support green growth in agriculture*. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/9789264203525-en https://www.oecd.org/en/publications/policy-instruments-to-support-green-growth-in-agriculture_9789264203525-en.html

219. OECD. (2016). *Farm management practices to foster green growth*. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/9789264238657-en https://www.oecd.org/en/publications/farm-management-practices-to-foster-green-growth_9789264238657-en.html

220. OECD & FAO. (2019). *Background notes on sustainable, productive and resilient agro-food systems*. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/dca82200-en https://www.oecd.org/en/publications/background-notes-on-sustainable-productive-and-resilient-agro-food-systems_dca82200-en.html

221. OECD. (2019). *Innovation, productivity and sustainability in food and agriculture*. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/c9c4ec1d-en https://www.oecd.org/en/publications/innovation-productivity-and-sustainability-in-food-and-agriculture_c9c4ec1d-en.html

222. OECD. (2019). *Accelerating climate action: Refocusing policies through a well-being lens*. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/2f4c8c9a-en https://www.oecd.org/en/publications/accelerating-climate-action_2f4c8c9a-en.html

223. OECD. (2023). *Integrated approaches for agricultural sustainability and productivity assessments*. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/60cfa586-en https://www.oecd.org/en/publications/integrated-approaches-for-agricultural-sustainability-and-productivity-assessments_60cfa586-en.html

224. OECD. (2025). Agricultural Policy Monitoring and Evaluation: Ukraine. OECD Publishing. https://www.oecd.org

225. Okhota, Y., Chikov, I., & Bilokinna, I. (2024). Conceptual polycomponent model of an innovative mechanism for improving the competitiveness of agro-industrial complex enterprises. Baltic Journal of Economic Studies, 10(2), 196-210.

226. Organisation for Economic Co-operation and Development. (2025). *Agricultural policy monitoring and evaluation 2025: Ukraine*. OECD Publishing. https://www.oecd.org/agriculture/topics/agricultural-policy-monitoring-and-evaluation/

227. Oyewole, A. T., Adeoye, O. B., Addy, W. A., Okoye, C. C., & Ofodile, O. C. (2024). Enhancing global competitiveness of US SMEs through sustainable finance: A review and future directions. International Journal of Management & Entrepreneurship Research, 6(3), 634-647.

228. Penkova, O., & Kharenko, A. (2023). Marketing analysis of the functioning environment of agrarian enterprises. Ukrainian Black Sea Region Agrarian Science, 27(2), 28-40.

229. Peteraf, M. A. (1993). The cornerstones of competitive advantage: A resource-based view. *Strategic Management Journal, 14*(3), 179–191. https://doi.org/10.1002/smj.4250140303

230. Platform on Sustainable Finance. EU Sustainable Finance Strategy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://finance.ec.europa.eu/sustainable-finance/platform-sustainable-finance_en

231. Porter, M. E. (1985). *Competitive advantage: Creating and sustaining superior performance*. Harvard Business School. https://www.isc.hbs.edu/about-michael-porter/pages/default.aspx

232. Porter, M. E. (1990). *The competitive advantage of nations*. Harvard Business School. https://www.isc.hbs.edu/about-michael-porter/pages/default.aspx

233. Porter, M. E. (1980). *Competitive strategy: Techniques for analyzing industries and competitors*. Harvard Business School. https://www.isc.hbs.edu/about-michael-porter/pages/default.aspx

234. Potryvaieva, N., Dubinina, M., Cheban, Y., Syrtseva, S., & Luhova, O. (2024). Digitalisation of accounting of agricultural enterprises: National and international experience. Ukrainian Black Sea Region Agrarian Science, 28(4), 41-53.

235. Ptashchenko, O., & Shersheniuk, O. (2024). Human capital development of agricultural enterprises in the conditions of transformational changes in the digital economy. Journal of Strategic Economic Research, 2(25), 56-64.

236. Qin, T., Wang, L., Zhou, Y., Guo, L., Jiang, G., & Zhang, L. (2022). Digital technology-and-services-driven sustainable transformation of agriculture: Cases of China and the EU. Agriculture, 12(2), 297.

237. Radchyshyn T. Systemic-dynamic approach to management of the competitiveness of agricultural enterprises in the long-term perspective // International experience in scientific research. Proceedings of the 5th International scientific and practical conference. BoScience Publisher (December 18-20, 2025). Chicago, USA. 2025. Pp. 603-607.

238. Radchyshyn T. Management determinants of competitive sustainability of agricultural enterprises during the period of structural transformations// Science and education: synergy of innovation. Proceedings of the 5th International scientific and practical conference. MDPC Publishing (December 22-24, 2025). Berlin, Germany. 2025. Pp. 439-443

239. Radchyshyn T. Competitiveness of agricultural enterprises as a factor in ensuring food security in the context of sustainable development // Innovations of modern science and education. Proceedings of the 4th International scientific and practical conference. Perfect Publishing (December 25-27, 2025). Vancouver, Canada. 2025. Pp. 476-480.

240. Radchyshyn T. Adaptive management of competitive positions of agricultural enterprises in conditions of growing market uncertainty // Innovation and development in world science. Proceedings of the 3rd International scientific and practical conference. MDPC Publishing (December 29-31, 2025). Zurich, Switzerland. 2025. Pp. 437-441.

241. Rambe, P., & Khaola, P. (2022). The impact of innovation on agribusiness competitiveness: the mediating role of technology transfer and productivity. European Journal of Innovation Management, 25(3), 741-773.

242. Regulation (EU) 2020/852 of the European Parliament and of the Council of 18 June 2020 on the establishment of a framework to facilitate sustainable investment (Taxonomy Regulation) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32020R0852

243. Regulation (EU) 2019/2088 of the European Parliament and of the Council (SFDR) on sustainability-related disclosures in the financial services sector [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32019R2088

244. Reuters. Ukraine’s grain industry teetering amid war disruptions [Електронний ресурс]. – 2025. – Режим доступу: https://www.reuters.com (дата звернення: 24.03.2026).

245. Ricardo, D. (1817/2023). *On the principles of political economy and taxation (comparative advantage theory overview)*. Britannica. https://www.britannica.com/biography/David-Ricardo

246. Ricardo, D. (2023). *Comparative advantage and international trade*. Britannica. https://www.britannica.com/topic/comparative-advantage

247. Sahachko, Y., Smihunova, O., & Podolska, O. (2023). Prospects for the formation of investment support for the technological growth of the agricultural sector of the Ukrainian economy in the post-war period. Ukrainian Black Sea Region Agrarian Science, 27(3), 62-70.

248. Schaefer, J. L., Tardio, P. R., Baierle, I. C., & Nara, E. O. B. (2023). GIANN-A Methodology for Optimizing Competitiveness Performance Assessment Models for Small and Medium-Sized Enterprises. Administrative Sciences, 13(2), 56.

249. Schumpeter, J. A. (1942). *Capitalism, socialism and democracy*. Harper & Brothers. https://archive.org/details/capitalismsocial00schu

250. Shahini, E., Korzhenivska, N., Haibura, Y., Niskhodovska, O., & Balla, I. (2023). Ukrainian agricultural production profitability issues. Scientific Horizons, 26(5), 123-136.

251. Shmatkovska, T., Dziamulych, M., Vavdiiuk, N., Petrukha, S., Koretska, N., & Bilochenko, A. (2022). Trends and conditions for the formation of profitability of Agricultural Enterprises: A case study of Lviv Region, Ukraine. Universal Journal of Agricultural Research, 10(1), 88-98.

252. Shovkun-Zablotska, L., Pysarenko, V., Sierova, L., & Tegipko, S. (2024). Management and marketing of the wartime agribusiness in Ukraine. Economics Ecology Socium, 8(1), 64-77.

253. Shpykuliak, O., Malik, M., Kravchenko, S., & Zaburanna, L. (2024). Organisational and economic support for the development of business enterprises in agriculture under martial law. Ekonomika APK, 31(2), 60-70.

254. Schumpeter, J. A. (n.d.). *Joseph Schumpeter biography and contributions to economic theory*. Britannica. https://www.britannica.com/biography/Joseph-Schumpeter

255. Smith, A. (1776/2023). *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*. Britannica. https://www.britannica.com/biography/Adam-Smith

256. Smith, A. (2023). *Absolute advantage and international trade theory*. Britannica. https://www.britannica.com/topic/absolute-advantage

257. Statista. (n.d.). *Ukraine: Share of agriculture in GDP from 2010 to 2024*. https://www.statista.com/statistics/1326724/ukraine-agriculture-share-gdp/

258. Statista Research Department. (2025). *Agricultural sector share of GDP in Ukraine 2010-2023*. https://www.statista.com

259. State Statistics Service of Ukraine. (n.d.). *National accounts of Ukraine*. https://www.ukrstat.gov.ua/

260. Syarief, R. (2024). Strengthening the competitiveness of state-owned enterprises. Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity, 10(1), 100199.

261. Taneo, S. Y. M., Hadiwidjojo, D., Sunaryo, S., & Sudjatno, S. (2022). Creative destruction and knowledge creation as the mediation between innovation speed and competitiveness of food small and medium-sized enterprises in Malang, Indonesia. Competitiveness Review: An International Business Journal, 30(2), 195-218.

262. Taylor, K. M., & Rosca, E. (2023). Sink, swim, or drift: how social enterprises use supply chain social capital to balance tensions between impact and viability. Journal of Supply Chain Management, 59(2), 62-86.

263. Teece, D. J., Pisano, G., & Shuen, A. (1997). Dynamic capabilities and strategic management. *Strategic Management Journal*, *18*(7), 509–533. https://doi.org/10.1002/(SICI)1097-0266(199708)18:7<509::AID-SMJ882>3.0.CO;2-Z

264. TheGlobalEconomy.com. (n.d.). *Ukraine: Agriculture, value added (% of GDP)*. https://www.theglobaleconomy.com/Ukraine/Share_of_agriculture/

265. Tomashuk, I. (2023). Competitiveness of agricultural enterprises in market conditions and ways of its increase. Green, Blue and Digital Economy Journal, 4(1), 64-81.

266. Tomashuk, I., Koliadenko, S., & Burdiak, M. (2025). The impact of digital innovations on the development of agricultural business. Baltic Journal of Economic Studies, 11(1), 361-375.

267. Tomashuk, I., Timhenko, O., & Zakharova, T. (2024). Agricultural enterprise development strategy and its efficiency in the modern economic conditions. Baltic Journal of Economic Studies, 10(2), 265-281.

268. Turgunpulatovich, A. O. (2022). The concept of forming the competitiveness of small business entities and its essence. Asia pacific journal of marketing & management review ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 8.071, 11(07), 46-55.

269. Ukrainian Grain Association (UGA). Export of grains and oilseeds from Ukraine 2024/2025 MY [Електронний ресурс]. – 2025. – Режим доступу: https://uga.ua (дата звернення: 20.02.2026).

270. Ukrainian News Agency. Ukraine ups grain and oilseed exports by 13% to USD 11 billion [Електронний ресурс]. – 2025. – Режим доступу: https://ukranews.com (дата звернення: 23.03.2026).

271. Ukrinform. Ukraine’s grain and oilseed exports up to $11 billion since July 2024 [Електронний ресурс]. – 2025. – Режим доступу: https://www.ukrinform.net (дата звернення: 14.04.2026).

272. Vasyltsiv, T., Mulska, O., Hrabynska, I., Ivaniuk, U., & Shopska, Y. (2023). Financial and economic security of agricultural business: specifics, analysis methodology, and measures of stabilization. Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal, 9(2), 88-110.

273. Vinichenko I. Optimization of production parameters of agricultural enterprises / Оптимізація виробничих параметрів сільськогосподарських підприємств I.Vinichenko, M. Polehenka, G. Ortina, G. Abuselidze, H.

Kazarianand V. Vinogradchyi // IOP Conf. Series: EarthandEnvironmentalScience. 2023. № 19. Pp. 12-22 (Scopus)

274. Vo-Thai, H. C., & Tran, M. L. (2025). Green innovation strategies in Vietnamese enterprises: leveraging knowledge management and digitalization for sustainable competitiveness. Journal of Knowledge Management, 29(4), 1055-1091.

275. Volyk, S., Kukhar, O., & Bril, M. (2023). Management of the agricultural enterprises' competitiveness in the context of food security. Baltic Journal of Economic Studies, 9(4), 88-95.

276. Vrabcová, P., & Urbancová, H. (2023). Sustainable innovation in agriculture: Building a strategic management system to ensure competitiveness and business sustainability. Agricultural Economics/Zemědělská Ekonomika, 69(1).

277. Vrabcova, P., Urbancova, H., & Hudakova, M. (2022). Strategic trends of organizations in the context of new perspectives of sustainable competitiveness. Journal of competitiveness, 14(2), 174.

278. Wang, W., Cao, Q., Liu, Y., Zhou, C., Jiao, Q., & Mangla, S. K. (2024). Risk management of green supply chains for agricultural products based on social network evaluation framework. Business Strategy and the Environment, 33(5), 4913-4934.

279. World Bank. (2025). World development indicators. URL: https://data.worldbank.org.

280. World Bank. (n.d.). *Agriculture, forestry, and fishing, value added (% of GDP) – Ukraine*. World Development Indicators. https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS?locations=UA

281. World Bank. (2025). *World Development Indicators: Agriculture, industry and services value added (% of GDP) – Ukraine*. https://data.worldbank.org

282. Yap, C. K., & Al-Mutairi, K. A. (2024). A conceptual model relationship between Industry 4.0-Food-agriculture nexus and agroecosystem: A literature review and knowledge gaps. Foods, 13(1), 150.

283. Zia, B., Rafiq, M., Saqib, S. E., & Atiq, M. (2022). Agricultural market competitiveness in the context of climate change: a systematic review. Sustainability, 14(7), 3721.

284. Zelisko, N., Raiter, N., Markovych, N., Matskiv, H., & Vasylyna, O. (2024). Improving business processes in the agricultural sector considering economic security, digitalization, risks, and artificial intelligence. Ekonomika APK, 31(3), 10-21.

285. Zheng, X., Huang, Q., & Zheng, S. (2022). The identification and applicability of regional brand-driving modes for agricultural products. Agriculture, 12(8), 1127.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК НАУКОВИХ ПРАЦЬ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

І. Фахові статті:

1. Курбацька Л.М., Радчишин Т.П. Інноваційні підходи до управління конкурентоспроможністю агробізнесу. Інвестиції: практика та досвід. 2025. № 8. С. 115 – 119. https://doi.org/10.32702/2306-6814.2025.8.115

2. Курбацька Л.М., Радчишин Т.П. Модель інтегрованого управління сталим розвитком аграрних підприємств. Інвестиції: практика та досвід. 2025. № 23. С. 169-174.https://doi.org/10.32702/2306-6814.2025.23.169

3. Радчишин Т.П. Механізми підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств в умовах сталого розвитку. Агросвіт. 2025. № 23. С. 244-251. https://doi.org/10.32702/2306-6792.2025.23.244

4. Радчишин Т.П. Інституційні та технологічні механізми підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств в умовах мінливого ринкового середовища. Агросвіт. 2025. № 24. С.244-251. https://doi.org/10.32702/2306-6792.2025.24.244

5. Радчишин Т.П. Стратегічні імперативи формування конкурентних переваг аграрних підприємств у контексті трансформації глобальних продовольчих ринків. Інвестиції: практика та досвід. 2025. № 24.С. 272-278. https://doi.org/10.32702/2306-6814.2025.24.272

6. Радчишин Т.П. Економіко-математичні моделі оцінювання рівня конкурентоспроможності аграрних підприємств у системі сталого розвитку. Ефективна економіка. 2025. № 12. https://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.12.155

ІІ. Тези:

7. РадчишинТ. П. Сутність управління соціальною відповідальністю бізнесу // Фінанси, банківська система та страхування в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку в кризовій економіці. Матеріали

VIМіжнародної науково-практичної Інтернет-конференції 2-3 березня 2023 р.:Дніпро : ДДАЕУ, 2023. С. 174-175.

8. Радчишин Т. П.Особливості управління соціальною відповідальністю бізнесу // Актуальні проблеми економіки, управління та маркетингу в аграрному бізнесі:матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Дніпро, 05-06 жовтня 2023 р. Дніпро, ДДАЕУ, 2023. С. 108-109.

9. Радчишин Т. П. Вплив глобалізації на конкурентоспроможність аграрного виробництва: виклики та можливості // Актуальні проблеми економіки, управління та маркетингу в аграрному бізнесі: матеріали III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Дніпро, 03-04жовтня 2024 р. Дніпро, ДДАЕУ, 2024. С. 231–232.

10. Радчишин Т. П.Роль сталого розвитку у формуванні конкурентних переваг аграрних підприємств // Проблеми та перспективи фінансового забезпечення відновленняекономіки України: Матеріали I Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції 3-4 березня 2025 р.: Дніпро : ДДАЕУ, 2025. С.201-204.

11. Радчишин Т.П. Соціально-економічні аспекти управління конкурентоспроможністю аграрного бізнесу // Обліково-фінансове, інформаційне та мовно-комунікаційне забезпеченнясталого розвитку аграрного сектору економіки: проблеми, пріоритети,перспективи: збірник тез III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції 22-23 жовтня 2025 р. Дніпро: ДДАЕУ, 2025. С.333-334.

12. Radchyshyn T. Systemic-dynamic approach to management of the competitiveness of agricultural enterprises in the long-term perspective // International experience in scientific research. Proceedings of the 5th International scientific and practical conference. BoScience Publisher (December 18-20, 2025). Chicago, USA. 2025. Pp. 603-607.

13. Radchyshyn T. Management determinants of competitive sustainability of agricultural enterprises during the period of structural

transformations// Science and education: synergy of innovation. Proceedings of the 5th International scientific and practical conference. MDPC Publishing (December 22-24, 2025). Berlin, Germany. 2025. Pp. 439-443

14. Radchyshyn T. Competitiveness of agricultural enterprises as a factor in ensuring food security in the context of sustainable development // Innovations of modern science and education. Proceedings of the 4th International scientific and practical conference. Perfect Publishing (December 25-27, 2025). Vancouver, Canada. 2025. Pp. 476-480.

15. Radchyshyn T. Adaptive management of competitive positions of agricultural enterprises in conditions of growing market uncertainty // Innovation and development in world science. Proceedings of the 3rd International scientific and practical conference. MDPC Publishing (December 29-31, 2025). Zurich, Switzerland. 2025. Pp. 437-441.

Додаток Б

Таблиця Б.1

Еволюція наукових підходів до трактування конкурентоспроможності аграрних підприємств

Етап (період)	Трактування конкурентоспроможності аграрних підприємств	Рівень аналізу	Аграрна специфіка (ключові акценти)
Класичний (XVIII-XIX ст.)	Здатність аграрних країн, господарств виробляти продукцію з нижчими витратами	Країна, галузь	Родючість ґрунтів, природно-кліматичні умови, спеціалізація сільського господарства
Неокласичний (XIX - поч. XX ст.)	Конкурентоспроможність як ефективність використання ресурсів у ринковій рівновазі	Підприємство	Цінова конкуренція на аграрних ринках, залежність від попиту на с/г продукцію
Інституціональний (XX ст.)	Конкурентоспроможність залежить від інституцій, що регулюють аграрну сферу	Держава, сектор	Земельні відносини, аграрна політика, субсидії, регулювання ринку
Структурний (середина XX ст.)	Конкурентоспроможність визначається структурою аграрних ринків	Галузь	Монополія переробних компаній, ринкова концентрація
Ресурсний (1980-1999 рр.)	Конкурентоспроможність аграрного підприємства базується на унікальних ресурсах	Підприємство	Земельний банк, родючість ґрунтів, техніка, агротехнології, людський капітал
Інноваційний (2000-2010-ті)	Конкурентоспроможність через впровадження агроінновацій	Підприємство	Біотехнології, цифрове землеробство
Глобалізаційний (XXI ст.)	Здатність конкурувати в міжнародних агропродовольчих ланцюгах	Країна, підприємство	Експорт агропродукції, вимоги ринків ЄС, сертифікація якості
Сталий розвиток (XXI ст.)	Конкурентоспроможність як баланс економічної, екологічної та соціальної ефективності	Підприємство, сектор	Органічне виробництво, деградація ґрунтів, вуглецевий слід, біорізноманіття
Цифровий (сучасний етап)	Конкурентоспроможність через цифровізацію агровиробництва	Підприємство, мережі	GPS-моніторинг, дрони, автомати-зація, гроплатформи

Додаток В

Таблиця В.1

Еволюція концептуальних підходів до дослідження конкурентоспроможності підприємств: узагальнення сучасної наукової літератури

Автор(и)	Концептуальний фокус дослідження	Науковий внесок у трактування конкурентоспроможності
В. С. Адамовська, К. О. Астаф'єва, В. А. Шепелюк	Матеріальне стимулювання на ринку праці	Розширення трактування конкурентоспроможності через систему стимулів праці
О. Акименко, В. Андарак, І. Рогова	Тіньова економіка та податкова система	Виявлення деформацій інституційного середовища як детермінанти конкурентоспроможності
М. Акулюшина, Л. Зотова, В. Швець	Адаптація підприємств до невизначеності	Конкурентоспроможність як здатність до функціональної адаптації
О. В. Ареф'єва, С. Т. Пілецька, М. С. Лістрова	Антикризове управління	Інтеграція конкурентоспроможності у систему антикризового менеджменту
І. Білецький, М. Боровик, К. Воробйов	Сутність конкурентоспроможності	Формування багато-факторної моделі конкурентоспроможності
Н. Богацька, С. Христич	Оцінювання конкурентоспроможності	Розвиток методич-них підходів до вимірювання конкурентоспро-можності
Ю. Бочарова, А. Бадіца	Контент-аналіз поняття	Деконструкція категорії конкурентоспроможності як багатозначного поняття
В. Вараксіна, І. Бархатов, Є. Боцула	Адаптивна конкурентоспроможність	Перехід до трактування конкурентоспроможності як адаптаційної здатності
Т. Васильців, О. Мульска, В. Зайченко, Я. Березівський	Інноваційний потенціал та ІВ	Конкурентоспроможність як результат комерціалізації інтелектуальної власності
Н. В. Васюткіна, Є. С. Криленко	Економіка знань	Формування інтегрованого економічного потенціалу як бази конкурентоспроможності
Л. Вербівська	Інновації та економічна безпека	Зв'язок конкурентоспроможності з економічною безпекою підприємства
В. В. Воздвиженський, М. С. Тітова	Інструментарій формування конкурентоспроможності	Розробка практичного інструментарію управління конкурентоспроможністю
С. Волик	Концепція конкуренції	Уточнення базових категорій конкурентного середовища
О. Гарафонова та співавт.	Поствоєнне відновлення аграрних підприємств	Модель фінансування та розвитку аграрних підприємств у відновлювальному періоді

Продовження таблиці В.1

Т. Гудзь, Н. Брусова	Євроінтеграційна трансформація	Конкурентоспроможність як результат трансформації економічного потенціалу
В. П. Далик та співавт.	Інноваційна активність держав	Вплив інновацій на глобальну конкурентоспроможність
І. М. Дашко	Прогнозування показників	Формалізація прогнозних моделей конкурентоспроможності
К. Інграм та співавт.	ІКТ в аграрних підприємствах	Оптимізація цифровізації аграрного виробництва
Н. С. Іванова	ШІ в бізнесі	Вплив штучного інтелекту на конкурентоспроможність
М. Іващенко	Персонал як фактор	Людський капітал як каталізатор конкурентних переваг
Н. Є. Каличева, І. В. Чорнобровка	Конкуренція в економіці	Систематизація сутності конкурентних процесів
С. Калініченко	Економічний потенціал аграрних підприємств	Потенціал як основа конкурентоспроможності аграрних підприємств
О. Кірейцева та співавт.	Євроінтеграція	Вплив інтеграційних процесів на конкурентоспромож-ність
О. Коваль	HoReCa та сталий розвиток	Інтеграція ресурсного та соціального підходів
С. Козир	Регіональна політика відновлення	Конкурентоспроможність регіонів у відновлювальній політиці
Ж. А. Кононенко та співавт.	Аналітика конкурентного середовища	Інструменталізація аналізу конкурентного середовища
С. Кононенко, Н. В. Іванова	Аутсорсинг	Вплив аутсорсингу на конкурентоспроможність
М. Копитко, М. Вінічук	Глобальні інновації	Конкурентоспроможність у глобальному інноваційному середовищі
Б. І. Косович та співавт.	Сучасні виклики	Конкурентоспроможність як адаптивна стійкість
О. Кравченко, А. Зінченко	Цифровізація та соціальна відповідальність	Поєднання цифровізації та CSR як фактору конкурентоспроможності
М. О. Кравченко, О. М. Петровська	Маркетингові стратегії	Конкурентоспроможність через взаємодію маркетингових стратегій
Н. Красностанова, М. Смолкін	Інтелектуальний капітал регіону	Інтелектуальний капітал як драйвер регіональної конкурентоспроможності
М. Манн, В. Огородніков	Регіональна стратегія	Формування стратегічних орієнтирів розвитку регіонів

Додаток Д

Таблиця Д.1

Еволюція концептуальних підходів до сталого розвитку аграрного сектору економіки

Етап еволюції	Ключові інструменти	Основні обмеження	Сучасне значення
Екстенсивна модель розвитку	Розширення посівних площ, базова механізація, ручна праця	Висока ресурсомісткість, деградація природного потенціалу, низька ефективність	Історичний етап формування аграрних систем
Інтенсивна модель розвитку	Механізація, хімізація, селекція, агротехнології	Екологічні ризики, виснаження ґрунтів, дисбаланс екосистем	Перехідний етап до сталих підходів
Концепція sustainableagriculture (FAO, OECD)	Ресурсозбереження, агроекологічні практики, політики сталого розвитку	Складність імплементації, інституційні бар'єри	Базова методологічна платформа сучасності
Greeneconomy + digitalagriculture	Precisionfarming, AI, IoT, ESG-стандарти	Висока вартість впровадження, технологічна нерівність	Сучасна трансформаційна модель
Резильєнтна модель розвитку	Диверсифікація, ризик-менеджмент, кліматична адаптація	Невизначеність оцінювання, складність формалізації	Найсучасніша парадигма розвитку

Додаток Ж

Таблиця Ж.1

Аграрні підприємства Дніпропетровської області (n = 100)

№	Підприємство	Тип діяльності
Синельниківський район (1-40)		
1	ТОВ «Зоря»	зернові, тваринництво
2	ТОВ «Степова НВП агрофірма»	зернові, олійні
3	ТОВ «Схід Агро»	рослинництво
4	ТОВ «Агробіопром»	рослинництво, тваринництво
5	ФГ «Кленовий гай»	зернові
6	ТОВ «Агро-100»	насіння, ЗЗР
7	ФГ «Нива»	зернові
8	ФГ «Колос»	зернові
9	ФГ «Агросвіт»	рослинництво
10	ТОВ «Агро-Дніпро»	зернові
11	ФГ «Степове»	зернові
12	ФГ «Світанок»	рослинництво
13	ТОВ «Агро-Лан»	змішане
14	ФГ «Україна-Агро»	зернові
15	ТОВ «Агросоюз»	рослинництво
16	ФГ «Врожай»	зернові
17	ТОВ «Агро-Ресурс»	зернові
18	ФГ «Перемога»	рослинництво
19	ТОВ «Агро-Юг»	зернові
20	ФГ «Південне поле»	рослинництво
21	ТОВ «Агро-Інвест»	зернові
22	ФГ «Дніпровець»	зернові
23	ТОВ «Агро-Мир»	зернові
24	ФГ «Агро-Стандарт»	зернові
25	ТОВ «Агро-Капітал»	зернові
26	ФГ «Злагода»	рослинництво
27	ТОВ «Агро-Лідер»	зернові
28	ФГ «Колосок»	зернові
29	ТОВ «Агро-Плюс»	зернові
30	ФГ «Агро-Поле»	зернові
31	ТОВ «Агро-Нова»	зернові
32	ФГ «Ранок»	зернові
33	ТОВ «Агро-Експорт»	зернові
34	ФГ «Степ-Люкс»	зернові
35	ТОВ «Агро-Фактор»	зернові
36	ФГ «Нове життя»	зернові
37	ТОВ «Агро-Гарант»	зернові
38	ФГ «Синельниківське»	зернові
39	ТОВ «Агро-Еліт»	зернові
40	ФГ «Зоряне поле»	зернові
Дніпровський (приміський агропояс) (41-70)		
41	ТОВ «Еко-Агро Дніпро»	органічне виробництво

Продовження додатку Ж

42	ТОВ «Агро-Дніпроцентр»	інтенсивне землеробство
43	ФГ «Придніпровське»	овочівництво
44	ТОВ «Агросоюз Дніпро»	зернові
45	ФГ «Рідна земля»	овочі
46	ТОВ «Зоря-Агро»	рослинництво
47	ФГ «Нове життя»	змішане
48	ТОВ «Агро-Інвест Дніпро»	зернові
49	ФГ «Агро-Лан»	змішане
50	ТОВ «Дніпро-Агро»	зернові
51	ФГ «Сонячне поле»	овочі
52	ТОВ «Агро-Груп Дніпро»	рослинництво
53	ФГ «Веселка»	овочівництво
54	ТОВ «Агро-Сервіс»	зернові
55	ФГ «Українське поле»	рослинництво
56	ТОВ «Агро-Трейд»	зернові
57	ФГ «Лан-2000»	змішане
58	ТОВ «Агро-Регіон»	зернові
59	ФГ «Дніпровська нива»	овочі
60	ТОВ «Агро-Маркет»	зернові
61	ФГ «Степ-Дніпро»	рослинництво
62	ТОВ «Агро-Експорт Дніпро»	зернові
63	ФГ «Агро-Світ»	овочі
64	ТОВ «Агро-Капітал Дніпро»	зернові
65	ФГ «Злагода-Дніпро»	змішане
66	ТОВ «Агро-Партнер»	зернові
67	ФГ «Південний степ»	рослинництво
68	ТОВ «Агро-Логістик»	зернові
69	ФГ «Дніпро-Агро-Лайн»	овочі
70	ТОВ «Агро-Стандарт Дніпро»	зернові
Криворізький район (71-100)		
71	ФГ «АгроАрам»	зернові
72	ФГ «ім. Т.Г. Шевченка»	зернові
73	ФГ «Флора»	зернові
74	ФГ «Зарічний»	зернові
75	ТОВ «Криворізьке поле»	зернові
76	ФГ «Степ Криворіжжя»	рослинництво
77	ТОВ «Агро-Кривбас»	зернові
78	ФГ «Горизонт»	рослинництво
79	ТОВ «Агро-Рудник»	змішане
80	ФГ «Червоний степ»	зернові
81	ТОВ «Агро-Мінерал»	зернові
82	ФГ «Криворізький агроцентр»	зернові
83	ТОВ «Агро-Еко Кривбас»	рослинництво
84	ФГ «Злагода»	змішане
85	ТОВ «Агро-Поле Кривий Ріг»	зернові
86	ФГ «Степова долина»	рослинництво
87	ТОВ «Агро-Індустрія»	зернові
88	ФГ «Південний край»	зернові
89	ТОВ «Агро-Еліт Кривбас»	зернові

Продовження додатку Ж		
90	ФГ «Врожай Криворіжжя»	зернові
91	ТОВ «Агро-Лідер Кривий Ріг»	зернові
92	ФГ «Дніпровський степ»	зернові
93	ТОВ «Агро-Гарант Кривбас»	зернові
94	ФГ «Східний степ»	рослинництво
95	ТОВ «Агро-Експорт Кривий Ріг»	зернові
96	ФГ «Нива Криворіжжя»	зернові
97	ТОВ «Агро-Союз Кривбас»	зернові
98	ФГ «Зоря степу»	рослинництво
99	ТОВ «Агро-Регіон Кривий Ріг»	зернові
100	ФГ «Український степ»	зернові

Додаток К

Таблиця К.1

Групування аграрних підприємств Дніпропетровської області за рівнем конкурентоспроможності та адаптивності у 2014-2025 рр.

Група	Характеристика групи	Підприємства	Кількість
I група - високий рівень конкурентоспроможності та адаптивності	Підприємства з диверсифікованою структурою діяльності, елементами інноваційного та органічного виробництва, логістичною адаптивністю, інвестиційною активністю та вищим рівнем ризикостійкості	№ 2, 4, 6, 13, 15, 21, 25, 33, 41, 42, 44, 48, 52, 56, 58, 60, 62, 64, 66, 68, 70, 75, 77, 79, 81, 83, 87, 89, 91, 93, 95, 97, 99	33
II група - середній рівень конкурентоспроможності та адаптивності	Підприємства змішаного або спеціалізованого типу з відносно стабільними виробничими показниками, однак із частковою залежністю від ринкових та кліматичних ризиків	№ 1, 3, 9, 12, 18, 20, 26, 41, 43, 45, 46, 47, 49, 51, 53, 55, 57, 59, 61, 63, 65, 67, 69, 76, 78, 84, 86, 94, 98	29
III група - базовий (традиційний) рівень конкурентоспроможності	Переважно вузькоспеціалізовані зернові господарства з низьким рівнем диверсифікації, обмеженим інноваційним потенціалом та високою залежністю від зовнішніх ризиків	№ 5, 7, 8, 10, 11, 14, 16, 17, 19, 22, 23, 24, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 50, 54, 71, 72, 73, 74, 80, 82, 85, 88, 90, 92, 96, 100	39

Додаток Л

Таблиця Л.1

Концептуальна архітектура моделі управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств у контексті сталого розвитку

Елемент моделі	Характеристика та науковий зміст
Суб'єкти управління	Формують систему стратегічного та оперативного управління конкурентоспроможністю аграрного підприємства в умовах сталого розвитку.
Керівництво підприємства	Визначає стратегічні напрями розвитку, координує управлінські процеси, формує інноваційну, фінансову та екологічну політику підприємства.
Структурні підрозділи	Забезпечують реалізацію управлінських рішень у виробничій, фінансовій, логістичній, маркетинговій та інноваційній сферах діяльності.
Стейкхолдери	Впливають на формування конкурентних переваг через взаємодію із підприємством, визначення соціальних, екологічних та економічних вимог до його функціонування.
Державні інституції	Забезпечують нормативно-правове регулювання аграрного сектору, реалізацію механізмів державної підтримки та стимулювання сталого розвитку.
Міжнародні організації	Формують міжнародні стандарти екологічної безпеки, продовольчої стабільності та сталого розвитку аграрного виробництва.
Об'єкти управління	Виступають ключовими елементами управлінського впливу в системі забезпечення конкурентоспроможності підприємства.
Виробничі ресурси	Охоплюють матеріально-технічні, енергетичні та технологічні ресурси, ефективність використання яких визначає продуктивність підприємства.
Земельний банк	Розглядається як стратегічний ресурс забезпечення економічної стійкості та довгострокових конкурентних переваг.
Фінансові потоки	Забезпечують інвестиційну активність, фінансову стабільність та можливість реалізації інноваційних проєктів.
Інноваційний потенціал	Визначає здатність підприємства до технологічного оновлення, цифровізації та адаптації до сучасних ринкових умов.
Екологічні процеси	Передбачають управління природокористуванням, мінімізацію екологічних ризиків та впровадження ресурсозберігаючих технологій.
Людський капітал	Формує кадровий потенціал підприємства, забезпечує ефективність управління, інноваційний розвиток та продуктивність праці.

Продовження додатку Л	
Цілі моделі	Спрямовані на формування довгострокової конкурентної стійкості аграрного підприємства.
Підвищення конкурентоспроможності	Передбачає формування стійких ринкових переваг та зміцнення позицій підприємства на аграрному ринку.
Забезпечення економічної стійкості	Орієнтоване на підтримання фінансової стабільності, рентабельності та інвестиційної привабливості підприємства.
Мінімізація ризиків	Полягає у зниженні впливу економічних, кліматичних, фінансових та виробничих ризиків на діяльність підприємства.
Екологізація виробництва	Передбачає впровадження екологічно безпечних технологій та раціональне використання природних ресурсів.
Соціальна стабільність сільських територій	Спрямована на підтримку зайнятості населення, розвиток сільських громад та підвищення рівня соціальної відповідальності бізнесу.

Додаток М

Таблиця М.1

Принципи функціонування моделі управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств

Принцип	**Наукова характеристика принципу**
Системності	Передбачає розгляд аграрного підприємства як цілісної соціально-економічної системи, у межах якої всі елементи перебувають у взаємозв'язку та взаємозалежності.
Адаптивності	Визначає здатність системи управління оперативно реагувати на зміни зовнішнього середовища, ринкової кон'юнктури та глобальних викликів.
Інноваційності	Орієнтує підприємство на впровадження сучасних технологій, цифрових рішень та інноваційних методів управління.
Екологічної збалансованості	Забезпечує гармонізацію економічних інтересів підприємства із необхідністю збереження природних ресурсів та екологічної безпеки.
Економічної ефективності	Передбачає досягнення максимальних результатів діяльності за умов оптимального використання ресурсного потенціалу підприємства.
Соціальної відповідальності	Полягає у забезпеченні соціального захисту працівників, підтримці місцевих громад та дотриманні етичних стандартів ведення бізнесу.
Цифровізації управління	Передбачає інтеграцію інформаційно-комунікаційних технологій, BigData, автоматизації та цифрових платформ у систему управління підприємством.
Ризик-орієнтованого управління	Спрямований на своєчасну ідентифікацію, оцінювання та мінімізацію внутрішніх і зовнішніх ризиків діяльності підприємства.
Стратегічної гнучкості	Відображає здатність підприємства адаптувати стратегію розвитку до динамічних змін конкурентного середовища та довгострокових тенденцій аграрного ринку.

Додаток Н

Вих №3410/0/211-27 Від 28.05.2026р

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертації Радчишина Тараса Петровича тему «Управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств у контексті сталого розвитку» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 073 "Менеджмент"

Підтверджуємо, що департаментом освіти і науки Дніпропетровської обласної державної адміністрації розглянуті основні результати, висновки та пропозиції дисертації Радчишина Тараса Петровича.

Департамент відзначає практичну значущість результатів та положень дисертаційної роботи Т.П. Радчишина щодо впровадження сценарного підходу до прогнозування конкурентних позицій аграрних підприємств на міжнародному ринку, який базується на інтеграції геополітичних, логістичних та ринкових ризиків у єдиний індекс глобальної невизначеності. Результати дослідження впроваджені в діяльності Департаменту, зокрема, в грантових напрямках. Практичне застосування запропонованого підходу дозволило сформувати адаптивний механізм оцінювання варіативності конкурентних позицій суб'єктів аграрного сектору залежно від змін зовнішнього середовища та рівня впливу дестабілізаційних факторів.

Особливу практичну цінність становить можливість використання сценарного моделювання для прогнозування потенційних змін експортної конкурентоспроможності, оцінювання стійкості аграрних підприємств до зовнішніх факторів, а також формування превентивних управлінських рішень в умовах підвищеної глобальної невизначеності. Зазначені положення та рекомендації були використані працівниками департаменту освіти і науки облдержадміністрації під час розробки регіональних аналітичних і прогнозних матеріалів з метою підвищення ефективності стратегічного управління та вдосконалення механізмів оцінювання ризиків функціонування суб'єктів аграрного сектору в умовах глобальної нестабільності.

Виконуючий обов'язки директора
департаменту освіти і науки
Дніпропетровської обласної
державної адміністрації Кирило ОГДАНСЬКИЙ

Вих. № 30-5 від 24.03.2026 р

ДОВІДКА

видана Радчишину Тарасу Петровичу

про впровадження результатів наукових досліджень

Представлені пропозиції та результати дисертаційної роботи Радчишина Т.П. використовуються фахівцями селянського (фермерського) господарства «Адоніс» Дніпровського району Дніпропетровської області при застосуванні авторського інтегрального показника конкурентоспроможності на аграрному підприємстві, який забезпечує формування системи комплексного оцінювання ефективності його діяльності. Запропонований показник дозволяє інтегрувати економічні, соціальні, екологічні та інноваційні індикатори в єдину аналітичну систему прийняття управлінських рішень. Його використання сприяє підвищенню обґрунтованості стратегічного планування шляхом врахування рівня ризикостійкості підприємства до зовнішніх та внутрішніх загроз.

На практичному рівні для СФГ «Адоніс» інтегральний показник застосовується в рамках моніторингу динаміки конкурентних позицій підприємства у часовому розрізі. Розрахунок інтегрального показника дає можливість оперативно виявляти слабкі місця у структурі управління та коригувати стратегічні пріоритети розвитку. Крім того, впровадження запропонованого показника підвищує прозорість оцінювання ефективності управлінських рішень для керівництва.

Голова СФГ «Адоніс» Євген РАДЧУК

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ ТОВАРИСТВО
З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ
"ВІКТОРІЯ"

52445, вул. Сорокіна, 46,
с. Широке, Дніпровський район,
Дніпропетровська область
Електронна пошта: Stovviktoria-99@ukr.net

ЄДРПОУ 30231948
р/р UA883054820000026005300396482 в
ФДОУ АТ «Ощадбанк» ТВБВ №
10003/0318 МФО 305482
Платник єдиного податку 4-ї групи.
Свідоцтво № 200093771
ІПН 302319404300

вих. № 271-6 від 05.02.2026р

ДОВІДКА
про впровадження результатів наукових досліджень

Радчишина Тараса Петровича

Сільськогосподарське товариство з обмеженою відповідальністю "Вікторія" Дніпровського району Дніпропетровської області засвідчує, що висновки та пропозиції дисертаційної роботи Радчишина Т.П. використані підприємством в практичній роботі при розробці заходів щодо підвищення конкурентоспроможності підприємства. Зокрема, впроваджено розроблену модель трансформації конкурентних стратегій підприємства в умовах посилення екологічних та соціальних вимог, а саме, відповідно до підходів Green Deal та ESG-стандартів. Застосування зазначеної моделі дозволило оцінити рівень екологічного та соціального навантаження на діяльність підприємства, а також визначити його вплив на формування конкурентної позиції на аграрному ринку. На основі запропонованого методичного підходу здійснено розрахунок інтегральних індексів екологічної та соціальної ефективності діяльності підприємства, що стало підґрунтям для уточнення стратегічних пріоритетів його розвитку.

Реалізація наукових рекомендацій сприяла удосконаленню системи прийняття управлінських рішень, підвищенню обґрунтованості стратегічного планування та зміцненню конкурентних позицій підприємства на внутрішньому ринку. Окремі положення дослідження були використані при формуванні середньострокової стратегії розвитку підприємства.

Директор СТОВ «Вікторія» Сергій БУЛКІН

Міністерство освіти і науки України
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
49009, м. Дніпро, вул. Сергія Єфремова 25,
тел. (056) 744-81-32, факс (056) 744-08-67, 744-53-03
E-mail: info@dsau.dp.ua Web: www.dsau.dp.ua Код ЄДРПОУ 00493675

10.12.25 № 42-11-1109 На № _____ від _____

019673

ДОВІДКА

про впровадження результатів наукових досліджень
здобувача ступеня доктора філософії Радчишина Тараса Петровича
на тему: «Управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств у контексті сталого розвитку»

Основні положення та результати дисертаційної роботи Радчишина Тараса Петровича «Управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств у контексті сталого розвитку», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 073 «Менеджмент», впроваджені у навчальний процес Дніпровського державного аграрно-економічного університету і використовуються під час викладання освітніх компонентів «Актуальні проблеми сучасного менеджменту» та «Актуальні проблеми управління в агробізнесі».

РЕКТОР Анатолій КОБЕЦЬ